

הַדִּים

ל"מִשֶׁק פְּנֵי הַטָּעוֹת"

לאבירם ברקאי

המרכז למורשת המודיעין

המכון לחקר מודיעין ומדיניות

הַדִּים

ל"מִשֶׁק פְּנֵי הַטָּעוֹת"

לאבירם ברקאי

תגובות למסע עם האלוף זעירא אל מקורות הערכת
המודיעין טרום מלחמת יום הכיפורים

Comments

An Error's Flap of Wings

Aviram Barkai

העורך: אפי מלצר

העורכת הלשונית: נילי גרבר

עיצוב וביצוע גראפי: עינת מרימי | סטודיו ע.ג.ע. בע"ם

הציור שעל העטיפה: טוביה קורץ

המסמך שעל העטיפה: מתוך מסמך שהפיץ ענף מצרים באמ"ן מחקר יום לפני המלחמה

הדפסה: משה אסייג בע"ם

© כל הזכויות שמורות לאבירם ברקאי ולמל"ם

אין לשכפל, להעתיק, לצלם, להקליט, לתרגם, לאחסן במאגר מידע, לשדר או לקלוט בכל דרך או בכל אמצעי אלקטרוני, אופטי או מכני או אחר, כל חלק שהוא מהחומר שבספר זה. שימוש מסחרי מכל סוג בחומר הכלול בספר זה אסור בהחלט, אלא ברשות מפורשת בכתב מהמחבר.

תוכן מסמך זה הינו על דעת הכותבים ובאחריותם הבלעדית

אפי מלצר בע"ם, מחקר והוצאה לאור

תוכן העניינים

6	רון כתרי - פתח דבר
8	אבירם ברקאי - מילות פתיחה: משק כנפי ההדים
10	עמוס גלבוט - מה לא היה "אמת" בדברי זעירא לאבירם ברקאי, ומה "אמת"
	שלמה גזית - "כל הדיבורים על כך שיש היום פלורליזם במודיעין הם בלוף"
20	עובד מתוך ריאיון שערך עמו אבירם ברקאי
	שלמה נקדימון - בחסות "משק כנפי הטעות" ירדו עלינו הרבה תובנות
39	ולא מעט סימני שאלה
42	שמעון מונטה - "פן אחד בקומוניקציה בין בני האדם למורה נבוכים"
43	נחיק נבות - אין כגורם האנושי בעבודת המודיעין ומדיניות
44	גדעון אילת - "ולקרוא לנו דור של בכיינים ומפונקים! נו, באמת"
45	יואל פלדשו - על אגו, יוהרה, שיחבור העבר ומה שביניהם
	י"א - מחובתו של איש מודיעין לדעת להעז, לקום, להניף דגל אדום ולצעוק
47	"מלחמה" - אם זו הבנתו את המצב
49	פרופ' אורי בר-יוסף - אלי זעירא, שקרן מדופלם בענייני מלחמת יום הכיפורים
	תגובה לבר-יוסף - נזר המחקר של מלחמת יום הכיפורים לא ניתן לבר-יוסף
58	כפיקדון אישי
65	יוסק'ה אדמוני - עיוות והתנשאות - לא טעות
67	תגובה ליוסק'ה אדמוני - זעירא הוא בן אדם. לא מפלצת
72	חגי מן - על האטימות שעטפה את מחלקת המחקר באותם ימים שחורים
	אריה מורג (צ'אצ') - גם עובדות מהשטח לא ערערו את הקונספציה
80	עובד מתוך ריאיון שערך עמו אבירם ברקאי
82	יהושע צוד - תגובה בראיית פני העתיד
	שבתאי בריל - מי שהתעלם מים הסימנים המעידים הייתה בראש ובראשונה
	מחלקת המחקר של אמ"ן
85	עובד מתוך ריאיון שערך עמו אבירם ברקאי
	מ"ג - הנבחרת הייתה בעייתית
94	עובד מתוך ריאיון שערך עמו אבירם ברקאי
	יואל אונגר - "לו היינו אנשי צבא, היינו מבינים את משמעותו של טיל סאגר"
98	עובד מתוך ריאיון שערך עמו אבירם ברקאי
103	אמציה ברעם - שאלה קריטית בתפר שבין הטקטי למערכת, בין המודיעיני לאג"מי
	אבי ליבנה (וייס) - "מה שאני רואה בימים האחרונים מבחינתי זה מצעד יום העצמאות"
112	עובד מתוך ריאיון שערך עמו אבירם ברקאי
118	פסח מלובני - זעירא נפל בפח ההונאה המצרי
122	משה כץ - "נעילת הלסתות" של ברקאי לא הייתה מביישת אפילו רוטוויילר"
124	עוזי דיסלר - אלף בית במודיעין
125	אבירם ברקאי - מילות סיום: ישר מהראש וגם חץ קטן מהלב

עוצמת הטלטלה שחוותה החברה הישראלית לפני 42 שנים ומרכיבי הכשל המודיעיני, מחייבים אותנו שלא להניח הסוגיה במגירת ההיסטוריה

פתח דבר

תא"ל (מיל'), רון כתר, ראש המכון לחקר מודיעין ומדיניות

לפני כשנה, הוצאנו לאור את המסמך הראשון של "המכון לחקר מודיעין ומדיניות", פרי עבודתו המחקרית של הסופר **אבירם ברקאי**, "**משק כנפי הטעות**": ראינות נוקבים עם האלוף (דימ') **אלי זעירא**, מי שהיה ראש אמ"ן עת פרצה מלחמת יום הכיפורים, אחת מנקודות השפל של מדינת ישראל, רק רבע מאה מעת שנוסדה. הנחנו, שהתכנים יטלטלו רבים ויעוררו תגובות מגוונות. ביקשנו לשקף דעות ועמדות שונות – וכך היה: התייחסויות ענייניות בצד תגובות אמוציונליות; מערער על הבמה שהוענקה לאלי זעירא, דרך הצפת נושאים מזוויות שונות; משבחים והוקרה למסמך ולכותבו, עד פקפוק בכישוריו של ברקאי כחוקר. בראש מסמך התגובות, אותו בחרנו לכנות "הדים ל'משק כנפי הטעות'", עומדות שתי תגובות מעמיקות: ניתוחו של תא"ל (מיל') **עמוס גלבוץ**, רח"ט מחקר בעבר ואיש המל"ם והמכון לחקר מודיעין ומדיניות, את דבריו של זעירא והוא מתייגם כ"אמת" ו-"לא אמת"; האלוף (דימ') **שלמה גזית**, שהחליף (1974) את זעירא בתפקידו כראש אמ"ן, משוחח עם ברקאי ומשרטט עמדות נוקבות משלו: "כל הדיבורים על 'פלורליזם במודיעין' הם בלוף – אין פלורליזם...", "המודיעין – לעולם יטעה"..., "הנחת יסוד – שמודיעין האויב טוב כשלנו"..., "האחריות המרכזית לכשל בהערכה (מונחת) על כתפי המחקר"...

מי שהיה ראש להק מודיעין אוויר, תא"ל **יואל פלדשו**, מגדיר את התחקיר של ברקאי כ"תמרור אזהרה לכל העוסקים במודיעין". כך גם י"א גמלאי המוסד, שמייחס למסמך חשיבות רבה לאנשי המודיעין: "איש מודיעין צעיר, שאם ימצא עצמו מתקדם לצמרת העשייה המודיעינית, ראוי שיקרא (הדברים) בשנית ויזכיר

לעצמו את ערך הצניעות, ההקשבה לשונה, הירידה לפרטים והיתרון שבפקפוק ובפתיחות לדעות ולאפשרויות שונות".

פרופ' **אורי בר-יוסף** מאוניברסיטת חיפה, מערער על מקצועיותו של אבירם ברקאי ויכולתו לחקור את הסוגיה כראוי ושולל את החלטת המל"ם והמכון לחקר מודיעין ומדיניות ליתן במה למסמך "משק כנפי הטעות". גמלאי המוסד **יוסקה אדמוני**, תוקף אף הוא את המהלך, בחריפות, יש לומר. בשל ייחודיותן של התגובות הללו, ביקשתי מאבירם ברקאי להתייחס לנטען בהן ואנו מביאים את המענה שלו לשניים, כלשונו.

קמ"ן פיקוד הצפון במלחמת יום הכיפורים, אל"ם (מיל') **חגי מן**, טוען שהייתה גם הייתה התרעה מפני מלחמה בפיקוד הצפון, אלא שלא שעו לדברים במסדרונות המטכ"ל. מן גם מציף "שאלות מהותיות בדבר האטימות שעטפה את מח' המחקר באגף המודיעין באותם ימים שחורים...".

גמלאי מחלקת המחקר **מ"ג**, מפנה את הזרקור (ואצבע) מזעירא אישית ומאנשי המחקר וכן מהסורים ("האויב") – אלינו, כולנו: "אלה אנחנו שלא רוצים לדעת"... ומתחייבת הפקת לקחים לעת הזאת.

יש הגורסים כי אין לעסוק עוד במלחמת יום הכיפורים וכי רב לנו הדיון בהשלכותיה. בכל הכבוד לגורסים כך, דעתי שונה. אני סבור שעוצמת הטלטלה שחוותה החברה הישראלית לפני 42 שנים ומרכיבי הכשל המודיעיני, מחייבים אותנו שלא להניח הסוגיה במגירת ההיסטוריה, אלא לאמץ את הנאמר בהגדה של פסח: "בכל דור ודור, חייב אדם לראות עצמו כאילו הוא יצא ממצרים". לא פחות מכך... ותהא זו תרומתנו הצנועה למימוש גישה זו, בצד אמירה חוזרת, שבה ומדגישה, שראויה לנו תרבות של "והצנע לכת", קשב לאחר, ספקנות ופקפוק – "מכל מלמדי השכלתי".

תודה למגיבים כולם, הוקרה והערכה למפעלו של אבירם ברקאי. אני משוכנע שתמצאו עניין גם במסמך זה, "הדים" לסדרת הראיונות עם האלוף אלי זעירא.

משק כנפי ההדים

מילות פתיחה

בעקבות יציאתה לאור של החוברת "משק כנפי הטעות" פנו אליי כמה אנשי מודיעין וביקשו להיפגש. נפגשנו.

שיחת חולין על קפה ומאפה הפכה במהירות לשיח חושפני, נוקב, חודר, רחב היקף.

היה להם מה לומר על החוברת. ועל התקופה. ועל האיש זעירא. ועל עבודת מודיעין נכונה ולא נכונה. ומה אפשר היה (אולי) לעשות אחרת. ומה היו אבני הנגף העיקריות שהביאו לכישלון ההתראה המודיעינית. ועוד.

את הריאיון המקיף ביותר ערכתי עם האלוף (בדימוס) **שלמה גזית**, מחליפו של האלוף זעירא בתפקיד ראש אמ"ן. אחרים שהתראיינו היו **שבתאי בריל** - קצין אג"ם של יחידה 848 במלחמת יום הכיפורים; **אבי וייס (ליבנה)** - קצין מערך במודיעין אוגדת סיני/252 שנפל בשבי המצרי; **אריה (צ'אצ') מורג** - קצין המודיעין של חטיבה 275 בסיני במלחמת יום הכיפורים; **יואל אונגר** - קצין במחלקת המחקר של אמ"ן במלחמת יום הכיפורים; וגם **מ"ג** - שאת כל שירותו הסדיר עשה ביחידה 848 ממנה השתחרר כשנה לפני מלחמת יום הכיפורים (שבה שירת ביחידה במילואים) וב-1977 חזר לאגף המודיעין ושימש קצין במחלקת המחקר.

* * *

בשיחה שניהלתי עם תא"ל (במילואים) רון כתרי, ראש המכון לחקר מודיעין ומדיניות במרכז למורשת המודיעין (מל"ם), עדכנתי אותו בחומרים שבידי והצעת לי לגזור מתוכם את הקטעים הרלוונטיים יותר בהקשרה של החוברת "משק כנפי הטעות" בפרט, ועבור קהילת המודיעין ושוחרי ההיסטוריה הצבאית בכלל.

רוני הסכים מיד ועדכן אותי שבעקבות יציאתה לאור של "משק כנפי הטעות" הגיעו גם אליו תגובות אחדות שראויות להשתבץ בחוברת כזאת. הוא הוסיף ואמר ששתיים מהתגובות – של הפרופסור אורי בר-יוסף ושל יוסקה אדמוני – מעלות סימני שאלה על כישוריי כחוקר עבודת מודיעין, או על יעילות התוצר הסופי של עבודתי, ולכן הוא מבקש את תגובתי לנאמר בהן. כך עשיתי.

* * *

בכוונת מכוון כיוונו את עיתוי הוצאתה לאור של המסמך 'הדים למשק כנפי הטעות', לשנת ה-42 למלחמת יום הכיפורים. אני מברך על ההזדמנות הנוספת שניתנה לי. אני מאמין שבדברים הנאמרים בחוברת, גם אם לא תמיד יקלעו לדעתכם, תמצאו חומר חשוב, מעשיר ומלמד.

שלכם,
אבירם ברקאי

מה לא היה "אמת" בדברי זעירא לאבירם ברקאי, ומה "אמת"

עמוס גלבווע

תא"ל (מיל'), ראש חטיבת המחקר באמ"ן לשעבר

דברי הקדמה

הריאיון שערך אבירם ברקאי עם האלוף אלי זעירא, ושנשא את השם "משק כנפי הטעות", הוא הריאיון המקיף ביותר שנעשה עם אלי זעירא, הנוקב ביותר, ולדעתי גם המקצועי ביותר שנעשה עד כה, אם נשווה אותו לראיונות התקשורתיים הרבים שנערכו עם זעירא, וזאת לאחר שלפני 22 שנים יצאה המהדורה הראשונה של ספרו של זעירא "מיתוס מול מציאות". נפלו בריאיון כמה שגיאות קלות מצדו של המראיין, אך אין בהן כדי לפגום במסכת הרחבה שהמחבר הצליח לחלץ מהאלוף זעירא בסוגיות המרכזיות סביב כישלון המודיעין במלחמת יום הכיפורים. דומני שריאיון "נשכני" ומקיף כזה צריך לשמש כמודל לראיונות נוספים של המל"ם עם בכירי המודיעין ששימשו בתפקידי מפתח בצומתי החלטה חשובים של מדינת ישראל.

בו בזמן, ככל הנראה בכוונת מכוון, לא הביא המראיין, דברי פרשנות משלו על הדברים שהשמיע באוזניו אלי זעירא והשאיר לקורא להסיק לבד את המסקנות, ולהבין בכוחות עצמו את משמעות התשובות של אלי זעירא. ייתכן מאוד שמספר מצומצם של קוראים בקיאים יודעים לעשות בעצמם את המלאכה הזאת, אך דומני שלרבים חסרה הפרשנות.

מטרת רשימה זאת היא לנסות "לעשות סדר", ובכך בין השאר להאיר את עיני הקורא מתי דבריו של אלי זעירא אינם אמת, אך גם מתי הם אמת. ועל כך כמה הערות:

- באופן טבעי עולה השאלה מה הם דברי אמת ומה הם דברים שאינם אמת (שקר בלשון העם). ובכן, עמדתי העקרונית והעניינית במאמר זה, היא שאדם אינו דובר אמת כאשר הוא מודע לכך שדבריו אינם אמת. והאמת לעניין זה היא כל

דבר שניתן להוכיח אובייקטיבית את אמתותו. למשל, אם יש לי אח, ובחקירה משטרתית אני אומר שאין לי אח (מאלף סיבות), הרי שאיני אומר אמת. אבל, פעמים רבות אדם אינו אומר אמת, אך בלא כוונה, משום שאינו יודע כי דבריו אינם אמת. לא הייתה כוונת זדון בדבריו שעה שלא אמר אמת. זה קורה לרבים מאתנו, פשוט בשל בלבול, טעות, זיכרון מתעתע וכיוצא באלו. מיותר לציין, לכן, כי תמיד עדיף להסתמך על מסמכים.

- כמובן שלי אין שום מונופול על האמת, אך אני חושב שאני ניצב על קרקע מוצקה של מידע: מסמכים, פרוטוקולים וסטנוגרמות, עדות אישית וניסיון רב־שנים בעבודת המחקר.
- פעמים רבות מדי, מופיע בריאיון צמד המילים "איני זוכר". זה קצת תמוה לאור העובדה שאלי זעירא עוסק באינטנסיביות בנושא זה למעלה מעשרים שנה והיה אמור להיות בקיא בפרטי הפרטים. אבל, זכות הספק עומדת כאן לזיכרון ואני מקבל את דבריו אלו של זעירא כפשוטם, למעט מקרה בולט אחד כפי שאראה בהמשך. כמו כן, פעמים לא מעטות אומר זעירא ש"לא ראה" ידיעה מסוימת. אני מקבל זאת, חרף הספקות.
- הדגש במאמר הוא על הדברים שאינם אמת. לא הבאתי את כולם כדי לא להכביד על הקורא בפרטים שונים. העדפתי להתמקד במקרים בולטים שרובם ידועים לציבור, פחות או יותר.

ולבסוף, נקודה חשובה שאני חייב להדגיש. אין כוונתי אלא לשרת את המטרה המרכזית שלי בתגובתי: לשמש לקורא מעין "מורה נבוכים" בתוך בליל הגרסאות המטעות שהחלו לקנות אצלנו אחיזה בשנים האחרונות.

מה לא היה אמת (על פי סדר העמודים בחוברת)

התרעת חיל הים (עמוד 20)

זעירא חוזר ואומר כי לא נפגש עם מפקד חיל הים (בימים שלפני פרוץ המלחמה) אשר השמיע באוזניו את הערכת מודיעין-ים כי כל הסימנים מראים שחיל הים המצרי הולך למלחמה. "אולי הוא רצה להגיע אליי ובסוף לא הגיע", אומר זעירא.

מה היה באמת? בעדותו בפני ועדת אגרנט אמר האלוף בני תלם, מפקד חיל הים, כי בעקבות הערכת המודיעין שנמסרה לו על ידי אנשיו הוא העלה את הכוונות

בחיל הים. ואז "פגשתי את ראש אמ"ן, בצורה מקרית, אבל שאלתי אותו במפורש מה דעתו על הערכת אל"ם רמי לונץ (ראש מודיעין חיל הים), ואיך הוא מתייחס אליה. הוא אמר לי: נכון, יש בחיל הים סימנים מעידים, אבל יחד עם זאת יש לי סימנים משלי, ולא פירט לי אותם, שמעידים באופן די ברור וחד-משמעי על כך שאין כל תהליך המוביל למלחמה". בני תלם, לפי דבריו לוועדה, קיבל את דברי זעירא, והוריד את הכוונות בחיל הים.

הערה: מפקד חיל הים אכן פגש את זעירא והעביר לו את הערכת המודיעין המתריעה. זה היה ארבעה ימים לפני פרוץ המלחמה. מה הם הסימנים החד-משמעיים שפסלו אפשרות של מלחמה, ושהיו באותו זמן בידי ראש אמ"ן, לפי דבריו למפקד חיל הים? חידה היא וכנראה כך תישאר.

היוזמה המדינית המצרית (עמודים 36-38)

רקע: בשנים האחרונות החל זעירא לטעון מעל כל במה כי לא היה מודע כלל וכלל למגעים המדיניים שהתקיימו בפברואר 1973 בין ישראל-ארצות הברית ומצרים בהקשר למה שכונה "יוזמת השלום של סאדאת", ואילו היה מודע, זה היה משפיע על הערכת המודיעין שלו.

זעירא, בתשובה לשאלה חוזרת ונשנית של ברקאי האם ידע על המגעים, משיב "אפס, אפס", "לא ידעתי כלום", "הייתה הסתרה מוחלטת", "אפס, כלום, מעולם לא עודכנתי בנושא".

ומה האמת? ברקאי מראה לו מסמכים המעידים שחור על גבי לבן כי זעירא ידע גם ידע על המגעים, היה בקיא בהם, עדכן את ראשי השירותים, ומחלקת המחקר שלו אף הוציאה נייר מאוד מסווג לתפוצה מאוד מצומצמת שניתח בצורה מקיפה את כל נושא המגעים.

ההמשך גבל בפרודיה. זעירא הנדהם, כאותו אדם הנתפס וגנבתו בידו - RED HANDED - נזעק: "רגע, רגע, כשאמרתי 'אפס', התכוונתי לדבר אחד בלבד: שאמ"ן לא היה מודע לאזהרה של סאדאת שלפיה אם ישראל לא תלך למשא ומתן לפני הבחירות ב-30 באוקטובר הוא לא יחכה ויצא למלחמה. רק לזה התכוונתי כשאמרתי שמעולם לא נחשפתי לזה". אם הייתי יודע, המשיך זעירא בתסריט הפרודיה, כי אז כבר לא הייתי מדבר על סבירות נמוכה למלחמה.

האמת? ברקאי חושף אותה ללא כחל וסרק בפני זעירא: לא היה בכלל אולטימטום כזה של סאדאת. לא היה דבר כזה. אין לכך סימוכין באף מקום. וכדי להשלים את מסכת אי-אמירת האמיתות, שואל ברקאי את זעירא מדוע

טען בראיון טלוויזיה שלא היה מודע ליוזמה המצרית, שעה שהיה מודע גם מודע, ושותף פעיל. "איך אתה מסביר זאת?"
"לא זכרתי", השיב לו זעירא והמסך ירד על אחת מאי-אמירות האמת המבישות ביותר.

פגישת גולדה מאיר עם המלך חוסין ב-25 ספטמבר (עמודים 41-42)
רקע: ב-25 בספטמבר נפגש המלך חוסין עם גולדה מאיר, על פי בקשתו, במשכן הארחה ליד תל אביב. זה היה לאחר שחוסין חזר מביקור בקהיר. בפגישה הבהיר חוסין כי הצבא הסורי נמצא במצב של "זינוק" לקראת מלחמה. בתשובה לשאלת גולדה השיב חוסין כי סוריה לא תצא למלחמה בלי מצרים.

זעירא מכחיש שידע על המפגש, אלא רק בדיעבד.
ברקאי מנסה להראות לו שלא ייתכן שלא ידע, כי לא רק שבמפגש נכחו קצינים בכירים ממחלקת המחקר שלו, אלא גם ראש מחלקת ביטחון שדה, אל"ם אלזון, הנתון לפיקודו הישיר.

זעירא ממשיך להכחיש בעקשנות וטוען כי הוא לא יודע מי שלח את הקצינים הללו למפגש, הוא לא ידע ממנו, ובכלל "זו הייתה פגישה של המוסד, באחריות המוסד ובתוך בניין של המוסד".

האמת: המפגש אכן היה בבית הארחה רשמי של מדינת ישראל השייך למוסד, אבל זה לא היה קשור כלל וכלל למוסד. מי שהיה אחראי למפגש היה צה"ל שאבטח את המקום וחיל האוויר אבטח את הגעת ההליקופטר של חוסין. לקראת המפגש יצאה פקודה צה"לית לתפוצה מצומצמת, שראש אמ"ן היה מכותב עליה. מי שהיה במקום המפגש והאחראי מטעם צה"ל היה ראש מחלקת המבצעים, יעקב שטרן. אלזון, רמ"ח ביטחון שדה, היה האחראי על הנושא במקום המפגש. כאשר ראש אמ"ן מכחיש שהוא ידע על המפגש, זה כאילו שהוא יכחיש ששמו הוא אלי. NO GO!

מה שלא ברור הוא מדוע אלי זעירא מכחיש שהוא לא ידע על המפגש, אלא בדיעבד. יהיה אשר יהיה, גם כאן לפנינו מסכת עצובה של אי-אמירת אמת.

מי גילה את זהותו של הסוכן אשרף מרואן? (עמודים 80-81)
רקע: בראיון טלוויזיוני ב-2006 האשים האלוף צבי זמיר, ראש המוסד בזמן מלחמת יום הכיפורים, את אלי זעירא כי הוא שחשף את זהותו של הסוכן אשרף מרואן. זעירא תבע את זמיר על הוצאת לשון הרע בסכום של מיליון שקל. בית המשפט

העביר את ההכרעה לפסק בוררות של המשנה לנשיא בית המשפט העליון בדימוס, תיאודור אור.

זעירא, בתשובותיו בנושא, ניקה עצמו מכל האשמה, והדביק את האשמת החשיפה על חוקר ישראלי בשם אהרון ברגמן המלמד באנגליה, שפנה אליו ובנה תאוריות.

האמת פשוטה ונמצאת בפסק הבוררות של השופט תיאודור אור במסמך מפורט ומנומק בן 36 עמודים שניתן ב-25 במרס 2007. עיקרו: ביטול התביעה של זעירא, והקביעה כי אמת דיבר זמיר כאשר האשים את זעירא בחשיפת זהותו של אשרף מרואן, והקביעה (סעיף 46) **"שהתמונה המצטיירת מכל האמור לעיל היא שבהזדמנויות שונות חשף התובע את זהות הסוכן"**. וקובע השופט אור כי זעירא חשף את שם הסוכן, לא לאהרון ברגמן הנזכר, אלא לסופר הווארד בלום, לחוקר ד"ר אפרים כהנא ולעיתונאי רונן ברגמן.

למה ומדוע ממשיך זעירא לא להגיד אמת בנושא, שעה שפסק הבוררות גלוי לציבור?

"האמצעים המיוחדים" (עמודים 97-104)

רקע: סוגיה זאת נידונה ארוכות בוועדת אגרנט, ועוררה במשך שנים ויכוח ציבורי ער סביב השאלה האם ה"אמצעים" האיסופיים הללו בחזית המצרית נפתחו לקראת המלחמה, לא נפתחו, נפתחו לפרק זמן קצר ומה מידת אחריותו של אלי זעירא. מדובר במערכות איסופיות, החשובות ביותר של אמ"ן, שתכליתן המרכזית הייתה להתריע מפני מלחמה.

זעירא חזר והתעקש כי בליל 4-5 באוקטובר (יום חמישי בלילה) הוא הורה ישירות ליואל בן פורת, מפקד יחידה 8200, לפתוח את "האמצעים"; חזר והכחיש כי נתן לצמרת הביטחונית, ובראשם דיין, את ההרגשה כי ה"אמצעים" פתוחים ופועלים, אך לא מופק מהם מודיעין המצביע על מלחמה קרובה, ועל כן הם צריכים להיות רגועים; הכחיש בתוקף כי הרמטכ"ל דדו שאל אותו פעמיים בשבוע הראשון של אוקטובר האם ה"אמצעים" פתוחים, ונימק זאת בכך ש"אני לא הייתי בכלל בעבודה (בשל מחלה, ע"ג). מתי הוא יכול היה לשאול אותי? אני לא זוכר שום שאלה כזאת" (כדי שלא להכביד על הקורא, החלטתי לדלג על כמה אי-אמיתות נוספות).

האמת: בעדותו בפני הוועדה מסר זעירא שלוש גרסאות שונות לגבי פתיחתם/אי-פתיחתם של ה"אמצעים". הוועדה האשימה אותו ב"אי-הפעלת 'האמצעים

המיוחדים' באופן מלא בתקופה החל מיום 1 באוקטובר 1973 ועד חצות בלילה אור ליום 6 באוקטובר 1973 ללא ידיעתם של ראש הממשלה, שר הביטחון, הרמטכ"ל והאלוף גונן. דהיינו, הוועדה מאשימה את זעירא גם באי־פתיחת "האמצעים" באופן מלא (להבדיל מפתיחה לצורך בדיקה טכנית) ואי־דיווח על כך לדרג הצבאי והמדיני הבכיר. הוועדה ביססה את האשמתה על סמך העדויות של אל"ם דגלי (רמ"ח איסוף), האלוף יריב, גולדה מאיר, דיין, דדו, גונן, גדליה (קמ"ן דרום). דדו העיד כי בתאריכים 1 ו-2 באוקטובר שאל את זעירא אם הערכתו לגבי התרגיל במצרים נשענת גם על מה שעובר ב"אמצעים", ונענה בחיוב. באותם ימים, בראשית השבוע הראשון של אוקטובר, זעירא לא היה חולה, היה במטכ"ל, ולא היה ספון בביתו.

הערה: אלי זעירא היה היחיד שקבל מוועדת אגרנט מכתב (10 בפברואר 1974) המזהירו כי הוא עלול להיפגע מהחקירה, ולכן הוא יכול להיעזר בעורך דין ולזמן עדים. הוועדה ציינה ארבעה נושאים, בגינם הוא עלול להיפגע. אחד מהם היה נושא ה"אמצעים המיוחדים". שני נושאים נוספים יוזכרו בהמשך.

דיון ממשלה מצומצמת ביום שישי, 5 באוקטובר 11:30 – אי־אמירת אמת ראשונה (עמודים 121, 124)

זעירא מדגיש פעמיים (עמודים 121 ו-126) כי "בישיבה זאת בא ישראל גלילי ואמר כי מלחמה יכולה לפרוץ מחר והוא מבקש שעכשיו תועבר כאן החלטת ממשלה שאם מחר תהיה מלחמה אזי הנוכחים מייפים את כוחם של דיין ודדו לנהל את המלחמה ולהחליט על גיוס מילואים, ודבר כזה לא היה אף פעם".

האמת: גלילי ביקש לבחון האם לשר הביטחון ולרמטכ"ל יש סמכות חוקית לגייס מילואים אם מתעורר הצורך הפתאומי לכך, או שדרושה החלטת ממשלה. גולדה העידה שהיא חסרת ניסיון בנושא. גלילי לא ביקש כלל וכלל להחליט לייפות את סמכות השניים לנהל את המלחמה. הנושא הזה לא עלה, לא ברמז ולא בחצי רמז, ומן הסתם זוהי המצאה של זעירא. מדוע הוא עושה כך ומוסיף את עניין ניהול המלחמה לעניין גיוס המילואים? כדי להראות לברקאי כי כבר בכלל לא משנה מה אמר ראש אמ"ן (המשיך בכל הישיבות שנערכו אותו בוקר להחזיק ב"סבירות נמוכה"), מאחר שבשביל הדרג המחליט המלחמה הייתה כבר בסבירות גבוהה.

דיון הממשלה המצומצמת האמור – אי־אמירת אמת שנייה (עמוד 126)
ברקאי אומר לזעירא שבמהלך אותה ישיבה הוא לא עדכן את הנוכחים בדבר הפינוי הבהול של המשפחות הרוסיות מסוריה ומצרים (זעירא עדכן אותם רק באמירה

שהגיעו לסוריה ומצרים 11 מטוסי תובלה לאנשים, כנראה לא לצורך העברת ציוד, אלא אנשים, ושנים מהם כבר טסו בחזרה. זה הכול. אף מילה על כך שמדובר בפינוי בהול ביותר של משפחות היועצים).

זעירא (מתפרץ): "איך זה יכול להיות?" ואז ברקאי מוכיח לו זאת מהפרוטוקול, ושואלו למה לא העלה זאת בפני שרי הממשלה. זעירא: "אני לא יודע למה לא אמרתי. זה חדש לי. זה מוזר לי. אני לא יודע למה".

האמת: באותו מכתב אזהרה שקבל זעירא מוועדת אגרנט ב-10 בפברואר 1974, תחת הכותרת "הידיעות מיום 4 באוקטובר בלילה ואור ליום 5 באוקטובר על פינוי משפחות מסוריה וממצרים", נאמר כך בסעיף הראשון: "אי-גילוי מלא של כל הידיעות החשובות הנוגעות לנושא זה לחברי ממשלה משיבתה ב-5 באוקטובר (וכאן יש הפניה לסטנוגרמה על דברי זעירא בישיבה)". במילים אחרות, הנושא לא היה "חדש" לזעירא, הוא לא היה "מוזר" לו. בדיוק בזה הוא הואשם על ידי ועדת אגרנט וניתנה לו האפשרות המלאה להתגונן.

פרשת "יחמור" המתקשרת לכותרת לעיל במכתב האזהרה של ועדת אגרנט (עמודים 127-133)

רקע: בשעות הצהריים המאוחרות של יום שישי 5 באוקטובר, יירטה יחידה 8200 מברק ששיגר השגריר העיראקי במוסקבה. עיקרו היה שאנשי משרד החוץ הרוסי הודיעו לו כי הם מפנים את המומחים שלהם מסוריה וממצרים והסיבה לכך היא שצבאות סוריה ומצרים עומדים לפתוח במלחמה נגד ישראל. הידיעה המפוענחת הועברה למרכז הדיווח של אמ"ן מחקר בשעות אחר הצהריים, שעה 15:17. קצין תורן של המשמרת במרכז הדיווח היה רס"ן אילן תהילה, רמ"ד בענף המעצמות (ענף 3). הוא החל לדווח את הידיעה לגורמים הרלוונטיים במחקר שהיו בביתם (ערב יום הכיפורים). אריה שלו הרמ"ח הורה להוציא על כך לקט מידי ("צבעוני" אדום). במשך למעלה מחמש שעות הייתה "התברברות" בניסוח הלקט, ולבסוף הוא אושר על ידי גדעון גרא, עוזרו של אריה שלו להערכה, והוקרא לאלי זעירא על ידי אילן תהילה לקראת השעה 23:00, ב-5 באוקטובר. הלקט המידי הזה לא הופץ אלא בבוקר 6 באוקטובר, והידיעה והלקט לא הובאו לידיעת הרמטכ"ל, במהלך הערב והלילה, כשהוא נמצא כל אותו זמן במשרדו, קומה אחת מתחת לקומת מרכז הדיווח. ועדת אגרנט האשימה את אלי זעירא בכתב האזהרה ששלחה לו כי לא העביר את הידיעה הזאת לרמטכ"ל. הפרשה ידועה כפרשת "יחמור", שם הקוד למברקי השגרירות העיראקית ממוסקבה לבגדד.

זעירא טען בעקשנות, וחזר וטען כי לא הוא שעייב את הפצת הלקט המידי, ונימוקו (שעליו חזר כמה פעמים) היה שבהיותו ראש אמ"ן הוא לא קובע האם להפיץ או לא, ונוהלי הקבע אינם קובעים כלל וכלל שיש לשאול אותו האם להפיץ. הוא טען שהפעם הראשונה שהידיעה הוקראה לו, ושהוא שמע עליה בכלל, הייתה כאשר אילן תהילה צלצל אליו לקראת השעה 23:00 והקריא לו גם את הלקט המידי. בלקט היה כתוב שהמקור הוא דיפלומט ערבי שאינו אמין כלל וכלל. הוא לא שאל ולא התעניין מי הוא הדיפלומט הזה מכיוון שתשומת לבו התמקדה בקביעה כי אינו אמין. לכן, הוא טען, לא מצא לנכון להעביר לרמטכ"ל ידיעה שהמקור שלה מוגדר כבלתי אמין.

האמת: ראשית, הידיעה הגיעה לזעירא שעות רבות לפני שדווחה לו על ידי אילן תהילה. תומכים בכך הדברים האלה: האחד, עדות של ראובן ירדור (לימים מפקד 8200) שנכנס ליואל בן פורת עם מברק השגריר העיראקי. בנוכחותו ובנוכחות אריה בנטוב (לימים מפקד 8200 וקמנ"ר) הרים יואל טלפון "לבן" (מאובטח) לאלי זעירא, הקריא את הידיעה וביקש מזעירא לגייס מיד מילואים. השעה הייתה 16:15. אריה בנטוב מאשר את עדות ירדור. (יואל בן פורת עצמו מסר פעמיים כי טלפן דווקא לאריה שלו, רמ"ח מחקר, ודרש ממנו לגייס מילואים. הנחת ירדור ובנטוב היא כי יואל התבלבל, והוא לא יכול היה כלל וכלל לבקש מרמ"ח מחקר לגייס מילואים. אישור הגיוס הוא בסמכותו הבלעדית של ראש אמ"ן). הדבר התומך השני הוא העדות של אילן תהילה עצמו. בידי 17 עמודי עדות של אילן בפרשה כפי שנמסרה לאורי בר-יוסף ב-1998. הוא אומר כך (בתשובה לשאלה ממי ידע זעירא על הידיעה): "ממני, זה ברור, אבל אני בטוח שהיו לו גם צינורות נוספים". והדבר השלישי הוא, שיותר מהגיוני להניח כי אריה שלו דיבר עם אלי זעירא על הידיעה.

אבל הנקודה העיקרית היא שזעירא עייב את הלקט המידי. אילן תהילה מסביר גם מדוע: "ראש אמ"ן עצמו אמר לי: 'אני מחכה לאינפורמציה מסוימת כדי לדעת אם הדיווח שלך על יחמור הוא אמתי או לא אמיתי'". אילן תהילה לא ידע באותו רגע כי מדובר באשרף מרוואן וכי אלי זעירא מחכה לדיווח מהרל"ש של צביקה זמיר על תוצאות הפגישה בלונדון בין זמיר לאשרף. "לזכותו" של זעירא ניתן להגיד שהוא ציפה לקבל את הדיווח לקראת השעה 24:00, אך מהתלת ההיסטוריה היא שהפגישה בלונדון נערכה מאוחר יותר מהצפוי והאינפורמציה מלונדון הגיעה כמה שעות מאוחר יותר. כיוון שכך, התעכב הלקט המידי לא שעה אחת אלא למעלה מחמש שעות.

ולעניין הפרוצדורלי: לא היו שום נהלים שאסרו על ראש אמ"ן לעכב פרסום.

לא רק זאת, ראש אמ"ן, על פי המורשת שהנחיל אהרון יריב, היה עובר אישית על כל פרסום חשוב ורגיש, מתקן, מחזיר למחקר, מעכב. אלי זעירא עצמו ביקש ביום שישי, 6 באוקטובר, שהמחקר יעביר לאישורו לקט מידי על המצב. הוא הראה אותו לאהרון יריב (שסר למשרדו בבגדים אזרחיים) ויריב אמר לו: "השמד אותו!" ואלי זעירא עשה זאת.

ומה עם הדיווח לרמטכ"ל? ובכן, הטיעון של זעירא כי לא שאל לשמו של הדיפלומט הערבי מכיוון שנאמר לו שהוא בלתי אמין, אינו אמת. איני יכול להוכיח זאת, אבל, לא יעלה על הדעת שראש אמ"ן (לא הגברת מסעודה) לא ישאל מיד: 'מי הוא הדיפלומט הזה?' כאשר מדובר בידיעה קריטית בזמן מתיחות שיא, איך ייתכן שלא תישאל השאלה שהיא כל כך מובנת מאליה ועומדת על קצה הלשון?

הערה: המחקר אכן כתב בלקט המידי שהמקור לא אמין וכדומה. אין טעם לדון בזה עכשיו, אך אומר רק זאת: פרשת "יחמור" והלקט שכתב המחקר הם מודל מופתי לכושר היצירה של המוח האנושי הנמצא במצב של קונספציה מקובעת, כדי להמשיך ולהתחפר באותה קונספציה. דרך אגב, אותו שגריר היה בעבר גם רמטכ"ל צבא עיראק. הפרשה מהזווית המחקרית-מודיעינית תידון במסמך ייחודי של המכון לחקר מודיעין ומדיניות.

היכן אמר אמת?

דברי אמת נמצאים בדברים הרלוונטיים האלה:

- צודק אלי זעירא כאשר הוא טוען שאיש לא בא אליו והציג לו עמדה שונה מעמדת אמ"ן; איש לא בא אליו בצעקות "געוואלד", אנחנו עומדים בפני מלחמה (עמוד 19 ולאורך הריאיון); הוא צודק כאשר הוא חוזר ואומר (עמודים 20-21) שרמי לונץ, ראש מודיעין ים לא בא אליו והציג את עמדתו ולפיה חיל הים המצרי במצב של ערב מלחמה. זאת נקודה חשובה, כי שנים רבות הילכו "אגדות" סביב הנושא ואורי מרץ, מי שהיה סגן ראש מחלקת מודיעין ים, הפריך אותן לאחרונה במאמר מפורט בכתב בעת מבט מל"ם (גיליון 67).
- שהוא וכל הצמרת הצבאית והמדינית היו בתחושה שצה"ל הוא כל יכול ואם המצרים יעזו לפתוח במלחמה הם יפסידו וצה"ל ינצח. למעשה, המודיעין כולו "נדבק" בתחושה הזאת. בו בזמן גם אם לדרג המדיני והצבאי היו "מניות בכורה" בכישלון יום הכיפורים, אין הדבר ממעיט מכישלון אמ"ן עצמו במימוש יעדו המרכזי והוא ההתרעה.
- שליונה בנדמן (ראש הענף המצרי, ענף 6) הייתה השפעה חזקה על המחקר

(עמוד 18). מעדות אישית אני יכול להעיד עד כמה הייתה ליונה השפעה, ממש מגנטית, על המחקר. הוא זה שבמו ידיו הכניס ללקט המודיעין המידי ב-5 באוקטובר את המילים: "הסבירות שהמצרים מתכוונים לחדש את הלחימה היא נמוכה". משנשאל על כך בוועדת אגרנט הוא השיב שראה זאת מחובתו, כקצין מחקר, להוסיף את ההערכה הזאת של סבירות נמוכה. ולעניין זה אני מוצא לנכון להדגיש כי כמעט לכל מערכת, בכל תקופת זמן, ובעיקר בזמני משבר, ישנם כמה קצינים דומיננטיים, מוכשרים ביותר. האם ניתן לבנות מערכות איזונים שינטרלו או יחלישו את השפעתם?

- שהייתה לו מערכת יחסים מצוינת עם סגן הרמטכ"ל, טליק (עמוד 33 ובמקומות אחרים). זאת נקודה מעניינת, כי עם הרמטכ"ל לא הייתה לו מערכת יחסים מצוינת, בוודאי לא אינטימית כמו שהייתה ליריב עם הרמטכ"לים רבין ובר-לב. אילו הייתה ביניהם מערכת יחסים חברית ואינטימית, הדעת נותנת, שזעירא היה נכנס באותו לילה של 5-6 באוקטובר לחדרו של דדו עם הידיעה של "יחמור".
- ונקודה נוספת שאינה נוגעת לאמת או לא אמת: בציבור הרחב התקבעה דמות "דמונית" של אלי זעירא, שדיכא כל מחשבה חופשית. אין כל ספק שזעירא היה גדוש יהירות ושחצנות, אך לפי עדויות חמשת אנשי המחקר שראיין ברקאי, הוא היה קשוב לדעות של אחרים ולא ניסה לכפות חשיבה אחידה. זאת גם עדותי האישית. השאלה: האם נכון לתלות את קולר הכישלון המודיעיני כולו באדם אחד בלבד?

משהו עצוב לסיום מסכם (עמוד 137)

זעירא מדגיש (כאשר התקבלה בבוקר ה-6 באוקטובר הידיעה של אשרף) שמרגע זה, ולא משנה מה היא ההערכה, הוא מתייחס למצב כאילו עומדת לפרוץ מלחמה. אמת דיבר. אבל, מה באמת הייתה ההערכה שלו בדיון מצומצם אצל גולדה מאיר באותו בוקר, ה-6 באוקטובר, שעה 08:05?

"הם (המצרים) בשלים טכנית ומבצעית למלחמה, לפי התכנית שאנו יודעים עליה. הכול מוכן. אבל: למרות העובדה שהם מוכנים, לפי דעתי, הם יודעים שהם יפסידו. סאדאת היום לא במצב שהוא מוכרח לעשות מלחמה. הכול מוכן, אך אין כורח. והוא יודע שהמאזן לא השתפר".

אם מישהו רוצה לקבל על קצה המזלג את עומק הכישלון המודיעיני, את עומק חוסר ההבנה של האויב המצרי ומנהיגו במלחמת יום הכיפורים – הרי הם לפניו.

”כל הדיבורים על כך שיש היום פלורליזם במודיעין הם בלוף”

שלמה גזית

אלוף (דימ'), ראמ"ן לשעבר

עובד מתוך ריאיון שערך עימו אבירם ברקאי

מהו התפקיד הראשון במעלה של אגף המודיעין?

השאלה פשוטה – התשובה מאוד מורכבת. צריך לעשות אנלוגיה בין אגף המודיעין בישראל לבין מודיעין של מדינה במצב מלחמה. את המציאות שבה הגורם הצבאי הוא האחראי למודיעין ברמה הלאומית, האסטרטגית והמדינית, אפשר להשוות רק לתקופת המודיעין הבריטי ב־1941-1942.

ולשאלתך, לאגף המודיעין במטכ"ל שני תפקידים עיקריים: לכוון את עבודת איסוף המודיעין ברמה הממלכתית ולתת לעם ישראל הערכת מודיעין ברמה הממלכתית.

עד כמה אפשר לצפות מאגף המודיעין שיעריך נכון את כוונות האויב?

מהחוברת שלך השתמע, ואני בטוח שלא התכוונת לכך, שהציפייה היא שהמודיעין לא יטעה לעולם. הגישה שלי הפוכה. הנחת היסוד שלי היא שהמודיעין לעולם יטעה. אצלנו, ובכל מקום בעולם. למה? זאת המציאות. אתה מתמודד מול גורמים כאלה ואחרים ונוצרת בעיה. במציאות, ה"התרעה", שהיא גולת הכותרת, הדבר הנדרש, המבוקש, הקריטי, היא שאיפה שאי־אפשר להבטיח אותה. כאן אולי צדק זעירא כשאמר: התפקיד שלי הוא להציג תמונה, אבל אני לא מתחייב שאוכל לתת לה את הפירוש הנכון. כך או כך, ב־73 הפירוש של אמ"ן לכוונות האויב היה שגוי ומוטעה, בגדול.

יכול להיות שהביטחון המוחלט בכוחנו עמעם את עוצמת נורות האזהרה של כוונות האויב?

בוודאי. אספר לך סיפור אישי. ביום שישי ה־5 באוקטובר, ערב יום הכיפורים, לא

ידעתי דבר על המתרחש. הייתי מנהל "האימפריה" שלי בשטחים, רחוק מאוד מתמונת המודיעין, ופתאום נוחתת עליי כוננות ג'. בעקבות ההודעה על הכוננות, זומנתי לעדכון ללשכתו של טליק, סגן הרמטכ"ל, בקריה בתל אביב. נכנסנו ללשכה ואריה שלו, עוזר ראש אמ"ן למחקר, סקר בפנינו את תמונת המודיעין ואמר: "התמונה בהחלט חמורה אבל אין סבירות למלחמה".

משם הלכתי לדדו ואמרתי לו: "דדו, זאת מלחמה. למה אנחנו לא מגייסים? למה אנחנו לא נערכים?" דדו התחמק, התנצל, הצטדק ואמר: "אנחנו עדיין ממתינים. נחכה עד אחרי יום כיפורים ואז נחליט".

אמרתי לו: "ומה אם זה יתחיל מחר? מחר הרי יום הכיפורים, לא תוכל לעשות אפילו גיוס מילואים פומבי" (הערת אגב: בעקבות אמירה זו שלי הוא בדק ויידא ש"גלי צה"ל" יישארו זמינים).

חשבתי שיש מלחמה בפתח כי הייתי כמו הילד הקטן מ"בגדי המלך החדשים" של אנדרסן - מחוץ ל"תסמונת חשיבת היחד" של החכמים. לא ידעתי את הסוד שרק מי שאיננו טיפש יכול לראות את בגדי המלך. לא הייתה לי "קונספציה". ומכיוון שכך, ראיתי את תמונת המצב כמות שהיא, ובעיקר את ריכוז הכוחות המצריים והסוריים בחזית יחד עם פינוי המשפחות הסובייטיות. כששילבתי את שני הדברים האלה ביחד, זה הספיק לי כדי לזעוק: "זאת מלחמה". (בהערת אגב: איזה מזל היה לנו שהסובייטים פינו את המשפחות. מה היה קורה אם הם לא היו מפנים?) אבל גם אני, כמו כולם, לא הייתי מוטרד כלל מתוצאות המלחמה. וכאן אני בא בטענות לתודעה הציבורית שלפיה הטעות ה"נוראית" במחדל מלחמת יום הכיפורים הייתה טעות אגף המודיעין של צה"ל. זה לא היה האסון הגדול. האסון הגדול היה שצה"ל לא עמד במבחן; לחלוטין לא עמד במבחן. ובזה איננו עוסקים כבר ארבעים שנה.

אילו התריע אמ"ן והיינו מגייסים, נאמר ביום שישי בבוקר, התמונה ברמת הגולן הייתה ככל הנראה יותר טובה. אבל לא כך בסיני. יכול להיות שבסיני היה אותו "ברוך", ואולי אפילו יותר גרוע. זה חלק מהתמונה הנוראית של צה"ל, אשר זלזל באופן מוחלט באויב והתכוון ל"יום השביעי" של מלחמת ששת הימים. בבוקר שבת, ה-6 באוקטובר, ראיתי במו עיניי דוגמה לשחצנות ולזלזול באויב. ארבעים שנה מתנהל אצלנו ויכוח על מה הסכימו או לא הסכימו דיין ודדו באותו בוקר

של יום שבת לאחר שהתקבלה הידיעה של מרואן. מכיוון שישבתי באותה ישיבה ורשמתי את תמצית הפרוטוקול, אני יודע שעל דבר אחד לא הייתה שום מחלוקת בין השניים: על הביטחון בכוחו של צה"ל. לא היה שמץ של חרדה בין הנוכחים. לא בשפת הגוף, וגם לא בדיבור. להפך, שרר מצב רוח מצוין. "נשבור להם את העצמות". זאת הייתה האווירה. ה"חרדה" היחידה הייתה שמא לא נספיק לדפוק אותם עד הסוף. היה ברור שהסדיר יצליח לבלום. בוויכוח בין דיין ודדו, דיין טען: יש לי בעיה מדינית - על בסיס ידיעה מודיעינית של צביקה זמיר אני לא יכול לגייס את כל צה"ל ולהכניס את מדינת ישראל למלחמה. "דדו", הוא שאל, "כמה אתה צריך להגנה? אוגדה לצפון ואוגדה לדרום? בסדר, יש לך". וכאן היה פישול של דדו, או של אבנר שלו, שלא יצאו מיד והתחילו לגייס את שתי האוגדות הראשונות. מהדו"ח שרשמתי באותו בוקר עולה בברור שדיין אישר לדדו אוגדה לפה ואוגדה לשם, ודדו יכול היה להגיד זאת באותו רגע לאבנר שלו. הוויכוח ביניהם היה רק אם לגייס את כל המערך. לא היה ויכוח על שתי האוגדות. את זה דיין אישר להם.

אבל העובדה הזועקת לעין היא שאף אחד מהם לא ייחס חשיבות גדולה מדי אם לגייס עכשיו את שתי האוגדות או להמתין לפגישה עם גולדה בעוד שעתיים כדי שהיא תכריע בוויכוח על הגיוס המלא. אם היו מייחסים חשיבות גדולה כל כך לבלימה, להגנה, דדו כבר היה שולח את שלו להורות על גיוס שתי האוגדות שאושרו לו. אבל הוא לא עשה זאת. הם חיכו לגולדה. גם בישיבה אצל גולדה עדיין לא היה 'צוק העתים' וכולם חשבו שהכול יהיה בסדר - אף אחד לא יעז לצאת מולנו, ואם בכל זאת יעז זה ייגמר רק לטובתנו. ובמאמר מוסגר - הראשון שהבין את גודל הברוך אחרי פרוץ המלחמה היה דיין. לא דדו. דדו הבין זאת רק אחרי 8 באוקטובר.

מה הוא, לדעתך, הגורם המרכזי במחדל ההתרעה במלחמת יום הכיפורים?

הגורם העיקרי למחדל ההתרעה במלחמת יום הכיפורים היה סינדרום מקור הצמרת המובחר - אשרף מרואן. אגב, היו אחדים במערכת המודיעין שהיו מוטרדים מן ההתפתחויות בשטח, כמו סגן בנימין סימנטוב בפיקוד הדרום או סא"ל חגי מן, בצפון. אתה יודע למה הם היו מוטרדים? כי הם לא היו שותפים לסוד קיומו של אשרף מרואן ולחומרים של אשרף מרואן.

כשדיברתי עם דדו בצהרי יום שישי, ערב יום הכיפורים, הייתי מוטרד כי לא הייתי שותף בסוד אשרף מרואן. לא נחשפתי לחומרים שלו. דדו היה כמובן שותף לסוד. הוא ידע שצביקה נסע לפגוש אותו והמתין לתוצאות הפגישה. כל השותפים לסוד חשבו שכל עוד המקור המובחר הזה אינו אומר כן או לא, אין מה להיות מוטרדים.

ומה עיכב יותר מאוחר את הפצת הלקט של אילן תהילה? שוב, אשרף מרואן. נחכה ונראה מה הוא אומר ואז נפיץ את הידיעה. כל מי שהיה במסגרת הכללית הזאת התקשה לנפץ את דופן הקופסה, לצאת החוצה ולחשוב אחרת. לעומת זאת, מי שלא נחשף למרואן שיצר את המסגרת, ידע לחשוב אחרת.

הפתח לאסון נוצר מהפצת המידע הישיר של דיווחי אשרף מרואן. ביום אחד גולדה, דיין ודדו, מקבלים עשרה עמודים של דיאלוג פיקנטים עם אשרף מרואן, ובמקביל, מגיעה לשולחנם סקירה יבשה של אמ"ן מחקר, בניסוח פורמליסטי: "הגם ש..." וכן הלאה. איזה מהשניים יותר פיקנטי? הדיווח של אשרף מרואן, כמובן. הם "מקדשים" את חומר הגלם הזה של מרואן, מה שהפך גם אותם לעבדי מקור הצמרת, ולכן העניקו משקל חסר כל פרופרציה לחומר שלו לעומת המסה האדירה של חומרי המודיעין שהתקבלו ממקורות אחרים. הבעיה לא נבעה מכך שהחומר שלו היה "מרגיע" לעומת כל החומר האחר, אלא שנוצרה ציפייה לקבל את החומר ממנו. כל עוד לא אמר את דברו, אי-הדיווח מפיו, היה שווה במשקלו לכל המסה האדירה שהתקבלה ממקורות האיסוף השונים והמגוונים. ברגעים הקריטיים של הימים 4-6 באוקטובר, כולם התייחסו לאשרף כמו לאורקל מדלפי. וזה היה מגדלור הטעות.

אני, אגב, נמנה על אלה שחושבים שאשרף היה שתול, אך אני אומר זאת בזהירות. אני חושב כך, ראשית, בגלל הדרך שבה הוא גויס. אנחנו לא גייסנו אותו. הוא כפה בכוח את עצמו עלינו. בפעם הראשונה הוא ניסה להתקבל ונדחה. בפעם השנייה ניסה והתקבל באופן כלשהו. כשאני בוחן את התוצאות של הפעלת אשרף מרואן, זה היה מבצע גאוני של הונאת ישראל. שתילה גאונית. איש בכיר ביותר שיושב עם הנשיא מביא לך את חומר המודיעין הטוב ביותר שרק אפשר וכל זה במטרה אחת בלבד - "להכניס" לנו ברגע האמת. הרי אלמלא חיכו לדיווחי אשרף מרואן, אין לי ספק שאלי זעירא היה אומר כמה ימים לפני שבת "סבירות גבוהה למלחמה" ומביא לגיוס המילואים. הרי היה מצב בלתי נסבל של סימנים מעידים. אבל גם אלי וגם הרמטכ"ל וגם דיין וגם צביקה - כולם חיכו לשמוע את מרואן.

אחד הדברים הראשונים שעשיתי בתור ראש אמ"ן היה מינוי צוות בדיקה לגבי אמינותו של אשרף. הם לא חזרו עם תשובה סגורה. לא קבעו שהוא היה שתול אבל אמרו שבהחלט יש סימני שאלה לגביו.

עד כמה אחראי אלי זעירא, באופן אישי, לכישלון ההערכה?

לכישלון ההערכה עצמה, לדעתי, אחריותו קרובה לאפס. במקרים חריגים ביותר חולק ראש אמ"ן על הערכת מחלקת המחקר. אני לא זוכר בכל חמש שנותי כראש

אמ"ן שהיה מקרה שחלקתי על הערכת מחלקת המחקר שלי. אבל זה אינו חל על כל הקשור לדרך הצגת ההערכה. כאן הייתה אחריותו גדולה. דרך הצגת ההערכה המודיעינית זאת דרך ה"מכירה". אני מניח שאופיו של אלי הוא שגרם לדרך ההצגה שלו. האחריות של אלי היא בעיקר בצורת ההצגה של תמונת המודיעין וההערכה לקברניטים. לא הייתי שותף לדיונים שהוא קיים עם אנשי המחקר. אינני יודע דבר על אופי דיוני הערכה אלה. אבל אולי אפשר היה גם שם, במהלך דיונים אלה, לשאול שאלות שהיו סודקות את הקונספציה. כך או כך, אסור היה, לדעתי, להגיש את הערכת המחקר כדעה סגורה, החלטית, בלי סימני שאלה.

נוכחתי בצורת "המכירה" הבעייתית של אלי כשהייתי אחראי על השטחים. אחת לכמה שבועות הוזמנתי להציג דיווח וסקירה שלי על מה שקורה בשטחים. במקביל, נתן אלי את הסקירה שלו על תמונת המודיעין. לא מצאה חן בעיניי הצורה ההחלטית של סקירות המודיעין שלו. ואני לא אומר את זה בדיעבד. ראש אמ"ן אמור להיות יותר ספקן. אלא שזה אופיו. זה הסגנון שלו. הוא הציג את הדברים בלי סימני שאלה.

ואם אתה היית ראש אמ"ן באוקטובר 73 היית מגיע להערכה אחרת?

כל חיי, ובמיוחד כשעמדתי בראש אמ"ן, שאלתי את עצמי האם זה היה קורה גם לי, או לאהר"ל יריב. עם יד על הלב, מאוד סביר שהיינו מגיעים לאותה הערכה של מחלקת המחקר, אבל סביר שהיינו **מציגים** אותה אחרת. עם סימני שאלה רבים. הייתי מעדן את הניסוח של ראש מחלקת המחקר. הייתי פחות נחרץ – "זה נראה לנו כך וכך אבל..."

אני יודע כיצד נהגתי בדיונים שקיימתי אצלי בלשכה כשהייתי ראש אמ"ן. לא דיברתי עד לשלב סיכום הדיון. לא רציתי לגרום לקציני המחקר הנוכחים בחדר הדיונים להתרשם מדעותיי, לשמוע ממני לאן נושבת רוח המפקד, ומכיוון שכך, לחשוש להביע דעות אחרות, לעתים סותרות. בראשית ימיי בתפקיד, לא נהגתי כך ושמתי לב שחבר'ה שהתבטאו בצורה מסוימת בתחילת הישיבה עשו סיבוב של 180 מעלות במהלכה, תוך ניסיון להתיישר על פי הקו ששמעו ממני. אז הבנתי שצריך אחרת.

האם אני יכול להקיש מכל מה שנאמר עד כה שהאחריות המרכזית לכשל ההערכה נופלת על כתפי מחלקת המחקר של אמ"ן?

לדעתי הם הנושאים באחריות המוחלטת לכשל. ראשית, ענפי המחקר במחלקות המודיעין של חיל אוויר וחיל הים היו יותר מודאגים. שנית, למחלקת המחקר של אמ"ן

זרמו כל הידיעות מסוכנויות האיסוף למיניהן. זה הצומת שהיה צריך לסנכרן את כל הידיעות ולצאת בהערכה. אלא שמחלקת המחקר לא אמרה שזו התפתחות חדשה, מסוכנת, או לפחות "בלתי מוסברת", ולכן המסקנה היא "היכון, היכון למלחמה". במקום זאת הם אמרו: זה שום דבר. זאת לא מלחמה. זה תרגיל. והמסר שהעבירו – אל דאגה, אפשר להירגע.

ועוד הערה. צביקה זמיר בא כל הזמן בטענות שהוא לא היה ב'לופ' של דיוני ההערכה וקבלת ההחלטות. "לא קראו לי להשתתף בדיוני ההערכה". זה ללא ספק נכון עובדתית, אבל עד ליישום מסקנות דוח ועדת אגרנט, המוסד היה רק גוף איסוף, רציני וחשוב ככל שיהיה, אבל לא הייתה להם יחידת מחקר. משום כך לא הייתה סיבה להזמין את צביקה לישיבות ההערכה יותר מן הצורך לזמן את מפקד יחידה 8200, יחידת איסוף לא פחות חשובה.

מה מקומו של תא"ל אריה שלו, ראש מחלקת המחקר באמ"ן במחדל ההתרעה?

את אריה שלו הכרתי שנים רבות מאוד, בערך משנת 1950 ועד פטירתו. אריה היה מסוג היהודים שאם תשאל אותו "מה השעה?" הוא ילך לשלושה יהודים וישאל אותם מה השעה כדי להיות בטוח מה השעה. הוא היה מלך היהודים הזהירים שהכרתי. ככל שידיעותי מגיעות, אף אחד במחלקת המחקר לא אמר לאריה שלו משהו אחר. גם נציגי האיסוף שהשתתפו בדיונים לא אמרו אף פעם שאצלם חושבים אחרת. אלברט סודאי היה ככל הנראה החריג במחלקת המחקר. לא בדקתי, אבל, לדעתי, הוא היה שותף לסוד קיומו של מרואן ולמרות זאת חשב שיש מלחמה בפתח. אבל גם אלברט סודאי, כפי שהכרתי אותו, התעורר רק לקראת הסוף. באופיו, בסגנונו ובמעמדו – הוא לא נמנה על קציני המחקר שבמידים, אלא על השקטים, שאינם קופצים ואינם צועקים את הערכתם. והוא לא צעק. צריך גם לזכור שסודאי נדרש להציג את הערכתו מול יונה בנדמן שהציג, בביטחון ובדרמתיות, הערכה הפוכה, ליד אותו שולחן דיונים. בשם ההגינות – אם אני הייתי שם ליד השולחן, סביר שהייתי מגיע לאותה הערכה. מצד אחד הייתה השתילה הפרמננטית של "הקונספציה" – מצרים לא תצא למערכה כל עוד לא יעמדו לרשותה אמצעי הלחימה החיוניים למערכה זו. ואת זה עדיין לא היה לה באותה עת. ולעומת זאת, היה התרגיל הזה. תחריר 41. בכל שנה, הם מקיימים את אותו תרגיל שנתי, ומה שקורה היום זה שוב אותו תרגיל. צריך גם לזכור כי ההתפתחות בחזית הסורית התחילה בנפרד, על רקע שונה ובעיתוי אחר. מנפחים גם את משקלה של פגישת גולדה-חוסין, בצורה מעוותת. חוסין לא

בא לישראל כדי להזהיר. הפגישה ביניהם נקבעה ללא כל קשר, ובמהלכה הוא אמר כי הסורים נמצאים בעמדות זינוק למלחמה. גולדה שאלה בתגובה: עד כמה שאני יודעת, סוריה לא תצא למלחמה בלי מצרים. אתה חושב שיש סיכוי שהם יצאו לבד? וחוסין השיב: לא, בשום פנים ואופן לא.

אנשי מחלקת המחקר היו האנשים הכי טובים שהיו אז, וגם הם נפלו קרבן להונאה. אריה שלו סיפר שכחודש אחרי המלחמה נכנסה אצלו ידיעה (אשר משום מה הגיעה באיחור) ולפיה קצת לפני פרוץ המלחמה הכינו המצרים את חדר המלחמה של סאדאת במוצב הפיקוד העליון. אילו הוא היה מקבל ידיעה זאת בזמן, הוא היה מגיע למסקנה שהמצרים יוצאים למלחמה. אני לא משוכנע בכך. אם שלו היה מקבל את הידיעה הזאת בזמן אמת, אנשי המחקר היו אומרים: "תראו באיזו יסודיות המצרים מכינים את התרגיל. אפילו מכינים את חדר המלחמה של הנשיא".

אני חוזר ואומר שהבעיה העיקרית הייתה "סינדרום מקור הצמרת". כל עוד לא קיבלנו התרעת מלחמה מאשרף מרואן, למרות כל הסימנים בשטח שמצביעים מה שמצביעים, אפשר להיות רגועים. קציני המחקר היו שבויים בהערכתם שאלו אינם סימני מלחמה, בגלל הקונספציה ובגלל שלא נתקבלה התרעה ממרואן. ומכיוון שכך, שום דבר לא היה מזיז אותם מהערכת הסבירות הנמוכה.

מה מקומו של יונה בנדמן במחדל ההתרעה?

הכרתי את יונה בנדמן מגלגוליו הקודמים. הוא היה אחד מקציני המחקר הטובים שהיו לנו: בקיא, אמין. הבעיה העיקרית שלו כקצין מחקר הייתה נעוצה בביטחון העצמי שלו ובביטול והזלזול שהפגין כלפי כל מי שחשב אחרת ממנו. ויונה עשה זאת עם הרבה ביטחון ובווקליות מהדהדת. הוא לא היה אלברט סודאי (שאמר את דעתו בשקט ולא תמיד נלחם עליה). בעניין זה, בנדמן היה גם ההפך של אריה שלו. כאשר אנשים במחלקה ברמתו, או בדרג נמוך ממנו, לא קיבלו את דעתו במהלך ישיבות המחקר, הוא היה יכול לבטל בבטות את דעתם ולאדות את כל סימני השאלה שהעלו מולו. מי שחלק על יונה ידע שהוא ימחץ אותו גם כשאריה שלו או אלי זעירא בסביבה.

היו לי הרבה מאוד שעות של דיוני מחקר – בתפקיד רמ"ח, בפורום המחלקתי, בדיונים שבהם נכחתי אצל יריב, ראש אמ"ן, ואחר כך במהלך חמש שנותיי בתפקיד ראש אמ"ן. הכרתי היטב את הדינמיקה של דיונים אלה – תמיד יש קבוצה מצומצמת של אנשי מחקר המשתלטים על הדיון. אני מניח שבנדמן היה ציר מרכזי בכישלון, כי

הרי מבחינתו זה היה תרגיל ולא היה איום כלשהו למלחמה. בדיעבד, צריך לזכור שגם יונה בנדמן היה אחד מנפגעי אשרף מרואן, מהקיצוניים שבנפגעי.

ומה מקומם של קציני מחקר אחרים במחדל ההתרעה?

איני יודע. כשנכנסתי לתפקידי קבעתי לעצמי, במודע, מדיניות לפיה כל פרשת מלחמת יום הכיפורים לא קיימת עבורי. איני נוגע בה ואיני עוסק בה. במהלך שישה חודשים, עד לפרסום דו"ח אגרנט, כולם באמ"ן 'אכלו' זה את זה. רציתי לשקם את החיל. לאחר שאריה שלו הודח, במצוות ועדת אגרנט, כשהייתי צריך למנות מחליף, קראתי לשני העוזרים - גדעון גרא ואהרן לברן - והסברתי להם כי מבחינתי הם אינם מועמדים לתפקיד. "אני לא רואה אתכם פחות אשמים מאריה". מיניתי את יהושע שגיא להיות ראש מחלקת מחקר, כי הוא היה איש המודיעין היחיד שלא הייתה לו יד ורגל בנושא. מינוי בעייתי, אך מינוי של אין בררה.

האם היה גם מחדל של האיסוף על כלל מקורותיו?

לעולם אפשר לבוא ולומר 'יכולתי לקבל יותר ידיעות או יותר ידיעות טובות', אבל אני חושב שקיבלנו את הכי טוב שיכולנו לקבל מהאיסוף באותה נקודת הזמן. אני לא מאשים את האיסוף. וזה שוב מחזיר אותי לבעיית "מקור הצמרת". בעיית האיסוף לא הייתה מחסור במקורות או בידיעות אלא ביטול כל המידע האדיר והאיכותי שהתקבל כל עוד שררה "דממת אשרף מרואן".

מה מקומו של קמ"ן פד"ם, סא"ל דוד גדליה, במחדל ההתרעה?

בהתאם למדיניות שנקטתי, לא דיברתי אתו אחרי המלחמה, שהרי היה אחד המודחים בעקבות מסקנות ועדת אגרנט. אני חושב שהתפקיד שלו היה להיות הסיסמוגרף, זה שמקיים מעקב הדוק וצמוד וזה שחרד ומודאג יותר מכל אחד אחר במערכת של פיקוד הדרום. אינני יודע אם היה שותף לסוד של אשרף מרואן. אם אמנם הוא לא היה שותף לסוד, על אחת כמה וכמה שהיה צריך לבוא לאלוף הפיקוד ולראש אמ"ן ולומר להם - "מה שאני רואה בשטח מדאיג מאוד. ובגדול". הוא לא עשה זאת, ולכן מקומו במחדל גדול.

עד כמה אחראי גורודיש, אלוף פד"ם, למחדל ההתרעה?

כמעט כלום. איש הרי לא התריע למודיעין פיקוד דרום להיות יותר רגישים למה שקורה לאורך התעלה ולא גורודיש היה זה שהפריע ומנע זאת מהם. הוא לא היה

רלוונטי כאן. לגורודיש לא היה חלק בלופ ההערכה וההתרעה כי גדליה לא הבהיל אותו בשל מה שקורה שם בחזית התעלה. גדליה יכול היה לשכנע את אלוף הפיקוד שיצעק געוואלד, אבל לא עשה זאת. חגי מן, קמ"ן צפון, עשה זאת מול "חקה" שאכן צעק געוואלד. לכן אין לי טענה לגורודיש בכל הקשור למחדל ההתרעה.

מה ידעת לפני מלחמת יום הכיפורים על "האמצעים המיוחדים"? מה החשיבות שאתה זוכר שייחסתם להם?

ידעתי על קיום "אמצעים מיוחדים" שכן הם היו קיימים עוד כשהייתי רמ"ח מחקר ב־67, אבל לא היה לי שמץ של מושג איפה הם נמצאים והיכן הם פרוסים ב־73.

לא זאת השאלה. במאי 67, "האמצעים" שילמו את עצמם בענק – נתנו התרעה על זרימת כוחות צבא מצריים לסיני. האם לאור זה שהאמצעים הפיקו את התנובה ב־67 הייתה תחושה בצה"ל שאם יהיה ניסיון להפתיע אותנו הם שוב יוכיחו את עצמם?

אני מניח שאם "האמצעים" היו פועלים, הם רק היו מחזקים את ההערכה שהכול תרגיל, אלא אם כן היה קורה נס. הנס הוא שבאחד האמצעים היו מדברים במפורש על זה שמתוך התרגיל מתכוונים לצאת למלחמה ביום זה וזה. צריך גם לזכור שהבעיה ב־73 הייתה שונה לחלוטין מבעיית המודיעין ב־67. אז צריך היה לעקוב אחר תנועת הכוחות המצריים בחזרה מתימן למצרים ואחר תנועתם ופריסתם בסיני. ב־73 לעומת זאת, כל המערך המצרי היה פרוס ומוכן וממתין רק לפקודה לזוז.

לא יכול להיות שבאמצעים הייתה עוברת "ידיעת הזהב"?

לא, כי זה אופיים של האמצעים. אתה מקבל שם בעיקר מערכת שיחות טקטיות.

ונניח שהמצרים לא היו מפנימים שיש לנו "אמצעים" שיכולים לירט את השיחות שלהם ונניח שאת הפקודות המבצעיות ליציאה למלחמה הם לא היו מעבירים עם שליחים ביד, האם גם אז לא היו "האמצעים" מעבירים דרכם ידיעות שמצביעות על כוונת יציאה למלחמה?

במקרה כזה, ורק במקרה כזה, אם המצרים לא היו נוקטים כלל ביד קשה בכל הקשור לביטחון תעבורת מידע בקווי, ניתן אולי היה לאתר שיש משהו בדרך למלחמה. אבל בשביל זה הם היו צריכים לשבור את כל מה שהתאמנו עליו כל השנים. לשבור את דממת האלחוט ואת תכנית ההונאה.

ב־67 קיבלנו מודיעין. לא קיבלנו התרעה. עצם כניסת המצרים לתעלה יצרה אור אדום מהבהב. ב־73 היינו צריכים לקבל ידיעה, בשפיץ של השפיץ של עולם הידיעות, כדי ללמוד ממנה שמדובר במלחמה, שהרי ממילא חמש דיביזיות מצריות יושבות כל הזמן לאורך התעלה ויש תרגיל מצרי מטכ"ל, כמו בכל שנה. אז הייתה צריכה לעבור ידיעה מיוחדת במינה ב"אמצעים" כדי שהיא תתורגם להערכה שכוונת המצרים לצאת למלחמה. לא בטוח שהיינו מתייחסים לזה כך. הרי החבר'ה האלה במחלקת המחקר, אפילו ביום שבת בבוקר, אחרי ההתרעה של אשרף מרואן, הם לא היו מוכנים לקבל שמדובר במלחמה.

כמה מתוך האשמה על מחדל ההתרעה במחדל מלחמת יום הכיפורים נופל על כתפי המודיעין?

לדעתי, 95% באחריות אמ"ן. זה לא היה התפקיד של "דדו", לא של "טליק" וגם לא של הדרג המדיני. העובדה שהם היו מעודכנים בתמונת המודיעין איננה רלוונטית. אין להם לא הזמן ולא הגישה. יש להם עוד אלפי נושאים אחרים על הראש. האחריות על הנושא המודיעיני והערכה אינה שלהם. ואגב, גם לא של המוסד. רק אמ"ן. האחריות של הדרגים שמעל אמ"ן היא רק בדבר אחד – להעלות ולהציג את סימני השאלה. אלה חמישה אחוזי האחריות שלהם, וזה חלק לא מבוטל.

ומה חלקו של המודיעין במחדל התנהלות המלחמה עצמה, החל משעה 13:55 ואילך?

ב"ברוך" הגדול שאחרי פרוץ המלחמה, משקולת המחדל עברה בעיקר לצד האג"מי אבל גם שם היה למודיעין תפקיד. עוד טרם פרוץ המלחמה, היה אמ"ן צריך לבוא ולומר לדדו ולהנהגה הצבאית – שימו לב, מה שיעמוד מולכם בעימות הבא זה לא הצבא המצרי והסורי של 67. זה יבוא לכלל ביטוי בשני מישורים: האחד, ב־67 הם היו המופתעים ואלו אנחנו היינו המפתיעים. הפעם הם כבר לא יופתעו ולכן הם יתכוננו ויתפקדו בהתאם למה שהם תרגלו והכינו. שנית, הם למדו הרבה לקחים מ־67. יש להם צבא אחר – מאומן יותר, מצויד טוב יותר, מוכן אחרת.

בין היתר, אמ"ן גם לא התריע בקולו קולות, כמו שצריך, על השינוי בשיטת הלחימה המצרית שהופכת להיות רוויית נשק נ"ט. איך מתריעים כמו שצריך? לפני 67 היו לנו את "סיפורי הופמן". היה לנו רס"ן במחלקת המחקר בשם הופמן, שבמלחמת העולם שירת בצבא הפולני עם הסובייטים. במשך שנה וחצי, הוא עבר בצה"ל, מיחידה ליחידה, והסביר לכולם מה משמעות "הדוקטרינה הסובייטית". ככה

היו צריכים להסביר את המשמעויות של כניסת ה"סאגר" והשינוי בשיטת הלחימה המצרית רוויית נשק הנ"ט. אבל אף אחד מהמודיעין לא הפיץ והסביר ו"תרגם" את המשמעויות האלה טרם המלחמה, וגם לא מרגע פרוץ האש. אני יודע זאת, אף שלא הייתי ב"לופ" המודיעיני בשנים שקדמו למלחמה. בין השאר, מכיוון שהשתתפתי במשחק מלחמה מטכ"לי שהתנהל כולו ברוח 67.

זוה קורה גם היום. גם ב־2014 ב"משבר המנהרות" לא היו לנו "סיפורי הופמן". דבר אחד זה חומר מודיעיני יבש. דבר אחר זה הסבר מדוקדק ופרטני, ובעקבותיו הטמעת המשמעויות והסקת המסקנות לגבי ההתמודדות הנדרשת.

אבל היה מחדל חמור לא פחות ביום שבת בבוקר. סיכום הפגישה של אשרף מרואן בלונדון הצביע שהצבא המצרי מתכוון למלחמה כוללת ביעדים מוגבלים ואפילו זה לא חלחל ועבר לצה"ל. המודיעין לא אמר: חבר'ה, רגע יש כאן משהו אחר לגמרי.

נכון. גם זעירא וגם שלו לא התייחסו לזה. ב־6 באוקטובר, אחרי שהתחילה המלחמה, עולמם של זעירא ושלו חשך עליהם. ככל הנראה, בגלל הצד הפסיכולוגי של ההערכה השגויה אליה נקלעו, ולכן, אולי, הם לא היו מוכנים להפנים את המשמעות.

מה האחריות של גולדה במחדל?

כלום.

האומנם?

כן. אני מדבר על ניהול המלחמה בממשלה ובבור. היא הייתה כמו צוק איתן. היא לא הקרינה מצוקה על סביבתה. וזה בלט בעיקר בעת שכל אלה שמסביבה איבדו את הביצים.

אבל גם דדו היה חזק ולא הקרין מצוקה. אז מה, גם הוא לא אחראי? לא הבנתי למה אתה טוען שהיא לא אחראית.

כי לא היה משהו הקשור במחדל שלמעשה היה בתחום אחריותה. אפילו לישראל גלילי הייתה יותר אחריות ממנה, כי היה לו יותר זמן ממנה להתעמק בחומר המודיעיני. גולדה הייתה עסוקה מעל לראשה. היא לא הייתה ב"לופ" האג"מי וגם לא המודיעיני, וגם לא הייתה לה אחריות על ה"לופ" הזה. לצדה היו אנשי צבא כבדי משקל: דיין בצד אחד. דדו בצד שני. והיה לה בממשלה שר בשם חיים בר לב.

אם כך, מה תפקידו של ראש ממשלה כשפורצת מלחמה? אם על כיסאה של גולדה היה יושב דוד בן גוריון, האם עדיין היית טוען שהאשמה היא אפס?
בנושא הקריטי הזה של הפתעת יום הכיפורים ושל הכנת הצבא למלחמה, אחריות ראש הממשלה היא אפס. את גולדה אפשר להאשים רק בדבר אחד - אם אתה חושב שבצד המדיני היא לא הייתה בסדר. ואני חושב שגם בצד המדיני היא הייתה בסדר.

אז אולי בישראל לא יכולה לעמוד בראש הממשלה אישה חסרת ניסיון צבאי שאינה מסוגלת להפעיל שיקול דעת חלקי לפחות?

אלוף הר-אבן, שהיה קצין ואיש מודיעין, כתב מאמר מפורסם אחרי מלחמת יום הכיפורים ושמו "היררכיה של גיבורים" (כנראה ב"מעריב" בשנת 74). התזה המרכזית שלו הייתה הקומביניציה של העומדים בראש הדרגים השונים. לטענתו, הכפיפות של זה לזה לא נוצרת מתוך תכנית סדורה מראש אלא באקראי. הכפיפות איננה משנה סדורה שאומרת - בהנחה שתהיה מלחמה אני רוצה ליצור את האיזון הנכון בין ממלאי התפקידים: ראש אמ"ן, רמטכ"ל, שר ביטחון, ראש ממשלה וכן הלאה.

במציאות שלנו, אתה לוקח - משיקולים פוליטיים פנימיים - יהודי מוכשר כמו עמיר פרץ וממנה אותו לתפקיד שר הביטחון. השיטה והבעיה עליה הצביע הר-אבן לא יכולה לעבוד בישראל. האם בשיקולים של ההתמודדות לראשות הממשלה יקום מישהו מציבור הבוחרים ויאמר - אני לא רוצה להצביע עבור משה כחלון מכיוון שאין לו רקע צבאי? או עבור יאיר לפיד? ככל הנראה זה לא יקרה אצלנו. לא משקללים את זה. אנחנו מתעלמים מכך שישראל היא מדינה במצב של מלחמה ומתפקדת כאילו שהיא במצב נורמלי.

בוא נניח שיש לנו עולם אוטופי שבו אפשר לבחור ראש ממשלה שיהיה הכי טוב בכל המישורים. האם היית מעדיף מישהו בעל ניסיון צבאי?

אני לא פוסל ניסיון צבאי קודם. במקום כמו ישראל, עדיף אולי שראש הממשלה חוץ מאישיות מרשימה ויכולת לנהל משברים, יהיה גם בעל רקע צבאי שיאפשר לו להפעיל שיקול דעת עצמאי על סמך היכרות מוקדמת של הכוחות הפועלים במשוואה. יחד עם זאת, צריך לזכור שאנחנו לא במצב כמו מלחמת העולם השנייה שבה לאורך ארבע שנים ראש הממשלה הבריטי היה צריך לקבל החלטות הרות גורל אחת לשלושה חודשים.

אני שואל שוב – האם עדיף שראש ממשלה מוכשר יהיה גם בעל ניסיון צבאי?
כן.

והאם חוסר ניסיונה הצבאי של גולדה פגם בתהליך קבלת ההחלטות שלה?
לדעתי, לא, מכיוון שהיו מתחתיה אנשים טובים. הייתה לצדה מועצת חכמים טובה, והיא ידעה לנהל אותם. היה לה "המטבח" של גולדה ולפי הצורך והעניין היא הייתה מזמנת אליה פורום לדין. גם אני נמנתי על המוזמנים אליה. והיא עשתה את זה מצוין.

מה מקומו של דין במחדל הכולל – מודיעיני ואג"מי?
אין ספק שקודם כול הציפיות מדין לא התממשו. אנטיזה למצב של 67. אז, ב־67, רצינו את הפרסונה הזאת, רצינו את דין, שיבוא וייתן את ההרגשה שאנחנו בידיים נאמנות ובטוחות ופתאום ב־73 היה הברוך. בנסיבות האמתיות, בהחלטות האופרטיביות, הייתה לדין אחריות די שולית. אבל הייתה לו אחריות פסיכולוגית גדולה מאוד. אני הכרתי את דין שנים רבות. תמיד הייתה לו מחשבה פסימית. הוא תמיד ביקש לצאת מתוך הנחה של האפשרות הגרועה ביותר. והוא אמר את זה. הוא לא החזיק את זה בבטן.

בשישה, שבעה ושמונה באוקטובר הוא היה צריך להתאפק ולא להתבטא פומבית. אבל הוא לא נהג כך, והוא אמר "הבית השלישי בסכנה" ו"אנחנו לקראת חורבן הבית השלישי". אם לא תנקטו הצעדים הדרושים, אז הבית השלישי יכול ללכת לאיבוד. את זה, אלה שסביבו בבור לא היו צריכים לשמוע. וגם הציבור שראה אותו בטלוויזיה מדבר 'כבוי' ונראה במצוקה לא מוכן היה לקבל. זאת אומרת, הייתה שם התנפצות של תדמית שגרמה נזק גדול. חוץ מזה, האחריות שלו היא שולית. הוא לא חשב שונה מהאחרים. הוא חשב כמו הרמטכ"ל וראש אמ"ן.

אבל הרי לדין הגיע גם חומר גולמי והוא יכול היה להסיק מסקנות בעצמו. אז למה האחריות שלו שולית?

ניתוח חומר גלם זה באחריות מחלקת המחקר. לקבל ידיעות. לנתח חומר גולמי. להעריך את הידיעות. דין לא היה צריך להתעסק ולא מסוגל היה להתעסק במעקב אחרי מודיעין שוטף ותרגומו על ידי המצרים לתכנית מבצעית קונקרטיה ב־6 באוקטובר.

ומה בנוגע להבנת הכבוד הערבי שחטף מכה אנושה בעקבות מלחמת ששת הימים?

זה נכון. מגולדה, מדיין ומגלילי אני מצפה להבין ברמה הלאומית - שמצרים של גמאל עבד אל-נאצר לא יכולה להשלים עם המפלה של 67 והם מחכים לשעת הכושר שלהם לשקם את הכבוד ולהחזיר את מה שהפסידו. וזה לא קשור בידיעות ספציפיות, בחומר גולמי. את הרמה המדינית הזו דיין הבין מצוין. גם גולדה הבינה. לא היה שום צל של ספק לשניהם, וגם לגלילי או ליגאל אלון, שאין סיכוי להגיע להסכם מדיני אלא רק לאחר שהמצרים, וכנראה גם הסורים, יעשו את הניסיון הצבאי, כי בשביל הכבוד שלהם צריך קודם כל להילחם. דיין חייב היה להבין זאת, והוא אכן הבין.

בוא נחזור רגע לידיעות גולמיות. ביום שישי בבוקר דיין אמר "אפשר להתפלץ מנתוני גיחת הצילום"; והוא ידע שזמיר נקרא באופן דחוף לפגישה עם אשרף שאמר "מלחמה"; והסורים במערך חירום; והצי הסובייטי פינה את האניות מאלכסנדריה; ובמהלך הלילה, 11 מטוסי תובלה ענקיים פינו את משפחות היועצים. אז למה, למרות כל חשרות ענני המלחמה, דיין, "האדמ"ור" של החצר הביטחונית של ישראל טרום מלחמת יום הכיפורים, לא עשה אחד ועוד אחד והכריז "היכון למלחמה"?

כי גם הוא חיכה לאשרף מרואן. זה היה ב'סטייט אוף מיינד' של כולם, אצל דיין ואצל דדו. ואולי דיין גם המתין קצת למידע שייכנס מן ה"אמצעים המיוחדים". ואל תשכח שהיה ראש אמ"ן, אלי זעירא, שהרגיע את כולם עם הסבירות הנמוכה. אילו זעירא היה בא ואומר לדדו ביום שישי "געוואלד" אז מה, לא היו מגייסים? אלא שהוא לא אמר. הוא לא אמר.

מה צריך לעשות כדי להימנע מהופעה חוזרת של מחדל יום הכיפורים?
אין לי פתרון.

ומה צריך לעשות כדי למזער את הסיכויים למחדל כזה?

אני הקמתי את האיפכא מסתברא והמטרה שלו הייתה בעיקר חינוכית. כלומר, ליצור מצב שבאים אנשי מחקר ועל בסיס אותו חומר גלם מראים שאפשר להגיע גם למסקנה אחרת. עבודת האיפכא מסתברא הראשונה שעשינו הייתה לבדוק את הערכת המודיעין שלנו לגבי מצרים בסוף 74. החבר'ה האלה של האיפכא מסתברא הציגו את הערכת המודיעין שלהם מסביב לשולחן שסביבו ישבו כל בכירי אנשי

המחקר באמ"ן, 20-30 חבר'ה, והם היו צריכים "למכור" להם שבניגוד לתחזית המרגיעה שלהם בכל זאת עומדת לפרוץ מלחמה ביוזמה מצרית. ואני רואה את החבר'ה האלה של המחקר, איך שהריר יוצא להם מהפה. כולם יודעים שזה תרגיל אקדמי, שמישהו רק מנסה להוכיח שאפשר להגיע למסקנה כזאת וכזאת שתהיה מלחמה, ואותם החברה שמתנפלים בשצף קצף על אנשי האיפכא מסתברא - חלקם הגדול ישבו מסביב לשולחן של אריה שלו ואלי זעירא ויש להם עדיין את העוז לא לאפשר קיומן של דעות אחרות. אני רואה את זה כמקרה אבוד.

ואם היו אנשים אחרים בארגון הזה שנקרא צה"ל ובפניהם היה מונח אותו מסד נתונים של גופי האיסוף, יכול להיות שהמלחמה הייתה נראית אחרת? המחדל היה קטן יותר?

ללא ספק. למשל, ב-2014. אני מאלה שרואים שחורות. "שחורות" זה לא מילה. האם לראש אמ"ן של היום יש העוז לבוא ולומר לקברניטים: רבותיי, אנחנו הולכים להתנגש במיליארד וחצי מוסלמים. אין עתיד למדינת ישראל מול מציאות כזאת. תעשו משהו כדי להקדים רפואה למכה, כדי למנוע זאת? אני לא ראיתי ראש אמ"ן שמסוגל להעז ולומר זאת. הוא צריך להיות "שייגץ" בלתי רגיל ושייגץ בלתי רגיל לא היה מקודם לדרגה הזאת היום. המערכת הייתה מנפה אותו בדרך. מראש לוקחים מישהו שהוא חסר כתפיים רחבות. מועמד לתפקיד שיש לו כתפיים רחבות? ינותק מהמערכת.

זאת אומרת, גם היום הבעיה של המערכת היא שמי שמקודם הוא סוג של 'יס מן'. אם נתניהו צריך להחליט היום מי הרמטכ"ל הבא, הוא ייקח מישהו שאיננו 'יס מן'? ייקח עושה צרות? לא. ואז סגנון הניהול של המערכת גורם לכך שאין למעשה יכולת להטמיע "שייגץ" בפנים. וזה נכון בכל התפקידים: ראש אמ"ן, רמטכ"ל, מפקד חיל אוויר, מתאם הפעולות בשטחים.

* * *

האם אתה מרגיש כישלון אישי שלך בתור ראש מחלקת מחקר ב-67?
לא.

למה?

זאת שאלה ששאלתי את עצמי הרבה פעמים. מלחמת 67 לא הייתה מלחמה יזומה. לא מהצד שלנו ולא מהצד שלהם. מלחמת ששת הימים היא תוצאת תהליך של

הידרדרות. במה אני כן מאשים את עצמי, ועוד יותר את ראש אמ"ן יריב שהשתתף בפורום מקבלי ההחלטות? בכך שלא אמרנו עוד קודם שאנחנו נמצאים בתהליך של אסקלציה שיכול להוביל להתפוצצות. אבל אפילו הייתי אומר זאת, לא היה יוצא מזה דבר. אין סיבה להניח שכתוצאה מזה שהיינו אומרים דבר כזה, הממשלה הייתה מחליטה לא להשלים את פרויקט מוביל המים הארצי ולא היינו פועלים נגד ניסיונות ההטיה של הסורים של מקורות הירדן והיינו נמנעים מפעולות התגמול שנקטנו נגד הפעילות החבלנית. וזה הרי מה שהביא לאסקלציה. פעולה אחת שצריך היה למנוע, אבל לא ידענו על כך במועד, הייתה פעולת סמוע. חוסין העביר לנו מסר - אני פחות או יותר שולט במנוולים בשומרון ועכשיו אני מתחיל לטפל בהר חברון, ובעודו אומר זאת, הייתה פעולת סמוע בהר חברון. זה השפיל אותו. אני לא יודע לומר אם אילולא סמוע חוסין היה נותר מחוץ למלחמה. אבל אין ספק שסמוע תרמה את חלקה.

אבל מחלקת מחקר, שאתה עמדת בראשה, אמרה - המצרים תקועים עמוק בתימן. אנחנו לא רואים שהם יכולים לצאת למלחמה לפני שנת 1970 ולפתע פתאום החל מ-14 במאי מתחילה תנועות כוחות צבא מצריים לסיני ואחר כך יש מלחמה. זה לא נקרא קריסת הערכת מודיעין?

לא אמרנו 1970, ונאצר לא התכוון לצאת למלחמה. הוא שמע כל הזמן מהרוסים שאנחנו פועלים נגד הסורים וציפו ממנו לעזור להם. הבעיה היא הפסיכולוגיה של נאצר. הוא היה המנהיג הגדול של העולם הערבי באותם הימים, עם מנטליות של פוטין, ופתאום לועגים לו: "תראה מה המנוולים האלה הציונים עושים לסורים. ואתה לא עושה כלום". ולוחצים עליו ולוחצים עליו. אז הוא נכנס לסיני והאשמה המידית הייתה בגלל המודיעין המסולף שמכרו לו הסובייטים כאילו ישראל הולכת לתקוף את סוריה. אבל באשמה נושא גם מזכ"ל האו"ם, או טאנט, בגין ההתנהגות הבלתי אחראית שלו. כשהמצרים פנו למפקד כוחות האו"ם בסיני והורו לו לפנות את כוחות האו"ם מכל רצועת הקרקע שבסיני, ההוראה המצרית הגיעה לאו טאנט שבמקום להגיד לנאצר: 'אני בא אליך לקהיר, בוא נדבר, ואחר כך גם אדבר עם אשכול בירושלים' - במקום להרגיע את הרוחות הוא העמיד לנאצר אולטימטום: 'או שאתה יורד מיד מדרישתך או שאני מפנה את כל הכוחות, כולל אלה שמוצבים בחצי האי טיראן'. אולטימטום פומבי זה משהו שנאצר לא יכול היה לסבול ולכן הוא הורה על סילוקם של כל פקחי האו"ם, מה שגרם מיד גם לסגירת מצרי טיראן לשיט של ספינות ישראליות שעם זה ישראל לא יכלה להשלים. זאת הייתה סיטואציית האל-חזור. זה קרה ב-22 במאי.

ואם ישראל לא הייתה תוקפת, למרות סגירת מצרי טיראן, לא הייתה מלחמה?
כנראה לא הייתה מלחמה. אבל ב-22 במאי הייתה, כאמור, סיטואציה של אל-חזור.

ואתה עדיין חושב שב-67 לא היה כישלון של מחלקת מחקר, זאת שאתה עמדת בראשה?

כישלון בוודאי שלא. ההערכה שלנו הייתה הערכה לגיטימית. אמרנו שמצרים לא תצא למלחמה כי היא לא רוצה לצאת. היא מבשלת את זה ועדיין לא מוכנה. אמרנו שזה תהליך בלתי נמנע והוא יקרה, אבל לא היום. היינו צריכים להתריע על תהליך של הסלמה שכולנו ראינו אותו, אבל לא הצבענו על הסכנות שבתהליך הזה.

בימים אלה אני בעיצומה של כתיבת אוטוביוגרפיה ויש שם פרק שנקרא "יחסי כוחות מודיעיניים". הנחת המוצא הפסיכולוגית שלנו היא שמודיעין האויב טוב כמו זה שלנו. גם אז יצאתי מתוך הנחה שראש אמ"ן המצרי אמר לאדון נאצר בפרוס שנת 67: דע לך שיחסי הכוחות שלנו דפוקים אם אנחנו נכנסים היום למלחמה. אבל המודיעין הערבי שישב מולי, אף שהיה מודע ליחסי הכוחות, לא התריע לאף אחד מהגורמים הערביים על מה צפוי לו אם תחל מלחמה.

ב-1965-1966 עשינו עבודת מחקר רצינית על השריון המצרי והפצנו חוברת שהגיעה גם לטליק שהיה מפקד גייסות השריון. טליק רתח: איך אתם יכולים לבוא ולכתוב חוברת שבה אתם מזלזלים לחלוטין בצבא המצרי? אמרתי לו: טליק, בוא אלינו למחקר. הקצינים שכתבו יציגו לך את כל החומר ותראה בעצמך. הוא בא. הצגנו לו את כל החומר וישבנו יחד שלוש-ארבע שעות. בסיכום הוא אמר: אתם יודעים מה? אם ככה הם מאמנים את הטנקיסטים שלהם, הם לא יכולים להתמודד מולנו.

* * *

כמה תובנות חשובות, נוספות, בהמשך לקריאת "משק כנפי הטעות"

1. יש הבדל בין ידיעה מודיעינית ובין הערכה מודיעינית. ידיעה היא עובדה. הערכה היא תמיד ספקולציה. ברוב המקרים, לא מעבירים כלפי מעלה את הפער בין זה ובין זה. כשמפיצים ידיעה, מדווחים שמקור מסוים אומר כך ומה טיבו, אבל אין אומרים דבר על הפער שבין ההערכה ובין הידיעה.

2. מצאה חן בעיני האנלוגיה של זעירא בין התוכי האדום והתוכי הכחול (עמודים 117-118). הסיפור נחמד, אלא שאין שני תוכים כאלה במציאות. אין מקור מודיעיני החוזר ומצביע על מתקפה צפויה או בלתי צפויה, וחוזר ועושה זאת שוב ושוב ו... תמיד זה לא מתממש. ואין גורם מחקר והערכה הנוהג כך. זה מחזירני

להבדל המשמעותי שבין "ידיעה" ל"הערכה". בהערכה, אתה מתמודד עם כל מצבור הידיעות שבידך, מציבן אלו לצד אלו, מתייחס לאמינות המקור בעבר, למידת הרלוונטיות שלו לנושא הידיעה, וכולי – ואז אתה מגיע להערכה שלך, על בסיס כל התוכים האדומים והכחולים העומדים לרשותך. כאן גם נכנסת ה"קונספציה" המפורסמת – שהרי ממך, מאיש המודיעין, נדרשת היכולת להגיע למסקנה המנוגדת לקונספציה שלך אם וכאשר נכנסות הידיעות המצביעות על ההתפתחות החדשה, המנוגדת לכל מה שהערכת עד כה. שני התוכים של אלי זעירא התייחסו למערכת האיסופית, ואילו אני מדבר על הדילמה של איש המחקר ושל מערכת המחקר. זו אולי נקודת המפתח בצורך של אימוץ משנתו של ד"ר ארתור בירם המנוח, מנהל בית הספר הריאלי – "הצנע לכת" – בדרך הצגת ההערכה.

3. כל הדיבורים על כך שיש היום פלורליזם במודיעין הם בלוף. אין פלורליזם. אסור שיהיה פלורליזם בין גורמי המחקר. אסור ליצור מצב שבו ראש אמ"ן מגיע ואומר: אדוני ראש הממשלה, אני נותן לך הערכה שהיא אחת משלוש. אמ"ן הוא אחד משלושה גורמי הערכה (האחרים: משרד החוץ והמוסד). אני נותן לך את ההערכה. תבחר במה שנראה לך. זה קשקוש.

ועדת אגרנט לא המליצה על הפיכת הדרג המדיני למעריך המודיעיני. היא המליצה על שני תיקונים צנועים:

א. חיזוק מחלקת המחקר במשרד החוץ, במטרה ברורה של יכולת הצגת הערכה נוספת, הערכה מבוססת היטב ותומכת באוריינטציה מדינית המסוגלת להתעמת בזו הביטחונית. אני, אישית, תומך בכך מאוד, אולם בתנאי שהכוונה לא תהיה גורם מחקר מתחרה באמ"ן אלא גורם מחקר שנועד לשרת מדיניות חלופית, לשרת קו מדיני לעומת הקו הצבאי-ביטחוני;

ב. לבנות במוסד גורם מחקר מקומי ומוגבל, גורם המכיר טוב יותר את משקל מקורותיו והערכותיהם, ואשר יוכל לתת "קונטרה", פה ושם, להערכת אמ"ן.

לצערי, שני הדברים לא מומשו. אין טעם במחלקת המחקר במשרד החוץ כל עוד שר החוץ איננו מבקש להציע קו מדיני חלופי, שהרי אז המחלקה שבמשרד עובדת למעשה על 'ריק'. וזה חבל. ואילו במוסד הקימו מחלקת מחקר גדולה וחזקה, אלא שזו איננה יכולה לבוא לדרג המדיני ולומר – יש הערכת אמ"ן ויש הערכת המוסד – תבחרו בין שתיהן, והאחריות להערכה עוברת בעצם אליכם.

זה בדיוק מה שהדרג המדיני איננו מבקש, מה גם שאין בידו כלים המאפשרים לו להגיע להערכה ולמסקנות משל עצמו.

אינני יודע מה היה המצב אילו הוקם ב-1974 ליד ראש הממשלה מוסד רציני של "היועץ למודיעין", עם יכולת לעמת בין ההערכות ולהציג מסקנות אינטליגנטיות לראש הממשלה. זה לא קם – והסיבה, לדעתי – אף ראש ממשלה איננו רוצה שהאחריות להערכת המודיעין תעבור מן הדרג המקצועי אליו.

4. ידיעת ה"זהב" יכולה תמיד להסתתר בתוך ערמת הידיעות הנכנסות, ולשם כך דרושים מאות אנשי מחקר, ואין לך בררה אלא לסמוך עליהם.

בחסות "משק כנפי הטעות" ירדו עלינו הרבה תובנות ולא מעט סימני שאלה

שלמה נקדימון

עיתונאי וחוקר היסטוריה בת-זמננו

1,200 דקות שוחח אבירם ברקאי עם אלי זעירא, המתויג כאבי המחדל ("סבירות נמוכה, נמוכה מנמוכה"). למעשה, הייתה זו חקירת שתי וערב מקטרגת שרק ממנה יכול היה המרואיין להשיב את נפשו לבורא שמים וארץ. אבל זעירא לא התעלף ואפילו הרבה לחייך. ואולי אף היה מעוניין בחקירה זו. הוא אמנם הכה על חטא על חזהו שלו, אבל השאיר בחוסר נוחות מעורבים רבים אחרים. אמנם שפת גופו של זעירא שידרה מצוקה, אבל הוא לא השאיר אף שאלה ללא מענה. זעירא הודה במשגיו, הודה בלא מעט טעויות, אפילו בהטעיה חשובה של ראש הממשלה גולדה מאיר; גונן על עוזרו למחקר אריה שלו כ"מומחה גדול בתחומו, ספקן, זהיר", ואת מחלקת המחקר כאורים ותומים שלו, אך עם ציון פחות: "כנראה לא הייתה מספיק טובה".

ברקאי הקיף כמעט כל נושא שהפך את מלחמת יום הכיפורים לעיסת דם אחת גדולה. זוכרים את הקונספציה? אשורף מרואן ("המרגל הכי טוב שהיה לישראל") העביר לידינו את הפרוטוקולים של השיחות בין נשיא מצרים אנואר סאדאת לבין מנהיג ברית המועצות ליאוניד ברז'נייב ב-1971. בשיחותיהם הבהיר סאדאת כי רצונו להחזיר את תעלת סואץ לשליטת ארצו, על ידי כיבושה והתייצבות צבאו במצרים, המיתלה והג'ידי, בסך הכול מרחק של 40 קילומטר. אבל הדבר תלוי אך ורק אם ברית המועצות תספק למצרים עליונות צבאית אווירית מול זו של ישראל. דהיינו, תוספת של חמש טייסות קרב-הפצצה ארוכות טווח. בלעדיהן, היה אמ"ן בטוח, מצרים לא תצא למלחמה והקונספציה הייתה לאבן יסוד.

הכול היה יכול אולי להיות אחרת, אילו נתמלאה תביעתו ("לחמתי לכך") של זעירא שצה"ל יפנה את עצמו מתעלת סואץ וייסוג לעבר המצרים. גילוי מרתק בפיו: הוא פנה לראש אג"ם וסגן הרמטכ"ל ישראל טל, והתריע: "כל הישיבה על התעלה נוגדת את ההיגיון הצבאי... חשבתי שאי-אפשר להגן על התעלה... שאנחנו צריכים

לשבת על קו ההר כאשר כל הצבא המצרי לרגלינו... טליק ענה, אם תגיד את זה הפוליטיקאים יזרקו אותך מכל המדרגות". אם כך, הקשה המראיין, מדוע לא העלית את השגותיך בפני הרמטכ"ל, דוד אלעזר? "אין לי תשובה. זאת שאלה מצוינת. אני לא זוכר למה לא העליתי בפניו". ומשנדחה, נאחז זעירא באלטרנטיבה, בקונספציה. זעירא מאזכר כי הכול ראו באמ"ן את מגדלור ההתרעה. כאן העלה זעירא נושא למחשבה: "...אם היו קצת בודקים היו מגלים שכל ההיסטוריה מוכיחה שאי אפשר להתריע על התקפת הפתעה. בעיני הקברניטים אמ"ן היה כמו אתרוג. ואני שואל למה עשיתם מאמ"ן אתרוג? הרי הוא לא אתרוג. ולמה הוא לא? כי ההיסטוריה של האתרוג הזה מוכיחה שהוא אף פעם לא יכול להתריע.

אם היו לומדים את ההיסטוריה היו רואים שאין לזה שום סיכוי. אתם [המדינאים] שהסתכלתם עליו ויצרתם מארג ציפיות לא ריאלי. אתם נכשלתם", מטיח זעירא במדינאים. אכן, נקודה למחשבה, אלא שזעירא לא הקדים להציג בפני המדינאים את האמרה התלמודית, שמזמן חורבן בית המקדש הנבואה ניטלה מן הנביאים [המתריעים] והועברה אל החכמים [המדינאים]. "מי שאמורים לקרוא את הראש ואת המוטיבציה של ראש ממשלה אחרת זה ראשי המדינה שלנו. אני לא דורש מדיין להבין בטילים, בתותחים ובמטוסים, אבל כן להבין מה עובר בראשו של סאדאת. לפי דעתי המומחה הכי גדול היה דיין". לדבריו היה לפני דיין כל החומר הרלוונטי. "כיוון שכך אני מצפה שאת הראש של סאדאת [לצאת במלחמה] יקרא דיין ולא אריה שלו".

מה התרחש אפוא בתקופת ההמתנה של סאדאת לבואן האפשרי של חמש הטייסות? העיניים, על פי זעירא, היו נשואות למחלקת המחקר שלו. זו לא נולדה יש מאין, אלא הייתה ירושה מימי קודמו אהרון יריב האגדי, "מחלקת מחקר מאוד מפוארת... אפרירי היה לי מאוד כבוד אליהם, ואף אחד מהם לא השמיע באוזני דעה אחרת. אף אחד".

אף אחד, משמע גם גורמים נלווים כמו מודיעין חיל האוויר וחיל הים. כולם אמרו שלא מולאו תנאי האויב לצאת למלחמה. תצלומי אוויר הצביעו על שני שדות תעופה צבאיים בשיפוצים ומודיעין חיל האוויר הבהיר כי יעברו חודשים עד שהם יחזרו לכשירות מבצעית. אם כן, "היה ברור שמלחמה לא תהיה בזמן הקרוב". האם לזעירא לא היה קו מחשבותי משלו? "במידה מסוימת הייתי שבוי של אנשי המחקר, גם שלנו וגם של חיל האוויר". כן, הוא לא העלה בדעתו שסאדאת יצא למלחמה גם בלעדי שובר שוויון אווירי (הקונספציה). בעניין הזה זעירא סמך, כמסתבר, על שכלו של דיין.

ברקאי הצליח לחלץ מזעירא לא מעט הכאות על חטא, אבל 41 שנים אחרי המלחמה. אני מבקש לעשות צדק עם דיין. הוא לא חיכה שנים כה רבות כדי להכות על חטא. בספרי "סבירות נמוכה" (1981) הבאתי קטע מפרוטוקול של ישיבת הממשלה ביומה השני של המלחמה, ה-7 באוקטובר שעה 21:00, בו צוטט דיין: "לא חשבנו שתהיה מלחמה".

הגיב שר הקליטה נתן פלד: "ראינו נגדנו את המערך הסורי והמצרי ולא הייתה לנו הערכה נכונה".

דיין: "זה נכון. עם זה אני מסכים".

ובהמשך הוסיף שר הביטחון: "נכון שלא ידענו מראש מתי יתחילו הערבים במלחמה. ומי שיש לו את המונופול לדעת מה עומד לעשות הצד השני ינעם לו; איני מתבייש במודיעין שלנו. זה שלא ידע שבועיים קודם לכן שהם עומדים להיכנס למלחמה – אין זו אשמתו".

דיין וראשת הממשלה מאיר, "גיבו" את דברי זעירא המאוחרים לברקאי על המודיעין המאותרג. וכך אמרה: "...אנחנו צריכים לדעת מתי ערבים מתחילים משהו? אני חושבת שיש לנו מזל יוצא מן הכלל במידת המידע שיש לנו. אי-אפשר לדרוש מהמודיעין להגיד מה הם [הערבים] צריכים להחליט...".

ברקאי ערך השלמות לדברי ראש אמ"ן דאז בשיחות מקבילות עם ראש המוסד צבי זמיר. זמיר טען וטוען כי זעירא הוליך שולל את הממשלה ואת הצבא בכך שאמר כי לא תהיה מלחמה, בזמן שעל פי החומר שהיה בידו, שסופק כמובן על ידי המוסד, הוא היה אמור לומר את ההפך. לטענתו, "הוא [זעירא] מנע מהדרג הצבאי והמדיני מידע שהיה יכול למנוע את פרוץ המלחמה".

אבל לשאלה אחרת אין עדיין מענה: מדוע לא שאל זמיר את אשרף מרואן, בעת פגישתם הבהולה בלונדון אור ל-6 באוקטובר, באיזו שעה תפרוץ המלחמה? זמיר דיווח כי זו תהיה "לפני חושך", אבל היא פרצה בשתיים אחר הצהריים, שלוש שעות ו-25 דקות לפני הצפי. בפק"ל הקבוע שהעביר מרואן מכבר, נאמר כי מלחמה אם תבוא תהיה עם השקיעה, והיא הוקדמה מבלי שעודכן, כפי שכל המידע על יום המלחמה נודע לו באקראי.

"הפסקתי לכעוס על זעירא גם ובעיקר בשל סיבה פשוטה", סיכם ברקאי, "כי הגיע הזמן". הוא הרי בן 86. אבל האם יבוא אי פעם הזמן שנדע את הסיפור לאשורו? שהרי בחסות "משק כנפי הטעות" ירדו עלינו הרבה תובנות ולא מעט סימני שאלה.

”פן אחד בקומוניקציה בין בני האדם למורה נבוכים”

שמעון מונטה

גמלאי המוסד

נכון עשה המכון לחקר מודיעין ומדיניות שראשון פרסומיו הוא ”משק כנפי הטעות”, סימן מעודד לבאים אחריו. לב הספר, לב טעון עד מאוד זה ימים ושנים, הוא חיל המודיעין, הפעם באמצעות העומד בראשו. הספר אכן נחת באכסנייתו הטבעית. מכאן ראוי שיופץ לארבע כנפות הארץ.

יופיו של הספר הוא ברוח הטובה הנושבת ממנו, ללא כעס, ללא התלהמות, בשובה ובנחת. הקורא נשאב לתוכו בתחושה חיובית, בביטחון. וזה סוד הספר: ברור ושקוף ולא בכדי. המחבר השקיע מאמץ כביר בלימוד הסוגיה, הפך בה והפך, ליקט חומרים מתוך ספקטרום רחב, מיין וסיווג, בורר את הבר מן המוץ. התוצאה, חומר גלם משופר שהוביל את המחבר לקביעת השיטה שעל פיה יקיים את מסע הדרישה והחקירה לפרטי פרטיו עד הפסיק האחרון. אל מול חוקר כזה, הנחקר מבין, או חש, שאין דרך נסיגה, אין התחמקות, יש רק שיתוף פעולה. וכשהרוח טובה, שיתוף הנחקר שופע.

חומר הגלם והמתודיקה של החקירה של אבירם ברקאי הופכים פן אחד בקומוניקציה בין בני האדם למורה נבוכים.

אין כגורם האנושי בעבודת המודיעין ומדיניות

נחיק נבות

המשנה לראש המוסד לשעבר

התלבטתי אם להתייחס לחוברת "משק כנפי הטעות" שכתב אבירם ברקאי ועוסקת במלחמה שאולי הייתה הנוראה מכל מלחמות ישראל, כי בוודאות, אפשר היה למנוע אותה. חזרתי ושקלתי והחלטתי שאני חייב להגיב – כמי ששירת 41 שנה בקהילת המודיעין ועסק ועוסק במורשתה.

אשרף מרוואן היה סוכן המוסד – איני קורא במאמר דבר עליו או עדות כלשהי שהכותב שילב אנשי מוסד בעבודת המחקר. שיחה עם צביקה זמיר איננה חלופה לכך. אין בעיניי ועל סמך ניסיוני מרכיב חשוב יותר מהגורם האנושי בעבודת המודיעין, והיום כשלכאורה האמצעים הטכניים כמעט הפכו להיות חלופה להם – דבר שאסור שיקרה – חובה להדגיש זאת.

את פרשת הכשל המודיעיני בהיבט האישי, אני מכיר היטב. ידעתי בזמן שירותי ב"תבל" ובחו"ל – על פניותיו של סאדאת בצינורות שונים להגיע להסדר מדיני, בראש וראשונה להידברות עמנו על סיני ובהמשך על הסדר כולל. במאי 1972 בהיותי נציג המוסד בטהרן, קיבלתי את פנייתו של סאדאת להידבר עמנו באמצעות השאה הפרסי – למחרת פגישתו עמו בטהרן, לשם הגיע במיוחד. השתתפתי לא אחת בדיונים במטה אצל צביקה זמיר על הדיווחים של אשרף מרוואן ולצערי הרב הייתי עד לזלזול בו מצד אנשי אמ"ן שהשתתפו בדיונים אלה – הם הגדירוהו בתוקף "סוכן כפול".

את השבת הנוראה של תחילת מלחמת יום הכיפורים, אני מכיר היטב מהדיון אצל אריה שלו ז"ל – אז ראש מחקר אמ"ן. אני עדיין יכול לצטט כל מה שנאמר בה ועל ידי מי ואת סיכומו של אריה: "סבירות נמוכה".

הופתעתי שמלבד שיחה קצרה עם צביקה זמיר (המאוד פגוע מעיסוק המל"ם בנושא בכלל) לא שוחח כותב המחקר עם איש במוסד. אני חושב שחייב היה כותב המחקר לכתוב גם על חלקו של קיסניג'ר בפרשת מלחמת יום הכיפורים כדי לתת לקורא תמונה שלמה של אותה מלחמה נוראה. בשלב מסוים, במאי 1973, סמוך לפרוץ המלחמה, קיסניג'ר – במפגיע – לא נעתר לפניות חוזרות של ברז'נייב – אז נשיא ברית המועצות – למנוע את המלחמה.

“ולקרוא לנו דור של בכיינים ומפונקים! נו, באמת!”

גדעון אילת

תא"ל (מיל'), טייס קרב, ראש להק מודיעין-אוויר לשעבר

קראתי בשקיקה את הריאיון עם אלי זעירא. מעולם לא קראתי ריאיון כה נוקב, אמיץ ועמוק הקשור למלחמת יום הכיפורים כמו הריאיון הזה. ואני מודה שאני קורא אובססיבי של כל חומר שנכתב במהלך השנים על התקופה ההיא. לכל אורך הריאיון, ובוודאי ההכנות של ברקאי שקדמו לו, מורגש שברקאי אינו עיתונאי אלא סופר-חוקר של ממש ובכך גדולתו.

ברקאי הצליח לחשוף את אישיותו של האיש בכל מערומיה. מדהים שעד היום הוא באמת לא מסוגל להישיר מבט ולהודות בטעויות. גם אני חושב שהדרג המדיני יצא בזול מוועדת אגרנט אבל למרות זאת הדהימה אותי הציפייה שלו, עוד היום, שמשה דיין יהיה זה שיעריך את כוונות המנהיג המצרי. זה הרי כל כך בלב לבו של המחקר המודיעיני באמ"ן.

ועכשיו רק הערה אחת שקשורה גם לעברי המקצועי כרלמד"ן. בריאיון למדתי לראשונה, מפיו של זעירא, עד כמה הקונספציה הזו הייתה בנויה על ההערכה שהם לא יצאו למלחמה "כל עוד לא יהיו להם חמש טייסות תקיפה ארוכת טווח (מיראז'ים רחמנא ליצלן) וטיילי 'סקאד'". הוא אף הזכיר בהקשר זה את תמיכתו של רפי הרלב בעניין. אין קשקוש גדול מזה ואני לא מאמין לו. מעולם כרלמד"ן לא הייתי קושר בין הדברים. כל מי שבקיא ביכולות חיל האוויר המצרי מבין, שהצטיידות זו אינה יכולה להיות תנאי בקרב המנהיגות הצבאית המצרית. אני משוכנע שסאדאת ידע שאין בכך איום של ממש על ישראל ושנאחזו נדע להתמודד בקלות עם טייסות אלו. זה פשוט לא איום ובטח שלא אסטרטגי. אם אכן כך האמינו באמ"ן הרי זה כשל בוטה ואומלל. ולקרוא לנו דור של בכיינים ומפונקים! נו, באמת. השבת לו כיאות, אבל דרך האמירה הזו שלו מלמדת, שוב, עד כמה אישיותו בעייתית ותרמה במישרין לסיפור המחדל.

תודה על העבודה הנהדרת שנעשתה ב"משק כנפי הטעות".

על אגו, יוהרה, שיחבור העבר ומה שביניהם

יואל פלדשו

תא"ל (מיל'), טייס קרב וראש להק מודיעין אוויר לשעבר

בספרו "משק כנפי הטעות" מתחקר ברקאי שורה של שחקנים הקשורים לבניית תמונת המודיעין וההתרעה למלחמת יום הכיפורים, ממרחק של מעל ארבעים שנה. מאלפות בעיקר הן עדויות הבכירים שבהם, האלופים בדימוס זעירא וזמיר. בשנות השבעים של המאה הקודמת וטרם הכנסת אמצעי תחקור טכנולוגיים במטוסי קרב, נהגו טייסי הקרב של החיל לתחקר כל קרב וקרב באימונים ובמלחמה בדקדקנות מרובה. תרבות זו של תחקור ויכולת למידה מתמשכת מעשייה שוטפת ומלימוד טעויות שנחקרות ללא טיוח, תרמה למוניטין שצבר החיל. קרבות האוויר של העבר היו קצרים אך מרובי אירועים; כל טייס וטייס ראה רק חלק מתמונת הקרב מזווית שונה וזאת תחת לחץ פיזי ומוטיבציה גבוהה מאוד להשיג תוצאה – הפלת מטוס היריב. לא כל קרב נגמר בתוצאה המדברת בעד עצמה. למדנו כבר אז כי קרב אחד יכול ליצור תמונות קרב שונות ללוחמים השונים, אך יותר מכך למדנו כי ככל שהתחקיר נעשה בסמוך לנגיעת רגלי הטייס בקרקע אחר הקרב, גדל הסיכוי שיהיה מתאם גדול יותר בין תמונות הקרב השונות. בפרפרזה לתיאור זה, תחקירו של ברקאי מתמודד עם אתגר הזמן הטומן בתוכו תשומות נוספות וחדשות לתמונה הנשקפת ממרחק של 41 שנים. כל שחקן רואה את המציאות המורכבת של המודיעין טרם מלחמת יום הכיפורים באופן שונה. במקצוענות ובנחישות וללא מורא מציב ברקאי שאלות קשות ומעמת את המרואיינים עם עובדות (חלקן חדשות יחסית) שאינן מתיישבות עם עדותם בעבר. שני המרואיינים המרכזיים – זעירא וזמיר – עמדו בצמרת מערכת המודיעין בעת ההיא. מי שמגיע לצמרת הארגון מצויד בדרך כלל לא רק בכישרון ויכולת אלא גם באגו, המניע אותו לחתור לפסגה. אגו מנופח הוא האיום הגדול ביותר לכל אדם אך בפרט לעוסק בניתוח מודיעיני. כאשר האגו משתלט על שאר מרכיבי האישיות כמו יושרה, אומץ, ונכונות לשאת במחיר אישי הנובע מהבעת עמדה עצמאית ולא פופולרית, אין פלא שנשמעות מפי זעירא אמירות כמו: "לא היה מקובל שראש

אמ"ן יעיר לראש הממשלה 'את טועה פה, את טועה שם' ואפילו בשפה מנומסת" וזה כאשר "אני יושב שם ושומע שטויות של גולדה ודיין ושל שרים אחרים בנוגע לערבים".

וכך גם מפי זמיר: "אף אחד לא קרא לי אחרי מאי, אף לא אחד. אף אחד לא בא ואמר לי, צביקה, קרתה לך טעות אבל אתה מביא כל הזמן ידיעות טובות... אף לא אחד הניח לי יד על הכתף... כולם התנתקו ממני, ברחו ממני. אז אמרתי לעצמי אתם יודעים מה? שקו לי בת..."

אין זה מפליא לראות בעדויות הדרגים הנמוכים יותר שרואיינו על ידי ברקאי אמירות שמתחברות יותר למציאות המודיעינית ערב המלחמה כספקנות, ביקורת עצמית ופחות אגו מאפיל.

אי־אפשר לנתח את התקופה שערב מלחמת יום הכיפורים במנותק מהיוהרה ששררה בדרגי הפיקוד והמודיעין בצה"ל; זו האפילה על כושר השיפוט, הביקורת העצמית ואפילו על דרך קריאת ידיעות המודיעיניות כלשונן.

התחקיר של ברקאי הוא בחזקת תמרור אזהרה לכל העוסקים במודיעין ולקברניטים המאיישים את תפקידי המודיעין כדי שייתנו דעתם לא רק על כישוריו והזכויות העומדות למועמד לתפקיד מודיעני בכיר, אלא גם לאישיותו.

הערכת המודיעין (עובדות וכוונות) והצגתה לדרג המחליטים היא שילוב של מדע, אומנות ואינטראקציה בין־אישית בין המנהיג, המודרך על ידי אידאולוגיה, אמונות, וערכים ובין מי שמופקד על הצגת המודיעין – עובדות וכוונות.

ההיסטוריה מלמדת כי בכוחה של אידאולוגיה להאפיל על היכולת לקרוא כוונות ואפילו ל"כופף עובדות". במקום זה חשוב שיעמדו אנשי מודיעין מקצוענים, צנועים, אמיצים וגם קצת ספקנים.

מחובתו של איש מודיעין לדעת להעז, לקום, להניף דגל אדום ולצעוק "מלחמה" – אם זו הבנתו את המצב

י"א

גמלאי של המוסד

"משק כנפי הטעות", פרי מחקרו ואסופת ריאיונותיו של אבירם ברקאי הוא מסמך מאלף ושימושי, ובעל חשיבות מחקרית-היסטורית.

הקורא הנבון השואף לשפר את יכולתו כאיש מודיעין יוכל להפיק ממנו תועלת רבה. כמותו יפיק תועלת גם מי שמקבל מידע מודיעיני מאחד מגופי ההערכה ועושה בו שימוש לצורך קבלת החלטות. הלוואי ולימוד המסמך והבנת המשמעויות הנגזרות ממנו יסייעו למנוע כישלון נוסף כמו הכישלון הקולוסלי של ערב מלחמת יום הכיפורים. טוב יעשה כל איש מודיעין צעיר אם יקרא את הראיונות שערך ברקאי עם אלי זעירא, צבי זמיר ואחרים, ואם ימצא עצמו מתקדם לצמרת העשייה המודיעינית – ראוי שיקרא אותם בשנית ויזכיר לעצמו את ערך הצניעות, ההקשבה לשוֹנָה, הירידה לפרטים עצמם, והיתרון שבפקפוק ובפתיחות לדעות ולאפשרויות שונות.

טוב יעשו גם קברניטי המדינה אם יקראו אף הם את הדברים ויבינו כמה חשובים אופיים, אישיותם, חינוכם מבית, השכלתם הכללית והשקפותיהם האישיות של ראש אמ"ן, ראש המוסד, ראש השב"כ ושר הביטחון בבואם למנות מי מהם.

ראוי שיתעכבו בשיחתם עם המועמדים שיראינו לתפקידים אלה על חשיבותם של היושר הפנימי והציבורי והאמינות בדיווח בזמן אמת ובדיווח בדיעבד, על חשיבותה של הצניעות, על החשיבות של ראיית טובת המדינה כעליונה לטובת הארגון שלראשו הם מועמדים וחשיבות השמירה על שרידותם של מקורות רגישים מול השימוש בהם וסיכונם. וחשוב לא פחות: שידגישו כי מחובתו של איש מודיעין – כל איש מודיעין, חוקר או ראש מוסד – לדעת להעז, לקום, להניף דגל אדום ולצעוק "מלחמה" בקול רם עד שישמעו הממונים ומקבלי ההחלטות את המילה המפורשת – אם זו הבנתו את המצב – יהא תפקידו אשר יהיה.

* * *

במקום שבו מוקע אל עמוד הקלון מי שמודה בטעותו ובכישלונו, אל יופתע איש אם בעלי תפקידים, קטנים כגדולים, יתפתלו, יתחפרו ויימנעו ככל יכולתם, במשך עשרות שנים, מלהודות בטעויותיהם. אין די בהטפה לאמינות בדיווח: יש לשנות את הגישה למי שמודה בשגיאותיו מן היסוד ולעודד בכך אמינות אמתית. החברה הישראלית ובתוכה מערכת המודיעין, תפיק משינוי כזה תועלת רבה.

אלי זעירא, שקרן מדופלם בענייני מלחמת יום הכיפורים

פרופ' אורי בר-יוסף

אוניברסיטת חיפה

סיימתי לקרוא את הספר "משק כנפי הטעות" ורציתי לחלוק אתכם חלק מההשגות שיש לי על תוכנו ועל פרסומו במסגרת המל"ם – המכון לחקר מודיעין. אני מדגיש את חשיבות האכסניה המפרסמת במקרה זה. אם כל הוצאת ספרים אחרת (למעט "מערכות") הייתה מפרסמת את הספר, לא היה רע בכך. אבל כאשר אתם מוציאים אותו לאור, הוא מקבל גושפנקה רצינית הרבה יותר ונקרא על ידי הציבור המקצועי (בעיקר אנשי קהילת המודיעין) והמקצועי פחות (הציבור הרחב) כסיכום מוסמך של הדברים. האצילות, במקרה הזה, מחייבת, וחוששני שהספר במתכונתו הנוכחית אינו עומד בקריטריונים המקצועיים והאתיים הדרושים.

ראשית, העניין האתי

זעירא, אישית, טעה מקצועית. אין ויכוח על כך וחבל שבשורת הראיונות שערך אתו ברקאי חוזרת ונשמעת המילה "אתם" כאילו מדובר בטעות קולקטיבית. עוד אחזור לזה בהמשך, אבל כדי להבין עד כמה הערכתו האישית של זעירא הייתה שונה מזו של אמ"ן מחקר, חשוב לציין שבישיבת המטכ"ל שנערכה כ-24 שעות לפני פרוץ המלחמה הוא הסביר שאם הערבים יעשו משהו זה יהיה מחטף ברמת הגולן ואולי הפגזה או פשיטה מוסקת בתעלה. הערכת אמ"ן מחקר בשלב הזה הייתה, שאם הסורים והמצרים יעשו משהו זו תהיה מתקפה כוללת ולא מהלך מוגבל. כלומר, הערכת החסר של זעירא בשלב קריטי זה הייתה חמורה הרבה יותר מזו של אמ"ן. ועדיין, אמנם מדובר בטעות בלתי רצויה אבל לא בלתי לגיטימית (אף כי יש לזכור שזעירא היה מודע להערכת אמ"ן מחקר ולא נתן לה ביטוי בדיון).

מה שהופך, בעיניי, את חסות המל"ם לראיונות עם זעירא לבלתי ראויה היא העובדה שזעירא, הן כראש אמ"ן והן אחר כך, במאמצים לטהר את שמו, עשה במודע את המעשים החמורים ביותר שעשה אי פעם איש מודיעין במדינת ישראל

(ואני לא מכיר דבר דומה גם במדינות אחרות). מסיבות שאינן כרוכות בחומרת מעשיו, הוא לא הועמד לדין על כך, ואתם נותנים לו במה במקום לזרוק אותו לכל הרוחות ולבטל את חברותו במל"ם. המדובר בעיקר בשני מעשים:

א. זעירא שיקר למקבלי ההחלטות בעניין הפעלת האמצעים המיוחדים. הגושפנקה הסופית לקביעה הזו ניתנה לאחרונה עם פרסום מכתב האזהרה שהוציאה נגדו ועדת אגרנט. אתם אנשי מודיעין מנוסים. ישבתם עם מקבלי החלטות בדיונים הרי גורל. איך אתם מבינים את המצב הזה? יום שישי, ה-5 באוקטובר, שורת דיונים של מקבלי ההחלטות שבמרכזם השאלה כיצד להגיב על הסכנה ההולכת וגוברת של מהלך צבאי ערבי. הן דיין והן דדו יודעים, שחרף כל הסימנים המעידים על אפשרות מלחמה שהצטברו בשעות האחרונות, שום אינדיקציה לא עברה בכלי המרכזי שנועד להתריע עליה.

לשניהם (וגם לגילי וגולדה), ברור שהאמצעים האלה פועלים במלואם מתחילת השבוע. בדיונים, הרמטכ"ל נותן פעם אחר פעם ביטוי ברור לאמונתו שאם באמת הולכת להיות מלחמה נקבל על כך אינדיקציה מהאמצעים. ויושב על ידו ראש אמ"ן, שהוא היחיד שיש לו סמכות להפעיל את האמצעים, ולא אומר לרמטכ"ל ולפורום המחליטים: 'אתם טועים. האמצעים כלל לא עובדים והאנשים שאמורים להאזין למה שעובר בהם כדי להעביר התרעת מלחמה נמצאים בכלל במקום אחר' (למשל - בנופש באילת).

ברור, שההחלטות שיקבלו על בסיס המידע השקרי תהיינה מוטעות. אז נכון שוועדת אגרנט, משיקוליה היא, שנותרו סתומים עד היום, הותירה את העניין ללא דרישה להעמיד את זעירא לדין. אבל על פי כל קנה מידה, הוא עשה - במודע - דבר חמור ביותר, שעלה בחיי מאות חיילי צה"ל. ראוי שלפחות אנשי המקצוע בתחום יפנימו זאת ויתייחסו אליו כאל פושע שראוי לנדונו.

ב. זעירא גם חשף את זהותו של אשרף מרואן. דרך טיפולו של ברקאי בסוגיה הזו מרושלת לחלוטין ומראה שהוא לא התכונן כראוי לדין ועוד אחזור לכך. לענייננו, מה שחשוב הוא שפסק הבוררות של אחד השופטים העליונים המוערכים ביותר במדינה קבע חד-משמעית שזעירא חשף את זהותו של מרואן לגורמים בלתי מוסמכים, שתלונה בעניין הוגשה (על ידי עמוס גלבוט, יוסי לנגוצקי וצבי זמיר), שמשטרת ישראל בדקה את העניין ביסודיות, חקרה את כל הנוגעים בדבר והמליצה חד-משמעית על העמדת זעירא לדין בעניין זה, שבפרקליטות המליצו המלצה דומה, ושבסופו של דבר היועץ הממשלתי החליט לא להעמידו לדין (אחרי ש"מזמז" את העניין תקופה ארוכה) בשל התיישנותו וגילו המופלג של זעירא.

יהיו שיקולי היועץ אשר יהיו. האם לכם יש ספק שזעירא חשף את זהות מרואן ובכך הביא, בעקיפין, למותו? ואם אין לכם ספק, איזו מורשת אתם נותנים לקמ"ן צעיר, כאשר אתם נותנים לאדם כזה במה מכובדת, גם אם השאלות שברקאי שאל אותו נוקבות וגם אם זעירא יוצא בסופו של דבר לא חכם גדול? השאלה בעיניי אינה כיצד הוא יוצא, אלא כיצד מתייחס המל"ם למי שבגד בצורה כזו בעקרונות היסוד של המודיעין הישראלי ובכך גרם נזקים קשים למדינה.

משתי סיבות אלה אני חושב שעצם מתן הבמה לזעירא היה בבחינת טעות. שימו לב בבקשה שאיני מתייחס לסוגיות דוגמת אי-העברת מידע התרעתי למקבלי ההחלטות בזמן כסיבה שתצדיק את אי-קיום הריאיון אתו. כאן זעירא טעה טעות חמורה אבל זו טעות. לא כך בשני המקרים האחרים שבהם פעל בצורה מודעת.

לגופם של הראיונות

לא אתייחס כלל לדבריו של זעירא. יכול להיות שגם הוא כבר אינו מבחין בין אמת לשקר וממילא אינני מצפה שמי ששיקר לרמטכ"ל, לשר הביטחון, לראש הממשלה, ולשופטים עליונים, יאמר את האמת דווקא לאבירם ברקאי. בעיניי הוא מקרה אבוד. הבעיה העיקרית בעיניי היא עם שאלותיו, הרהוריו ומסקנותיו של ברקאי. לא עם הכול. יש מקומות שבהם הוא עשה עבודה טובה, ודאי טובה לאין ערוך מכל מי שראיין את זעירא בעבר. ועדיין הריאיון הזה מחזק הרבה אי-אמיתות לגבי המלחמה. זאת הן בגלל שאבירם מציג עצמו חזור ושנה כקטגור נוקב והן בגלל חסות המל"ם לספר. שהרי מה יאמר לעצמו ההדיוט שיקרא אותו: אם אלה דברי המאשים שקיבלו את הגושפנקה של המל"ם, חזקה עלינו שזו האמת הצרופה.

לא אתעכב גם על מכלול מחשבותיו, שיפוטו ומסקנותיו של אבירם לגבי זעירא האיש. זעירא האיש ותחושותיו השונות אינם מעניינים אותי. כן מעניין אותי להבין מדוע אדם אינטליגנטי וחריף כמוהו נופל לטעויות שיפוט מקצועיות ואתיות כל כך חמורות, כי לזה יש השלכות משמעותיות על יכולתם של ארגוני מודיעין להתמודד עם כשלי שיפוט גם בעתיד. עסקתי בזה לא מעט וכתבתי על כך במסגרת עבודתי האקדמית. לא מצאתי שלכל הגיגיו של אבירם על זעירא יש תרומה רלוונטית לנושא. כמובן שבמסגרת תגובתי אין אפשרות להיכנס לכל פרט ולכן אתייחס רק לנקודות שהן מרכזיות בעיניי:

1. ברקאי קובע כבר בראשית דבריו שזעירא הפך ל"בובת הוודו" שלנו (עמוד 15), "תרנגול כפרות" (עמוד 17) וקורבן (עמודים 34-35). "תרנגול הכפרות",

כמו שאנחנו יודעים היטב, לא עשה דבר רע ואנו משתמשים בו כדי למרק את חטאינו. אלי זעירא עשה הרבה דברים רעים ולדעתי (ולדעת רבים אחרים) לא שילם כלל את המחיר. במובן הזה הוא בדיוק ההפך מקורבן, בובת וודו, או תרגול כפרות. בין אם ברקאי התכוון לכך או לא, הוא יוצר מסגור (framing) שמהרגע הראשון מתחיל לטהר את זעירא מאשמה.

2. בשאלתו השנייה לזעירא (עמוד 17), קובע ברקאי: "אין בינינו חילוקי דעות בנוגע לסדרת הכשלים האג"מיים שקדמו למלחמה". במילים אחרות, חלק גדול מהכישלון הוא תוצר של הכשלים האג"מיים.

אינני יודע עד כמה בקיא ברקאי בספרות על ההכנות למלחמה. לענייננו חשוב בעיקר הפרק על "כחול-לבן" בספרו המצוין של שמעון גולן, "מלחמה ביום הכיפורים" (עמודים 32-142). עולה ממנו בבירור שכל תכניות המלחמה התבססו על התרעה של 48 שעות לפחות ולכן אף אחת מהן לא הועמדה למבחן בפועל ולא הייתה יכולה להתברר ככשל. כל מי שחקר את הקרבות ברמת הגולן (כולל, אני מניח, ברקאי עצמו), מעריך שאם סד"כ "סלע" היה שם בפרוץ המלחמה, הסורים לא היו עוברים.

כמעט כל מי שחקר את המלחמה בדרום מעריך שאם מערך "סלע" היה פרוס בתחילת המלחמה, המצרים לא היו חוצים את התעלה או, לכל היותר, היו משתלטים על השטח עד ציר "לקסיקון". רוב חוקרי חיל האוויר במלחמה (כולל ברקאי עצמו) רואים בהפסקת מבצע "תגר" בדרום וביציאה ללא הכנה למבצע "דוגמן" בצפון את שורש הכשל בהפעלת חיל האוויר במלחמה. לא כך תוכננה המלחמה נגד מערכי הטק"א.

לכן, קביעתו של ברקאי על כשלים אג"מיים, אינה מבוססת על הבנה מקצועית, עושה עוול למתכנני המלחמה וממילא ממעיטה במשקלו של הכשל המודיעיני.

3. עמודים 19, 25-27 וגם בהמשך: זעירא חוזר ואומר שלא היה מידע על כך שהמצרים שינו את תכניותיהם והחליטו לצאת למלחמה בלי להמתין למטוסים. ברקאי לא מתמודד עם הטענה הזו וממילא מקבל אותה. אבל כמו שאנחנו יודעים היטב, לפחות שלושה מקורות מצוינים, ביניהם "חותל", מסרו על החלטת המלחמה המצרית מסוף אוקטובר, על הכוונה לצאת למלחמה בדצמבר ואחר כך במאי, ועל תהליך התכוננות מואץ למלחמה, בלי להתייחס כלל לעניין המטוסים. מקורות אלה, במיוחד "חותל", היו המקורות שעל בסיס המידע שהעבירו עד אוקטובר 1972 גובשה הקונספציה הזכורה לגנאי.

אבל כאשר העבירו מידע שסתר את הקונספציה, אמ"ן התעלם ממנו. זעירא

מטעה כאן לאורך כל הדרך וברקאי אינו מעמיד אותו על הטעייתו. ממילא מתקבעת ה"אמת החדשה": לא היה מידע על השינוי בקונספציית המלחמה המצרית ולכן טעינו.

4. בעמודים 20-21 מתמקד ברקאי בסיפורו של רמי לונץ. זה חשוב ולונץ אכן לא הלך לזעירא אלא לביני תלם שהלך לזעירא, ממש כפי שזעירא טוען (ברשותי ריאיון מוקלט עם לונץ שמאשר זאת). אבל ההתמקדות בלונץ כחריג היחיד מאששת את קביעתו של זעירא (עמוד 19) ש"אף אחד" באמ"ן מחקר לא קם. האומנם? האם לא היו חריגים בדמותם של זיזי, יערי, קותי, דודו בניה, סודאי, גלבוע וכדומה? האם כל מחלקת המחקר דיברה בקול אחד ברור? ודאי שלא. אבל זה הרושם שנוצר, במיוחד כאשר לקראת סוף הספר ("ראש בראש", עמודים 147-153) כל שאלותיו של ברקאי מנוסחות בצורה שממנה עולה בבירור שכל מחלקת המחקר חשבה, דיברה וטעתה כגוף אחד.
5. עמודים 32-33, 36-38: ברקאי קנה את התזה המופרכת של יגאל קיפניס, לפיה הייתה תכנית הסדר אמריקאית וזו בלבדה עוד יותר את זעירא. ספציפית עולה כאן עניין אזהרה שהמצרים העבירו כביכול לישראל שאם לא יתחיל משא ומתן עד ספטמבר, הם יצאו למלחמה. להד"ם. אתם יכולים לבדוק את הדברים עם חגי צורף בארכיון המדינה (הגורם המוסמך ביותר לנושא המדיני בתקופת שלטונה של גולדה) ושמעון גולן ממחלקת היסטוריה. לא הייתה תכנית ולכן לא היה מה להסתיר ולכן הכניסה לפרטים היותר קטנים (נכחו/לא נכחו) בשיבת ה-18 באפריל) חסרת ערך.
6. עמודים 64-67: השינוי בתכנית המלחמה המצרית. נדמה לי שאין היום ויכוח על הנקודות האלה:

1) על פי המקורות המצריים, לאחר שהתקבלה ההחלטה לצאת למלחמה בלי להמתין למטוסים, שונתה תכנית המלחמה ("גרניט" לסוגיה) כך שתנאים לתנאים החדשים. במקום מהלך פתיחה של כיבוש עד כעשרה קילומטר מזרחית לתעלה על ידי חמש דיביזיות חי"ר ומיד אחר כך ניצול הצלחה על ידי דיביזיות השריון 4 ו-21 לשם כיבוש המעברים עד מוצאם המזרחי, הוחלט לבצע רק את השלב הראשון ואם ייווצרו תנאים נוחים – להמשיך לשלב שני ("הצריחים הגבוהים").

הרמטכ"ל שאזלי ומפקדי הארמיות התנגדו לביצוע השלב השני מלכתחילה וגם במהלך המלחמה, כאשר התנאים היו נוחים בהרבה משציפו, המשיכו להתנגד. במלחמה, סאדאת כפה זאת עליהם (מתקפת ה-14 באוקטובר). מאמר משותף

של חוקר מצרי וחוקר ישראלי על הסוגיה הזו פורסם ב-Journal of Strategic Studies; 2) מידע על תכנית המלחמה החדשה לא הופץ באמ"ן וממילא גם לא לגורמי צה"ל; 3) בבוקר ה-6 באוקטובר הגיע מהמפגש שנערך בלילה עם מרואן מידע על התכנית המוגבלת והוא הופץ בלקט מידי ב-13:45; 4) למרות המידע החדש, עד ה-9 באוקטובר המשיך אמ"ן להעריך את מהלכי המלחמה המצריים על פי תכנית "גרניט" ולא לפי התכנית החדשה.

שלושה אנשי מוסד מקורבים לנושא העידו בפני בצורה הברורה ביותר שמרואן העביר את פרטי התכנית החדשה במהלך החודשים הראשונים של 1973. אין ספק שאם התכנית הגיעה למוסד, היא גם הגיעה לאמ"ן. ברקאי פוסק בשיחה עם זמיר כי "כנראה שלא היו דברים מעולם" (עמוד 90). כלומר, לא הגיעה כל תכנית חדשה למוסד. לאור חילוקי הדעות בנושא זה, אני מציע שהמל"ם ינצל את קשריו כדי לבדוק בארכיון המוסד אם מרואן אכן העביר את פרטי התכנית החדשה בראשית 1973. אם יתברר שאין עדות לכך, ברור שזעירא אינו אשם בעניין וכל אלה שגרסו אחרת, כולל כמובן אני, טעינו והטעינו. אם יתברר שפרטי התכנית כן הגיעו, כדאי להעמיד את ברקאי וקוראיו על הטעות ואפשר אולי לנסות לבדוק מה קרה לה באמ"ן.

השאלה הזו היא בעלת חשיבות קריטית משתי סיבות: א) אם אכן היה ידוע שהמצרים שינו את תכניתם כך שכוחות הקרקע שלהם יישארו מוגנים על ידי סוללות הטק"א ממערב לתעלה, ברור שכל עניין צבירת מסת מטוסי התקיפה כתנאי למלחמה הופך ללא רלוונטי ולכן ההסתברות למלחמה הופכת לגבוהה הרבה יותר. זה מאיר באור חדש לגמרי את שורשי הטעות המודיעינית; ב) חלק ניכר מההחלטות בימים הראשונים של המלחמה, כולל ההחלטה לצאת למתקפת נגד ב-8 באוקטובר, התקבלו על סמך ההנחה המוטעית שדיביזיות השריון המצריות עומדות לחצות בהקדם, כפי שדיווח אמ"ן החל משעות אחר הצהריים של ה-6 באוקטובר. לטעות הזו היה מחיר במלחמה עצמה.

במאמר מוסגר, לגבי מה שברקאי מייחס לי בעמוד 67: מעולם (ככל הזכור לי) לא טענתי שצמרת אמ"ן החביאה את "התכנית המוגבלת" מפני מפקדי צה"ל. טענתי שהיא לא הופצה. מהמונח "החבאה" משתמעת כוונת זדון ובוודאי שאינני מייחס כוונת זדון לצמרת אמ"ן, לא בעניין זה ולא בשום עניין אחר. אני מקווה שציטוטיו האחרים של ברקאי נאמנים יותר למקור.

7. עמודים 80-81, הסגרת זהותו של מרואן: יש פסק בורר חד-משמעי של המשנה

בדימוס לנשיא בית המשפט העליון, תיאודור אור. המסמך במלואו פתוח לכול. ברקאי ידע על הפסק והוא מוזכר בריאיון. חבל שהוא לא קרא אותו, כי אור לא קבע שזעירא הדליף לאהרון ברגמן, אלא לסופר האמריקאי הווארד בלום, לעיתונאי רונן ברגמן, ולחוקר הישראלי אפרים כהנא. מכיוון שברקאי לא הכיר את פסק הבורר, הוא אפשר לזעירא לסובבו בכחש וכך גם לנקות את עצמו מהמעשה השערורייתי שעשה.

8. עמודים 82-83, מרואן כ"סוכן כפול": (א) איש עסקים מצרי אמין שנפגש עם מרואן ב-5 באוקטובר בלונדון, הסביר שרק במהלך פגישתם נודע למרואן שהמלחמה תפרוץ ב-6 באוקטובר, (ראו: "המלאך", 2011, עמודים 240-242). אם ברקאי היה בקיא בפרטי הפרשה, הוא היה יכול להעמיד (כפי שאכן עשה בלא מעט מקרים), את זעירא על חולשת טענתו שמרואן נמנע בכוונה להודיע מראש על תאריך המלחמה; (ב) "גארבו", הסוכן הכפול אותו מזכיר זעירא, אכן הודיע לגרמנים ברגע האחרון שהפלישה תהיה בנורמנדיה, אבל זאת רק כדי להודיע להם זמן קצר אחרי שהפלישה החלה שמדובר במבצע הונאה והמאמץ העיקרי של בנות הברית יהיה באזור קאלה. אינני יודע אם זעירא מכיר את הסיפור לאשורו. ברור שברקאי, שמודיעין אינו תחום עיסוקו, לא הכיר אותו ולכן לא היה יכול לומר לזעירא שהשוואה אינה במקומה.

9. עמודים 97-104, עניין ה"אמצעים המיוחדים": בסך הכול, מטפל ברקאי בנושא הזה בצורה טובה, ודאי הרבה יותר טובה מהמעט שהתפרסם בראיונות ב"ידיעות אחרונות". ובכל זאת: (א) דדו שאל את זעירא פעם או פעמיים, ב-1-2 באוקטובר, (כלומר, לפני שזעירא נפל למשכב), אם הערכתו לגבי התרגיל המצרי נשענת גם על מה שעובר באמצעים וקיבל תשובה חיובית ("הצופה שנרדם", עמודים 270-271, מבוסס על ראיונות עם רל"ש הרמטכ"ל, אבנר שלו).

(ב) כפי שיוסי לנוצקי הבהיר בהזדמנויות שונות, יש הבדל משמעותי ביותר בין בדיקת כשירות האמצעים (שזה מה שנעשה בליל ה-4-5 באוקטובר עם הוראת סגירה ב-06:00), לבין שימוש מלא בהם לשם הפקת אינדיקציות למלחמה. אתם בוודאי יודעים את ההבדל. בריאיון, ההבדל הזה לא עולה בצורה ברורה. (ג) המעשה החמור ביותר הוא התנהגותו של זעירא ביום שישי, כאשר ברור שגולדה, דיין ודדו מחכים לקבל אינדיקציות מהאמצעים כדי לקבל החלטות נוספות והוא לא אומר שהאמצעים אינם פועלים, או לפחות שאין מהם הפקת

- מידע. כל הנקודות האלה לא זוכות להארה הראויה בשאלותיו של ברקאי, וחבל, כי זו (כעולה מהתייחסות ועדת אגרנט לכך) הסוגיה החשובה ביותר בכל סיפור המחדל של מלחמת יום הכיפורים.
10. עמוד 127, הערת שוליים: פתיחת עדותו של בן-פורת בוועדת אגרנט לא מוכיחה בהכרח שזעירא צודק. גם בספרו טען בן-פורת שצלצל לשלו. אבל לדברי ירדור, שאין ויכוח שהיה עם בן-פורת כאשר זה דיבר בטלפון, בן-פורת גם ביקש אישור לגייס אנשי מילואים ל-848. ודאי שלא היה מבקש זאת מאריה שלו. זה מקרה קלסי של תיק"ו (כל עוד בנטוב לא אמר את דברו) ולכן פסיקתו החד-משמעית של ברקאי אינה במקום.
11. ידיעת "יחמור": א) מכיוון שברקאי לא עבד במחקר, הוא מקבל כלשונה (עמודים 130-131) את טענת זעירא שלא ידע שמדובר בשגריר העיראקי. הרעיון שראמ"ן יקבל ידיעה כזו ולא יבדוק מי המקור, אינו עולה על הדעת; (ב) זעירא גורס (עמוד 131) שכבר אמר בדיון אצל דיין שהרוסים חושבים שהולכת להיות מלחמה. אכן, הוא אמר זאת בדיון (דווקא אצל גולדה) ביום שישי, אך על כך הוסיף: האפשרות הזו "לגמרי לא סבירה" אך הרוסים חושבים כך "כיוון שאין הם מכירים טוב את הערבים" ("הצופה שנרדם", עמוד 308, על בסיס פרוטוקול הישיבה). חבל שברקאי לא הכיר מספיק טוב את פרטי הדיונים כדי להעמיד את זעירא על שורש הטעות, שהוא סירובו של זעירא לקבל את האפשרות שהוא עצמו טועה.
12. עמוד 148, מרואן והתרעת המלחמה: ברקאי טועה. לא סגדו למרואן בעניין התרעת מלחמה. זעירא אמר שבנה את התרעת המלחמה על האמצעים; דדו אמר שבעניין התרעת המלחמה, לא סמך על מרואן אלא על האמצעים; כל העדויות בוועדת אגרנט מאששות שגם מקבלי ההחלטות האחרים חשבו כך (וברקאי מתייחס לזה באופן חלקי) וכך גם עולה גם מהפרוטוקולים של ישיבות יום שישי.
13. עמוד 148, משמעות האמצעים: אי-אפשר לדעת אם ניתנה משמעות גבוהה מדי ליכולת ההתרעה באמצעות "האמצעים המיוחדים" כי הם לא הופעלו במלואם עד פרוץ המלחמה (כשל לוגי דומה לזה של תליית קולר האשם בתכניות מבצעיות שלא עמדו למבחן).

לסיכום, השיח בין ברקאי לזעירא לא הציג כל עובדה חדשה. הוא הציג הרבה פרשנויות אבל לא ברור לי מדוע הן אמורות לתרום "לשיח מפרה, לרבות ביקורת"

בתחומי העניין של עבודת המודיעין, כמופיע בהגדרת תפקידו של המכון לחקר מודיעין ומדיניות. זהו שיח בין אלי זעירא, שקרן מדופלם בענייני מלחמת יום הכיפורים, ובין אבירם ברקאי שאינו איש מודיעין ולא למד את התחום. והתוצאה, בעיניי, היא כפולה: הכנסת "רעשים" נוספים למערכת לימוד אירועי 1973 והעמדת קשיים נוספים בפני מי שירצה להבין מה קרה שם באמת; ומתן לגיטימציה לזעירא, שבסופו של דבר מוצג כ"תרגול הכפרות" שלנו על טעויות אמ"ן מחקר, המוסד, אג"ם, ומקבלי ההחלטות במלחמת יום הכיפורים.

מעבר לכל אלה, הערה אחת נוספת: ברקאי מביא קטעים מריאיון נרחב שערך עם צבי זמיר. לא ברור מתי נערך הריאיון אבל אני מניח שבשנה האחרונה. זמיר מגיע עתה לגיל 90, וכמי שמשוחח אתו לא מעט אני יכול להעיד שזיכרונו בוגד בו מעת לעת. מהסיבה הזו, ולא מניסיון לשקר ביודעין, הוא טעה בראיונות ולא יוצא טוב מבין דפי הספר. זה חבל, כי יש עובדות יסוד שאי-אפשר להתכחש להן:

(א) אחריותו של זעירא הייתה לתת התרעת מלחמה; הוא התחייב לתת התרעת מלחמה; והוא חיבל ביודעין ביכולתו לתת התרעה ובכך מעל וכשל בתפקידו.

(ב) זמיר לא התחייב לתת התרעת מלחמה אבל הוא היה זה שבסופו של דבר נתן אותה ובכך מנע אסון גדול הרבה יותר - בעיקר אובדן כל רמת הגולן עם תחילת המלחמה.

מי שיקרא את מסכת הראיונות של ברקאי עלול להסיק שגם זעירא וגם זמיר כשלו בתפקידם. זו תהיה מסקנה מוטעית לחלוטין שעושה עוול חמור לזמיר.

נזר המחקר של מלחמת יום הכיפורים לא ניתן לבר-יוסף כפיקדון אישי

התייחסות אבירם ברקאי לתגובת פרופ' בר-יוסף

קראתי בעיון רב את תגובתו של פרופסור בר-יוסף לחוברת "משק כנפי הטעות". אפתח בשלוש נקודות של הסכמה עם הפרופסור המכובד בנוגע לבקיאותי בחומר. הראשונה, נושא השיפת זהותו של אשורף מרואן ופסק הבורר. מלכתחילה תכננתי למקד את השיחות עם האלוף (בדימוס) זעירא במקורות הכשל האישי שלו בכל הנוגע להערכת סבירותה של המלחמה. השיפת זהותו של מרואן, שאירעה שנים רבות מאוחר יותר, לא הייתה חלק מהתכנית ולכן גם לא חלק מההכנות לסדרת הראיונות. נדרשתי לנושא זה באקראי ומכיוון שכך ניסיתי כמיטב יכולתי, תוך הכרת החסר שלי.

אני גם מקבל, חלקית, את ההערה של בר-יוסף בנוגע לשימוש לא מדויק במושג "בובת וודו" וגם "תרנגול כפרות". כפי שטוען בר-יוסף, יכול מאוד להיות שאצל הקורא נוצר "מסגור", לפיו אני מטהר את זעירא מאשמה. לא זאת הייתה כוונתי. בשימוש בשני מושגים אלה לא חשבתי למרק את חטאיו של זעירא (והרי המסמך כולו מראה שלא כך הוא) אלא לטעון שכבר יותר מארבעים שנה משרת האלוף (בדימוס) זעירא את צורכיהם של אנשי צבא בכירים ומדינאים במסע התחמקותם משולחן הנאשמים.

אחרון ודי: אכן לא הכרתי את סיפורו של "גארבו", הסוכן הכפול, למעט מה שקראתי בספרו של זעירא ("מיתוס מול מציאות") ומאוחר יותר שמעתי עליו גם במהלך סדרת הראיונות.

* * *

בתגובתו של בר-יוסף מצאתי עוד 13 הערות מרכזיות. בדקתי את כולן בדקדקנות. מסתבר שבר-יוסף טעה והטעה, באופן חלקי ומלא, 13 פעמים. תשובה פרטנית ל-13 הנקודות הללו, תהפוך את דפי המסמך לבמת התנצחות מיותרת וטרחנית. סד

פיהוקים. תגובתי המלאה, אם אתבקש, תועבר להנהלת המל"ם ולבר-יוסף.

* * *

ובכל זאת, פטור בלי כלום אי-אפשר, ועל כן החלטתי לצרף כאן שתי אמירות של בר-יוסף ותגובתי להן.

"קביעתו של ברקאי על כשלים אג"מיים, אינה מבוססת על הבנה מקצועית, עושה עוול למתכנני המלחמה, וממילא ממעיטה במשקלו של הכשל המודיעיני".

שמונה שנים אחרי שהתחלתי במחקר סזיפי על מלחמת יום הכיפורים, אני מניח, ובסבירות גבוהה, שהכרתי את החומרים שנכתבו בהקשרה של אותה מלחמה אינה פחותה מזאת של בר-יוסף. מכיוון שכך, אעשה מאמץ להסביר לפרופסור המכובד איך במשפט קצר אחד, פרי המקלדת האישית שלו, נפלו שלוש טעויות והטעויות: קביעתו בדבר (חוסר) הבנתי המקצועית; ניסיונו למזער את מקומו של הכשל האג"מי במחדל מלחמת יום הכיפורים; קביעתו שהצהרתי על הכשלים האגמ"יים ממעיטה במשקלו של הכשל המודיעיני.

ב-11 ביוני 67, כשעם ישראל פקח את עיניו למציאות חדשה של (תחושת) גבולות ברי הגנה ועומק אסטרטגי וירושלים שחברה לה יחדיו וקברי אבות ואימהות, הוא גם הבין שבמלחמת בזק בת שישה ימים רשמו מצביאי צבא ההגנה לישראל תקדים שלא היה כדוגמתו מאז ומעולם – תוך שישה ימים בלבד גדל שטח המדינה הפצפונת פי שלושה ויותר. כשאזרחי ארץ הבחירה, שהפכה בן שישה ימים ל"אימפריה", שאלו את נפשם לדעת – מי הוא המבוגר האחראי שהוציא אותנו מתחושת החרדה הקיומית של חודש מאי אל אור הניצחון הגדול של יוני הייתה לכולם רק כתובת אחת – הגנרלים. תוך שישה ימים בחודש יוני הפכו בני תמותה רגילים לבני אלים. אי-אפשר להמעיט מעוצמת ההערצה שהורעפה עליהם. אלומות הזרקורים הממוקדים בכיוונם של ידועני ישראל 2014 לא היו מדגדים את שמש התהילה שהייתה מנת חלקם הקבועה של בני האלים במדי החאקי. ומכיוון שכך, הם התנהגו בהתאם.

בתוך היכל התהילה שבנה להם קהל המעריצים הם גילו לפתע את שערי גן העדן. לא כולם, אבל רובם. וכך הם היו ממהרים לסיים את עסקיהם הלא נחוצים בפקודים השונים, נחפזים לשלוח את נהגיהם למלא את הוגונים באלכוהול משובח ובמזון לרוב, מוודאים שפקידות הלשכה מרגיעות במיני תירוצים ומעשיות את נשותיהן החוקיות שהמתינו בבית ("הם לא יכולים להגיע; הם עסוקים במרדף בבקעה...")

והיו עושים את דרכם עם בנות הלשכה, או סתם מזדנבות להוטות אחרות, לאורגיות מין ואלכוהול. בים המלח. במלונות. סתם בשטח. ימי רומי העלזים. סדום ועמורה. זאת הייתה הנורמה. והיא הרעילה (כמעט) כל חלקה טובה בפיקוד הבכיר של צה"ל. בתוך ים התהילה שגאה על גדותיו בהמוני ספרים, מאמרים, ראיונות וסרטים, נרדמו קברניטי הצבא בעמדת השמירה, מרופדת בזרי הדפנה של מלחמת ששת הימים.

מוזן בתחזית אגף המודיעין שמלחמה אינה צפויה לפני 1975, הפך הצבא שאחרי מלחמת ששת הימים לארגון יהיר, לא יעיל ומנוון.

צה"ל 73 היה צבא שגרס מדיניות אף שעל. הגנה קשיחה. לא זזים מקו הגבול. ולכן לא הטמיע ולא תרגל עקרונות קרב הגנה, ולא הכין, או לא הכיר, קווי הגנה משניים (הגדרת שטחי מפתח, קו עצירה וכולי). ואפשר להציג זאת גם כך – צה"ל 73 היה צבא שההנהלה שלו לא השכילה לעדכן את תורת המלחמה המאובנת ששורשיה במתקפות מבצע קדש ומלחמת ששת הימים ומכיוון שכך קידשה את "פולחן ההתקפה". כפועל ישיר מכך, לא ידעו גייסות צבא הגנה לישראל כיצד לנהל קרב הגנה, לא תרגלו קרב כזה וגם לא הכינו את החטיבות והאוגדות לתרחיש כזה. מתוך דוח אגרנט: "לפנינו אוגדה טנקית ללחימת שריון בקרב נייד ללא כושר להחזיק בשטח ולהתארגן תוך אבטחה בשעת חשכה".

במהלך השנה שלפני מלחמת יום הכיפורים, מתוך 28 הישגים נדרשים בתרגילים אוגדתיים של אוגדות ברן ושרון, אחד בלבד עסק בהגנה. ברשימת הישגים הנדרשים של חטיבות השריון באותה שנה אף אחד לא עסק בהגנה.

צה"ל 73 זלזל באויב. מפקדיו יצרו נרטיב של לוחם ערבי שלא נספר ממטר. המצרים? הם בכלל לא מסוגלים לחצות את התעלה; ואם ינסו? עם מרגמה 120 מ"ם נעצור אותם. וזה מוזר. שלא לומר שערורייתי. שכן בכירי צה"ל לא הפנימו את תבוסתם לצבא הירדני בפעולת כראמה ואת פלוגת השריון הסורית שחדרה בשנת 1970 לשטח ישראל ואת לוחמנותם, תחבולנותם ותעוזתם של המצרים שחצו שוב ושוב את התעלה לצדה המזרחי. ולמרות כל אלה החליטו קברניטי צה"ל לסגור את מחצית המעוזים בקו בר לב ולא התייחסו למזעור יכולתם לשמש כקו תצפית/התראה יעיל. הם גם לא הוטרדו מחוסר משווע בהיסעים לטנקים (מובילים). חוסר תו"ל מוסכם לעניין הצליחה (שני גשרי הגלילים מוקמו במרחק של כעשרים קילומטר מהתעלה מתוך פשרה להרחיקם מטווח אש ארטילרית.

לא כך דמיינו זאת מתכנני הגשר – גרירה לאורך עשרים קילומטר בתוואי לא מפולס). התעלמו, עם פרוץ הכוננות הגדולה של ראש השנה, ממיקומן של שתי

פלוגות הצליחה הייעודיות של חטיבה 7 ברמת הגולן ולא הקצו יחידות מילואים לשמש תחליפים לפלוגות הגרירה הייעודיות (והרי היה חייב להיות ברור כי פגיעה בכוח המאומן למשימה ייחודית זו, או הסטתו למשימות אחרות, עלולה למנוע כליל את הצליחה).

צה"ל 73 היה צבא בעל מסרים סותרים, עמומים ומבלבלים בכל הקשור להפעלת חיל האוויר במלחמה בסביבה רוויית טילים.

צה"ל 73 גם היה צבא שמספר האימונים המשותפים בין כוחות חי"ר, שריון, תותחנים, הנדסה ובעיקר אוויר, היה מזערי. וברמה נמוכה ביותר.

צה"ל 73 גם מיצב את הטנק כ"מכשיר פלא" שיעשה את כל העבודה, ללא חי"ר אורגני (אלא אם לחי"ר אורגני נחשבות יחידות חרמ"ש עם כלים מיושנים ממלחמת העולם השנייה שאינם מסוגלים לעמוד בקצב הטנקים וביכולת העבירות שלהם), וללא תמיכה ארטילרית אורגנית (דילול והחלשת מחלקות דגם ג' בגודי השריון והוצאת המכמ"טים מהחטיבות).

צה"ל 73 התעלם מחוסר ציוד מספק לראיית לילה או פיתוח ציוד מתקדם לראיית לילה.

צה"ל 73 לא הפנים את תורת הלחימה המצרית המבוססת על מערכי חי"ר מתגברים בנ"ט. ומכאן לקה בהיעדר תורת לחימה, בכתב או בעל פה, איך מתגברים על מנגנון כזה.

צה"ל 73 התעלם מטיל ה"סאגר" אף שכבר ב-1970 הוציאה מחלקת ההדרכה חוברת מפורטת (טכנית) על הטיל החדש שבשימוש מדינות העימות ובמאי 1973 הוציא הגיס חוברת בנושא התחמקות מטילי סאגר.

צה"ל 73 אחז בחטיבות חיר"ם שהיו מצוידות בכלי לחימה ארכאיים – עוזים, רומ"טים, ובזוקות צינור.

צה"ל 73 לא הפנים ששיטת פענוח תצלומי האוויר אינה יעילה – אמ"ן הוא שמפענח את מיקומם של הגשרים על התעלה ושיירות הטנקים. חיל האוויר הוא שמפענח את מיקום סוללות הנ"ם והטק"א (מה שיגרום בזמן אמת להגעה מאוחרת של תוצרי הפענוח לחיל האוויר/טייסות – כזאת שמאיידת את התכנות/נחיצות המשימה).

צה"ל 73 הקים גדודי סיור אוגדתיים (שלוש פלוגות מעורבות: טנקים, נגמ"שים, פלוגת ג'יפי סיור) בלי תו"ל ברור להפעלת פלוגת הסיור/מודיעין ובשלב אימון ההקמה הושם דגש בעיקר על תיאום התנועה ושיתופי הפעולה הקרביים בין האלמנטים השונים של הגדוד, אך מעט מאוד על השימוש ביחידה כמקור מודיעין קרבי: תצפית, זיהוי ודיווח.

צה"ל 73 גם החליט עם פרוס השנה האזרחית החדשה 1974 שחטיבת השריון 14 תפורק ובמקומה ניתן יהיה להסתפק בכוחות מילואים. ועיקר העיקרים –

צה"ל 73 קבע שעם פרוס שנת 74 תקוצר תקופת שירות החובה בשלושה חודשים והכריז, ויותר מפעם אחת, שגם בקטסטרופה (התראה של פחות מ-48 שעות) הוא יסתדר עם מה שיש לו.

עד כאן על כשלים אג"מיים טרום מלחמת יום הכיפורים. ועל קצה המזלג בלבד. ומכאן לנושא מזעור חשיבות המחדל המודיעיני. ראשית, מעולם לא טענתי שהכשל האג"מי ממזער את חשיבות הכשל המודיעיני. שנית, ממתי הכרזה על כשל אחד מורידה מחשיבות הכשל השני? כשאדם אחד נוטל את חייו של אדם אחר, ללא שום נסיבות מקלות, הוא מוכרז רוצח ומקבל מאסר עולם. כששני אנשים מתנפלים על אדם והורגים אותו, ללא שום נסיבות מקלות, שניהם מוכרזים רוצחים ומקבלים מאסר עולם. האשמה אינה מתחלקת. כל אחד אוחד בה במלואה. שני אשמים. שני רוצחים. שני מאסרי עולם. נקודה.

לסיכום, מסתבר שפרופסור בר-יוסף – שהצטייד בכמה מובאות נבחרות מספרו של שמעון גולן על הכנות צה"ל ב"כוננות כחול-לבן" – מיהר להסיק, ובאופן שגוי, הן על מוכנות הצבא הן על חוסר הבנתי המקצועית בנדון ובנוסף גם כשל בהקשר הלוגי שעשה בין הדברים.

ענייני "תכנית המלחמה המוגבלת"

בר-יוסף תוהה על אמינות ציטוטי ואומר שמעולם לא טען באוזניי שצמרת אמ"ן החביאה את "תכנית המוגבלת" מפני מפקדי צה"ל. למזלו הוא מסייג זאת ב"ככל הזכור לי". ובכן, זיכרונו של בר-יוסף בוגד בו. על הקביעה הזאת בדיוק הוא חזר באוזניי. והרבה יותר מפעם אחת. כשהתקשיתי להאמין להאשמה שהטיח באמ"ן, אפילו הפנה אותי לאל"ם (בדימוס) גדעון גרא (שהיה באוקטובר 73 עוזר ראש מחלקת מחקר להערכה באמ"ן) ושלטענתו אמר לו את הדברים הללו. גרא פטר את דבריו של בר-יוסף בתור "קשקוש והמצאה אחת גדולה".

ברשותכם אעבור לתכנית גופא.

על דבר אחד אין עוררין. בר-יוסף ממשיך וטוען ש"תכנית מלחמה מוגבלת" הגיעה גם הגיעה לאמ"ן. וכאן יש בעיה גדולה עם דבריו. בדיקה דקדקנית של שלוש עדויות ראש המוסד, צבי זמיר, בפני ועדת אגרנט, בתקופה שזיכרונו עדיין לא בגד

בו (תירוץ שבו משתמש בר־יוסף כדי להצדיק את מה שאמר זמיר בריאיון אתי), מוכיחה, שחור על גבי מסמך, שיעדי המלחמה המצרית היו **המעברים**. זמיר אמר זאת שוב ושוב. **המעברים**. מעולם, ולו פעם אחת ויחידה, לא הזכיר ראש המוסד במהלך עדותו **תכנית מלחמה אחרת. מוגבלת.**

ועל כן עולה כאן תהייה נוספת.

איך יכול להיות שפרופסור מכובד כמו בר־יוסף, שבוודאי קרא את העדויות של זמיר בפני ועדת אגרנט, ששמע ממני שאין שום זכר למסמכים בארכיון המדינה שמצביעים שזמיר עדכן את גולדה בדבר "מלחמה מוגבלת", שעודכן ממני שבכירי אמ"ן לא מקבלים את גרסתו ומעולם לא השמיעו באוזניו מיני דברים כאלה ואחרים על "מלחמה מוגבלת" ותכניות שהוסתרו מהפיקוד הבכיר של צה"ל והוטמנו בכספת המודיעין – **איך יכול להיות שאחרי כל זה, בר־יוסף עדיין ממשיך לדבוק בגרסתו?** האם יכול להיות שפרופסור בר־יוסף שנלחם (בצדק) ב"קונספציה" של ראשי אמ"ן טרום מלחמת יום הכיפורים התאהב בקונספציה פרטית מבית מדרשו ואינו מסוגל לנטוש אותה, ולהודות בטעות שלו, למרות שלל הסימנים המעידים שמהבהבים באדום בוחק מול עיניו?

סיום בנימה אישית

בתגובתו לחוברת "משק כנפי הטעות", שזורות קביעותיו של בר־יוסף בכל הנוגע לכישוריי. להלן לקט נבחר: "מודיעין אינו תחום עיסוקו (של ברקאי) ולכן לא הכיר את הנושא"; "קביעתו של ברקאי אינה מבוססת על הבנה מקצועית"; "מכיוון שברקאי לא עבד במחקר הוא מקבל כלשונה..."; "חבל שברקאי לא הכיר מספיק טוב את פרטי הדיונים"; "אבירם ברקאי אינו איש מודיעין ולא למד את התחום". אין לי יכולת להתמודד מול אמתחת תארוי האקדמיים של פרופסור בר־יוסף. יחד עם זאת, האם ארגז הכלים האקדמי של בר־יוסף מקנה לו את הזכות לצאת בקביעות שיפוטיות כמו אלה שקובצו כאן למעלה? אכן לא איש אמ"ן אנוכי. אני רק אדם יסודי. מאוד יסודי. כשאני מסמן מטרה מחקרית חדשה אני משתדל, ככל הניתן, להרים כל אבן ולפרוץ כל מנעול הנקרים בדרכי אל שערי האמת (או לפחות הכי קרוב שניתן להגיע אליה).

לפני סדרת הראיונות עם האלוף (בדימוס) זעירא הגעתי לכל מסמך רלוונטי שפורסם בנדון: ספרים, פרוטוקולים, הופעות בתקשורת, עדויות אנשי מודיעין בפני ועדת אגרנט ובעיקר עדותו של אלי זעירא – 650 עמודים עליהם טרחתני עמוד-עמוד. מילה-מילה. בסופה של עבודת הכנה סיוזיפית הרגשתי מוכן.

לא אלאה את הקורא בגלגול העניין עד היענותו של זעירא להתראיין. דבר אחד היה ברור לי, וגם לזעירא – הגעתי לסדרת הראיונות מוכן באופן שאף אחד לפני לא הגיע אליו.

ועוד משהו.

מי קבע שלראיין אנשים ולקרוא חומר על מה שהתרחש לפני מעל ארבעים שנה זו עבודה מודיעינית? איפה זה כתוב? אני טוען שזו לא בהכרח עבודת מחקר מודיעינית. זו עבודת מחקר היסטורית שעוסקת במודיעין. אמנם מי שהתמחה בעבודת המודיעין מקבל קלפי פתיחה טובים יותר, אבל הקלפים האלה מחולקים לעתים גם למי שלא השתלם בעבודת מודיעין ועשה את כל הדרך בלימוד עצמי.

מסתבר שהחוכמה לשאול שאלות נכונות היא לא נחלת אנשי המודיעין. יש עוד אנשים חכמים שעושים עבודה לא רעה בכלל בלראיין, לקרוא ולחקור: היסטוריונים, עורכי דין, שופטים, אנליסטים, סופרים ואנשי תקשורת, שנדרשים לתחקיר יסודי עבור עבודתם. יתר על כן, לעתים דווקא הצמיחה האישית של החוקר מחוץ למסגרת מחקרו מאפשרת מבט רענן. חשיבה מקורית. שאלות בלתי צפויות.

האם זלזול, שחצנות ויהירות, בהם מאשים פרופ' בר-יוסף את האלוף (דימוס) זעירא, בוקעים הפעם דווקא מבית מדרשו של בר-יוסף, והיו המניע העיקרי שדחף אותו להתעקש ולדרוש מהנהלת המל"ם לבטל את יציאתו לאור של "משק כנפי הטעות" **עוד בטרם קרא אותו?**

האם בסופו של יום מסוגל פרופסור בר-יוסף להניח לשיקולים שלא מן העניין ולהבין, שנזר המחקר של מלחמת יום הכיפורים לא ניתן לו כפיקדון אישי וישנם גם אחרים, שמדממים עדיין את תוצאותיה וראויים לחקור אותה לעומקה?

עיוות והתנשאות – לא טעות

יוסק'ה אדמוני

גמלאי המוסד

מסופקני אם בפרסום "משק כנפי הטעות" מממש המל"ם את תפקידו "בכל הקשור לשימור מורשת המודיעין והנחלתה למחקר המודיעין", כדברי ד"ר צבי שטאובר – יו"ר המל"ם על הרלוונטיות בפרסום הראשון של המכון לחקר מודיעין ומדיניות. אני בטוח שהמל"ם "כמרכז תיעודי חינוכי, שנועד להנחיל את מורשת המודיעין לכל בית ישראל" (לפי קטע מהצהרת מטרות המל"ם) ובעיקר לדור הצעיר הגדל במדינת ישראל, טעה מאוד בפרסום "משק כנפי הטעות".

להלן רק חלק מהסיבות:

א. זעירא שיקר ביודעין לשר הביטחון ולרמטכ"ל בעניין אי-הפעלת ה"אמצעים המיוחדים" (גם ועדת אגרנט קבעה ששקריו ועוונותיו של זעירא גבלו בפלילים). בעניין זה שואל ברקאי: "אני חושב ששגיתם שנתתם משמעות גבוהה מדי ליכולת התרעת המלחמה באמצעות האמצעים המיוחדים", ותשובת זעירא: "יכול להיות". סליחה? זו שאלה לאדם שסירב בתוקף להפעיל אותם וכינה את הקצינים שדרשו הפעלתם "פניקיסטים"? אם יש "משמעות גבוהה", מדוע לא הופעלו? בתשובתו המתחנפת, זעירא מתכסה בשמיכה שקיבל מהשואל.

ב. זעירא נשאל: "אני חושב ששגיתם בסגידה ל"עגל הזהב" אשרף מרואן ותשובת זעירא: "נכון, זו הייתה טעות". האמת היא שזעירא "לא שם על המלאך". הוא החליט שהוא סוכן כפול ולכן, השאלה אווילית והתשובה נכלולית.

ג. לאורך כל הראיונות, מתמרן זעירא בתשובות מתחמקות ("לא זוכר דבר כזה"), מאשים אחרים – בייחוד כאלו שאינם בין החיים, מזלזל בפקודיו ("אצלי המומחה להבנת הנפש המצרית זה סרן כך וכך"), מתערב בנושאים שלא בתחומו ושאינם נוגעים לו ("נלחמתי שנעזוב את התעלה ונזוז למעברים...") "אני לא דורש מדיין להבין בטילים, בתותחים ובמטוסים"), לא יודע ולא מבין מהי אחריותו כראש אמ"ן ("כל ההיסטוריה מוכיחה שאי-אפשר להתריע על התקפת פתע" ו"בשבילי האורים ותומים בהבנת נפשו של נשיא מצרים בכבודו ובעצמו זה משה דיין").

ד. אין לזעירא שום כוונה לבקש סליחה ובכל פעם שהוא "מסכים" להודות שטעה, זה תמיד מלווה בחיוך ובגיוח. הוא מטיף לכולם מוסר: "ילדים מפונקים, בכיינים ויללנים שדורשים דרישות שמצחיקות אותי", כשמעזים לדרוש ממנו הבעת חרטה, או בקשת סליחה.

ה. מעל למה שנכתב ולא נכתב, בולטת התרפסותו של החוקר הנכבד המעטיר על זעירא ציונים, כ"מרשים", "כובש" וכו'.

לסיכום:

עם כל הכבוד לברקאי, הוא לא מתאים לייצג אותנו, אנשי המודיעין, לבוא חשבון עם איש שבגד בערכינו ולא הוא היה צריך לקבל את הבמה כדי להצהיר שהוא כבר לא כועס על זעירא "לא בגלל שאלי האיש נעם לי והוא נעם לי מאוד", ומוסיף: "הפסקתי לכעוס על זעירא גם ובעיקר בגלל סיבה פשוטה, כי הגיע הזמן". ובכן, לנו זעירא לא נעם כלל והזמן לכך לא יגיע לעולם - תשאלו את ההורים והאחים השכולים, האלמנות והיתומים של חללי מלחמת יום הכיפורים, את הפצועים גופנית ונפשית, שלא השתקמו ואין לדבר בשמם ולסלוח.

המל"ם חרת על דגלו להיות "מסגרת ומשכן ללימוד היבטים מתודולוגיים, תאורטיים ומעשיים, בעבודת קהילת המודיעין בישראל ובעולם בעבר ובהווה, בצד ניסיון להפיק תובנות ולקחים לעתיד". כל זה לא מספיק, כל עוד לא ניישם את חובתנו להיות "שומרי החומות" בענישת העבריינים לסוגיהם, כדי שמחננו יהיה טהור.

הפרסום נותן במה - אוהדת - לשקריו של אלי זעירא ומעמיד באור שגוי את ערכי מורשת המודיעין. בהקשר לכך, בנימה אישית, אני בטוח שרבים שותפים לדעתי ולשאלתי שנותרת ללא מענה עוד מינואר 2012 (**מבט מל"מ**, 62 - תחת הכותרת "החטא שיקר - ועונשו חיוור").

זעירא הוא בן אדם. לא מפלצת

התייחסות אבירם ברקאי לתגובת יוסק'ה אדמוני

בניגוד לדבריו הנרגשים של אדמוני, מציגה החוברת, אחת לאחת, את (מרבית) הטעויות שעשה האלוף (בדימוס) אלי זעירא, מנפצת את יסודות מקדש ההגנה שבנה להוכחת חפותו, ומוכיחה עד כמה תמוהה הייתה שתיקת הצופרים של אגף המודיעין: "הבטחתי רק להתריע על ההכנות ועל זה התרעתי"; "ביום שישי, ערב יום הכיפורים, שר הביטחון והרמטכ"ל המיתו את הכרזת הסבירות הנמוכה שלי"; אי-שקלול הסימנים המעידים; חוסר ההתייחסות לכבוד הערבי; אי-הפנמת היכולת המצרית ל"מלחמה קטנה" ואזהרה הכרחית בצדה למנהיגות; תמיהות בפרשת אילן תהילה שהייתה יכולה (אולי) להיות "ידיעת הזהב" של ערב המלחמה; טענתו, שהופרכה על ידי, ולפיה הוא לא נחשף למשא ומתן המדיני לשלום בין ישראל ומצרים בחסות ארצות הברית; עדותו, רצופת סימני השאלה, בכל הנוגע להתנהלותו בנושא "האמצעים המיוחדים"; הבעייתיות שמאחורי פגישת גולדה וחוסין; הטעות שבאי-הטמעת הפעלת מאות חוליות נ"ט ו"סאגר" בתכנית המלחמה המצרית החדשה, ועוד.

* * *

גרעין הטעות של אדמוני בתגובתו לחוברת היא היסחפותו הרגשית. וחבל שכך. מסתבר שגם האלוף (בדימוס) זעירא הוא בן אדם. לא מפלצת. לא שד. לא מצאתי אצלו קרניים. הוא אפילו נטול זנב. וזעירא, כמו כל בני האדם שחוו את מלחמת יום הכיפורים, אוהז בתובנות מוצקות משלו. התובנות של זעירא יכולות להיות שונות משל מר אדמוני. ומכיוון שכך, את התובנות של האלוף (בדימוס) זעירא, מר אדמוני לא חייב לקבל. הוא אפילו יכול להתנגד להן; לדחות אותן במיני נימוקים כאלה ואחרים. אלא מאי? עד היום לא הכרתי משנה סדורה, בטח לא אצל אנשי מודיעין, שמצדדת בסתימת פיות של אלה שאינם מתיישרים עם קו החשיבה הכללי. ואז הופיע אדמוני.

בדרכו למסע הצלב נגד זעירא, ו"שליחו" ברקאי, שכח אדמוני את אחד מכללי

היסוד בעבודת המודיעין – העמדת במה ל כ ו ל ס. גם אלה שחושבים אחרת ממנו. אפילו זעירא. אחת הטענות שהועלו במהלך השנים נגד האלוף (בדימוס) אלי זעירא הייתה עריצות מחשבתית ויצירת מרקם "חשיבת היחד" תחת מנהיגותו המצמיתה. מסדרת הראיונות שערכת, הסתבר שאנשים, כדרכם של אנשים, הגזימו מאוד. כמעט אין בדל אמת בטענה זאת. ומי לא הפנים ומצביע, שחור על גבי לבן, בתגובתו, שהוא דורש התנהלות מסוימת מזעירא אבל אינו מקיים את אותה התנהלות בעצמו? מר אדמוני, שאינו קשוב להתמודד עם דעות אחרות. כל דעה. אפילו כזאת שאולי לא מתאימה לדורות הצעירים של קציני המודיעין...

ובעניין זה בדיוק – חרדתו העמוקה של מר אדמוני מעתידם השחור משחור של קציני המודיעין הצעירים נוכח תובנות האלוף (בדימוס) אלי זעירא – אני מציע לו להשאיר לבחורים הצעירים לבחון בכוחות עצמם את הדברים שנאמרו על ידי אלי זעירא, ואחרים, בין דפי החוברת "משק כנפי הטעות".

אני סמוך ובטוח שהבחורים המצוינים של קהילת המודיעין אינם זקוקים למנטור בדמותו של אדמוני כדי למצוא את "שביל הזהב" שיוביל אותם להבחין בין טוב ורע, בין מושלם וטעון תיקון. ועל כן, בניגוד לסיפא של אדמוני – "הפרסום נותן במה לשקריו של זעירא ומעמיד באור שגוי את ערכי מורשת המודיעין", אני סבור שהפרסום נותן במה לזעירא (ולאחרים). נקודה.

שקרים? המצאות? אי-דיוקים? ישפטו הקוראים הנבונים.

* * *

פספוס נוסף של אדמוני קשור בכל הנוגע להבנת מהות החוברת. "משק כנפי הטעות" היא אסופת ראיונות. המחקר המקיף שעשיתי אפשר לי להיטיב לשאול את השאלות. ועדיין, בסופו של יום, מדובר באסופת ראיונות. לו הייתי מנתח את כל מה שנאמר על ידי מרואייני (לא רק זעירא), הייתי מוציא מן הסתם נספח מחקר ובו הייתי שוטח את דעתי המפורשת על הדברים שהושמעו באוזניי. כך נהגתי בשני ספריי הקודמים על מלחמת יום הכיפורים ("על בלימה" ו"בשם שמים").

בסופו של יום החלטתי לא להגיש לקורא את החומרים לעוסים עם מסקנות שלי, ועל כן מוזמנים הקוראים הנבונים לבחון, בעצמם, את דברי ראש אמ"ן אלי זעירא (ואתו ראש המוסד צבי זמיר ושבעה בכירי מודיעין אחרים) ולהסיק את מסקנותיהם. ובדיוק בשל כך הודיע ד"ר צבי שטאובר יו"ר המל"ם, ואתו הוועדה

המייעצת שעמדה לצדו, שהם מזמינים את הקהל הרחב להגיב ל"משק כנפי הטעות". זאת הסיבה שהתגובה שלך כאן, ולצדה תגובות רבות אחרות. וחברת התגובות, מר אדמוני, בדיוק כמו "משק כנפי הטעות", תעמוד גם היא לשיפוטם ולבחינתם של קציני המודיעין הצעירים, אלה שכל כך חרדה נפשך לעתידם המקצועי, המוסרי.

* * *

בטקס חלוקת הציונים שהענקת לי בתגובתך ל"משק כנפי הטעות", קבעת ששאלתי את זעירא "שאלה אווילית". במקום אחר ציינת שאני "מתרפס בפניו" ובסיכום שלך החלטת ש"אני לא מתאים לייצג את אנשי המודיעין ולבוא חשבון עם זעירא". חבל שכך היא הרגשתך. וחבל עוד יותר שעד היום, אתה, בצוותא עם חבריך הלא מתרפסים, ישבתם על הגדר ולא הרמתם את הכפפה לעימות "אחד על אחד" עם האלוף (בדימוס) אלי זעירא. לאור דבריך אני מניח שלו כך היה קורה, היינו נשכרים יותר מהמפגש ולמצער יוצאים עם שאלות אוויליות פחות.

* * *

כמה מילים על סליחה.

כשהסתיימה המלחמה ההיא, גם אני הייתי מנפגעה. הכרתי קרוב ל-300 מחלליה, ביניהם שלושים קרובים יותר ושלושה שבהיוודע לי דבר נפילתם, הרגשתי כאילו האדמה פערה את פיה ובלעה אותי. ולכן, מר אדמוני, ואני קופץ לרגע לחלק מאוד מהותי בפסקת הסיכום שלך – אנא ממך, חסוך ממני את הבדיקה האם הגיע הזמן לסלוח לזעירא, אצל ההורים השכולים והאלמנות. אני מוקף רבים כאלה מאז אותה מלחמה.

וממש באותו עניין. כשכתבתי את קטעי הביניים האישיים, הלא מחקריים, בין סט שאלות ותשובות אחד למשנהו, הייתי מודע לכך שמיד עם פרסום הראיונות אני עלול לזכות בקיתונות של ביקורת וכינויים לא מחמיאים (לדוגמה – "מתרפס") ושבסיומו של יום יהיו גם כאלה שיזדקקו ל"משק כנפי הדמגוגיה" ויניחו על מצפוני, ועל כתפיי, את דמם הזועק לשמים של כל חללי מלחמת יום הכיפורים. זה לא עצר בעדי. זה לא יעצור בעדי בהמשך דרכי.

חזרה לסליחה.

נכון, סלחתי לזעירא. למרות הטעות של המודיעין שעכשיו, יותר מתמיד, אני רואה בה את אבן הראשה של מחדל ההתרעה, שהקרין עמוקות על כל מחדל מלחמת יום הכיפורים. מה שככל הנראה לא הפנמת, יוסק'ה אדמוני, הוא שהאמירה "כי הגיע הזמן" היא דעתי האישית. זאת לא קביעה. זאת לא ידיעה. זאת דעה. רק דעה. ומכיוון שכך, אתה, כמו כל הורה שכול, אלמנה, או "סתם" לוחם שהיה שם, לא חייב לקבל אותה. שהרי בדעתי זאת אני לא מייצג אף אחד. אפילו לא אותך. רק אותי.

ועכשיו אסביר לך למה אני חושב שהגיע הזמן.

1. אף אחד לא אוהב כשדוחפים אותו לפינה. אף אחד לא מוכן לסבול כשמטיחים בו האשמות. גם זעירא. ועל כן, אף אחד מדור קברניטי מלחמת יום הכיפורים (שטעו טעויות ענקיות, כל אחד בתחומו) לא עמד והודה בטעות הפרטית שלו מיד אחרי המלחמה. לא אמר "טעיתי", "אשמתי". לפי הכרזותיהם, כולם יצאו מהמלחמה (כמעט) צחים כשלג. אז מי גרם למחדל הזה? "האחרים". הם אלה שטעו. לא אנחנו. ולכן, עד 1,200 הדקות שהעביר אתי זעירא, הוא פשוט התנהג כמו כולם. זה בעיקר האחרים שטעו, הוא טען. זה לא אני.

אלא שבמהלך העימות בינינו, זעירא נאלץ להתמודד עם אמירות ואמיתות חדשות. ואז, בצוק העתים שלו, ובניגוד לאחרים, הוא לא זרק אותי מכל המדרגות, גם כשנלחץ שוב ושוב לפינות. ולחצתי אותו. החוברת עָדָה. קרא שוב (הייתכן שהאג'דה שלך נגדו, הקונספציה הפרטית שלך, עיוורה את עיניך?)

יתר על כן, כשנוצח ב"התמודדות", וזה קרה לא מעט פעמים, הודה: "טעיתי. אתה צודק. הייתי אמור לפעול אחרת". מה היה קורה לו עמדו קברניטי הצבא מודל 73 "למשפט" המראיין? אני יודע בדיוק. ברגע שהיו מרגישים לאן נושבת הרוח הם היו מראים לי את הכיוון לדלת היציאה. ונניח, רק נניח, שלמרות הכול הם היו מאפשרים לי לדחוק אותם לפינה, כפי שעשיתי לזעירא? (והם לא), מילה אחת הם לא היו אומרים – "טעיתי". תאמין לי. כבן לשכונת צבא הקבע נווה מגן הכרתי מקרוב 11 אלופים ורמטכ"ל אחד (בר לב). הם לא היו אומרים "טעיתי". אני חותם על זה. ראה מה אמר ראש המוסד צבי זמיר במהלך הריאיון אתי. זרקתי לו חבל. יותר מפעם אחת. הוא לא היה מסוגל לומר "טעיתי". וגם הוא טעה.

וזעירא? נכון שהתפתל, ונכון שהסיט את האש לא פעם לכיוונים אחרים, ונכון שאמר את מה שאמר לעתים כמי שכפאו השד. אבל הוא אמר. לא פעם אחת. הרבה פעמים: "נכון. אתה צודק. זאת הייתה טעות שלי".

2. לטעות אגף המודיעין בהערכת המלחמה, טעות בלתי נסבלת ככל שתהיה, והיא הייתה כזאת, היו לא מעט שותפים. רובם ממחלקת המחקר – מחלקה שאי אפשר למזער את חשיבותה בבניית ה"קונספציה". מחלקה שהזינה את זעירא – שכמובן היה אמור להפעיל שיקול דעת משלו ולזמן אנשי שטח ועוד טעויות שעשה טרום המלחמה – ב"דיעה" שסך כל הדברים שקורים, ממש כמו פעם, יסתדרו עד יום ראשון, 7 באוקטובר, וכל הכוחות "המתרגלים" ישובו בשלום לבסיסם.
3. בגלל שהטעות של זעירא, גדולה ככל שתהיה – והיא ענקית ומכוננת – היא טעות אחת (אכן ענקית) מסך אינספור טעויות ענקיות של הפיקוד העליון והמדינאים (טעויות שעוד יגיע הזמן וגם הן ייחשפו לציבור הרחב במלוא ערוותן).
4. בגלל שאפילו אנשי מודיעין, בכירים ככל שיהיו, הם לא האלוהים. גם להם מותר לטעות. בגין שלל סיבות. מסתבר שאפילו רופאים שעסוקים כל חייהם בשמירת חיים ובהצלתם, טועים. חבל שכך, אבל זאת דרכו של עולם. מאז ומעולם.
5. אחרון ודי. אני חושב, וכאן בהחלט ייתכן שאני טועה, כי הרי מדובר רק במין מחשבה שכזאת, כי אדם כועס, שאין ביכולתו לסלוח, כועס גם על מי שסולח. זה מנהגו של עולם. ואנשים ניזונים ומתודלקים מהכעס הבווער בהם כמנוע בעירה פנימית ואינם מוצאים מנוח ומזור וכועסים ושורפים לעצמם את החיים.

אין שלווה בלי מחילה.

לשכוח לרגע את האגו ולעשות סיבוב פרסה

חגי מן

אל"ם (מיל") קמ"ן פיקוד הצפון לשעבר

למעלה מארבעים שנה חלפו מאז מלחמת יום הכיפורים עד שאבירם ברקאי הרים את הכפפה, נפגש עם ראש אמ"ן של אותה תקופה – האלוף אלי זעירא – ושאל שאלות בסיסיות ומהותיות אשר כל הספרים, המחקרים ו"המחקרים" שפורסמו לא נתנו להן מענה. (הרי טרם נפתחו הארכיונים, וחבל). כאשר אני קורא את הדברים שנכתבו במהלך הריאיון, אני חש שלפחות בחלק מהם לא נחשפה המהות, לא הייתה נגיעה בשורש הבעיה.

בפתח דבריי אומר שגם בחוברת זו בהוצאת המל"ם אין איזון בתיאור האירועים והבנת המשמעויות בין הזירה הדרומית והזירה הצפונית. עוד אומר שכשם "שמודיעין השדה נדחק לקרן זוית" (ועדת אגרנט) לפני המלחמה או בסיכומי אמ"ן בתום המלחמה, גם ברשימת "בכירי אמ"ן ומודיעין חיל האוויר" המשתתפים בבמה זו נפקד מקומם של אנשי המודיעין הקרבי – מודיעין השדה, שלעניות דעתי יכולים היו להוסיף דבר או שניים לסוגיות שהעלה אבירם ברקאי.

ביטא זאת היטב אל"ם (בדימוס) יהודה פורת – רע"ן מחקר חיל האוויר: "הטעות הגדולה מכולן הייתה ההיצמדות שלנו לחומר הכתוב מבלי שנצא לשטח ונתרשם בצורה בלתי אמצעית. לו רק היינו – אנחנו ומחלקת המחקר של אמ"ן – מתנתקים מהניירות, עוזבים את שולחנות המטה, יורדים לסיני, עולים לגולן, פוגשים ומראיינים את דרגי הפיקוד, חוזים במו עינינו, באופן בלתי אמצעי, בסימנים בשטח". איש ממחלקת המחקר לא ביקר במרחב פיקוד הצפון מה-15 באוגוסט 73 (מאז התמנית לתפקיד קמ"ן פיקוד הצפון).

תא"ל (מיל") רוני כתרי כותב בדברי הפתיחה: "ההתרעה (שלא הייתה) מפני המלחמה ב-1973". שפע הידיעות שהושגו על ידי גופי האיסוף והערכתם, אפשרו לי ליצור תמונת מודיעין על היכולות של הצבא הסורי ועל ההתכוננות, צעד אחר צעד, על פי תורת הלחימה שלהם, לתקיפת מדינת ישראל. מפקד פיקוד הצפון, האלוף חופי,

הציג – יותר מפעם אחת – את הערכות המודיעין בדיוני מטכ"ל ובדיונים עם סגן הרמטכ"ל, ראש אמ"ן ומח"א. ההתעלמות של אמ"ן מחקר, מסך האטימות שאפף אותם והקונספציה שנוצרה בבית מדרשם, בלמו כל ניסיון להביא התרעות אלה ליישום בשטח. הפסיקה החד-משמעית – "סבירות נמוכה, סבירות נמוכה מנמוכה" – מפיו של "המעריך הלאומי" עצרה כמעט כל יוזמה פיקודית. החלטת הרמטכ"ל להכריז על מצב כוננות "ג" ותגבור הזירות ביום שישי ה-5 באוקטובר, ערב יום הכיפורים, יש בה כדי לבטל את המושג "הפתעה". בסיום דבריו של כתרי מצוטט הנביא יחזקאל (ל"ג); לי נראה שחלקו השני של הפסוק מתאים יותר...

להלן התייחסותי לדברים בסדר הופעתם בחוברת המכון:

פגישת גולדה-חוסין

ביוזמת המלך חוסין התקיימה ב-25 בספטמבר פגישה עם ראש הממשלה גולדה מאיר. הפגישה צולמה והוקלטה בחשאי. במהלכה אמר המלך חוסין שצבא סוריה "נמצא במצב זינוק למלחמה". לשאלת ראש הממשלה הוסיף המלך שיש תיאום בין מצרים וסוריה. אין ספק שזו ידיעה התרעתית מהמעלה הראשונה. זיזי (זוסיה קניאזר) ראש ענף 2 (ירדן), שעקב בלעדית אחר כל מהלך הפגישה, דיווח על כך לרמ"ח מחקר ובניגוד להוראות ולפי מיטב שיקולו המקצועי, דיווח זאת באותו ערב גם לרע"ן 5. זעירא טוען שרק למחרת היום הוא דווח על כך, ובהנחה שאכן דווח בדיעבד, האם וידא שידעה כה משמעותית הובאה לידיעת מפקד פיקוד הצפון ולקמ"ן הפיקוד? ידיעה זו לא דווחה לקמ"ן הפיקוד על ידי מד"ת, או רע"ן 5 או מי מראשות אמ"ן.

בעיניים עצומות

זעירא אומר: "כולם חשבו שהכוחות מספיקים ולא הפנימו את נושא האוויר בכלל". מי זה כולם? זעירא מתעלם מהעלאת נושא זה על ידי מפקד פיקוד הצפון ב-24 וב-26 בספטמבר בדיונים במטכ"ל, וכן בפגישה של האלוף חופי עם ראש אמ"ן ומח"א. האם זעירא לא היה מודע לאשגר חיל האוויר מתחילת אוגוסט שפירט את ההגבלות המבצעיות כאשר אוישו 25 סוללות הטק"א הסוריות S.A ואיך התייחס לכך כהתרעה למוכנות למלחמה? ובהמשך אומר זעירא: "כל הדברים האלה ידועים לכולם", "ומה אכפת לי מה היא אומרת (גולדה)". זעירא מתעלם מחובתו הבסיסית של המעריך הלאומי.

"הם חוששים מתקיפה שלנו" – עד ה-26 בספטמבר, ערב ראש השנה, היו

ערוכים ברמת הגולן 72 טנקים, (שני גדודים מחטיבה 188) שני גדודי חי"ר, 40 קנים ארטילריים - האם זהו סדר כוחות המאיים על שלוש דיביזיות סוריות שלהן 800 טנקים, 800 קנים ארטילריים, 25 סוללות טק"א (ועוד שתי דיביזיות משוריינות)? מפקד הפיקוד דרש שוב ושוב תגבור משמעותי ובעקבות דרישה זו הועלה גדוד טנקים 77 ועוד ארטילריה. אכן ב-13 בספטמבר הופלו בקרבות אוויר 12 מטוסים סוריים, אבל התגבור המסיבי, איוש סוללות הטק"א, הכנת עמדות לארטילריה, התחילו זמן רב לפני כן והידיעות מעידות על התכוננות לתקיפה, (לפחות, לפי הערכת, כפי שהתקבלה על דעת אלוף הפיקוד).

"הם חוששים מתקיפה שלנו?" ברקאי שואל ואת התשובה נותן תא"ל (מיל) צבי שטאובר: "ניתן להתרשם בקלות שקברניטי המודיעין של אז היו "רשעים" שהתעלמו באטימות לב מהידיעות הברורות שמתרגשת עלינו מלחמה, ידיעות שכל הדיוט בעל שכל ישר היה מפרשן נכון. ובכן, לא חוסר מקצועיות הייתה בעייתם של ראשי המערכת דאז, הם היו מטובי אנשינו..." אני לא בטוח. היו שם כנראה גם שרלטנים, חסרי הבנה מקצועית, אטומים להערכה שאינה תואמת את הקונספציה ומנותקים מהשטח. לא צריך להכניס את אחמד טיבי למחלקת המחקר... היה צריך לסלק את האטימות ולהקשיב גם להערכות האחרות, או כפי שאמר יהודה פורת - לצאת לשטח...

ב-2 באוקטובר נקראתי לרמ"ח מחקר כדי להסביר "את הפניקה שעוררת בפיקוד אור ליום 1 באוקטובר 73". לאחר שנצברו בפיקוד ידיעות והערכות על התכוננות סורית לתקיפה, קיבלתי שיחת טלפון מרע"ן 5 (1 באוקטובר, 04:00. שיחה זו ניתקה אותי משיחת תדרוך לקמ"ן חטמ"ר 820 משה טמלר). יערי הודיע לי: "מקור טוב מאוד מסר שהמצרים פותחים הבוקר במלחמה, צולחים את התעלה והסורים מצטרפים אליהם". "תרים את הפיקוד", הוסיף יערי. אכן, נוצרה פניקה.

בפגישה אצל רמ"ח מחקר בהשתתפות ראש ענף 5, ניתנה לי ההזדמנות להציג את המידע שברשותי ואת הערכת המודיעין שגיבשתי: סוריה עומדת לתקוף את מדינת ישראל. רע"ן 5 שרק 30 שעות לפני כן אמר/הציע לי: "תרים את הפיקוד" - שתק ולא הוציא מילה מפיו. רמ"ח מחקר לאחר שיחה לא קצרה (ולאחר שהבין שהיה קצר במחלקת המחקר) סיכם ואמר: "לנו יש הערכה אחרת". לפני שיצאתי הוספתי: "לי נגמרו הסימנים המעידים". אבל הם לא נגמרו... בשלב זה (ועד שנים רבות אחרי המלחמה) לא ידעתי על הידיעות ההתרעתיות שהיו בידי אמ"ן מחקר ולא הועברו לידיעתי. בפגישה זו ציינתי בפני רמ"ח מחקר ורע"ן 5 את המידע שלהלן:

- א. השוני בדילול ובתגבור המערכים ברצועת ההגנה הראשונה (בניגוד לשנים הקודמות);
- ב. הכנת העמדות הארטילריות;
- ג. בניית מערך הטק"א ואיושו לרבות המשמעותיות לחיל האוויר (תוך חשיפת דמשק מהגנת טילים);
- ד. איתור ציוד גישור;
- ה. תנועת חטיבה 47 מחומץ;
- ו. העברת טייסות משדה T4 לשדות קרובים בבליי וחולחלה.

ולא ידעתי על :

- א. התרעת המלך חוסין;
- ב. התרעת ה-C.I.A;
- ג. משמעות הגעת חטיבה 47.

האלוף זעירא אומר: "המכשלה הייתה שהיו לנו את הידיעות, את המסמכים, את מה שאנחנו מכנים 'הקונספציה המצרית'". ברקאי שואל וחוזר ושואל: "ולא היה אף צדיק בסדום...?" "זעירא משיב: "הם כולם דיברו בלשון אחת"... לא היה אף אחד שאמר מלחמה. אף אחד."

האם זעירא היה פתוח וקשוב לדעות אחרות?

"הוא מעולם לא כפה חשיבת יחד. אף פעם לא הרגשתי שאני מנוע מלהגיד מה אני חושב", אומר אביעזר יערי, אבל לי, בתפקידי כקמ"ן פיקוד הצפון, לא ברור מה אמר יערי (מלבד - הסורים חוששים מצה"ל), מתי ולמי. יערי מוסיף בהקשר ל"המלך הוא עירום": "אף אחד מהבכירים, אף אחד. היה רק אלברט סודאי, ראש מדור מדיני בענף מעצמות". ובהקשר לגיחת הצילום ב-5 באוקטובר אומר יערי: "אחרי הפענוח הוצאנו לקט שאומר שהסורים נכנסו לעמדות קרב". מהו המושג הצבאי הזה? הרי הצבא הסורי נמצא במצב "של זינוק למלחמה" (זאת יודע יערי - המלך חוסין) ולמעלה מחודש ובמיוחד מאז 13 בספטמבר (הקרב האווירי), צבא סוריה בכוננות.

יהודה פורת מוסיף: "זכור לי שאבי יערי לא היה שקט וחוזר ואמר, אני לא מוכן לקחת סיכונים". השאלה בפני מי ובאיזו עוצמה ביטא את אי-השקט. לפיקוד הצפון הדברים לא הגיעו.

"לא שמעתי לא ידעתי"

זעירא טוען שאינו זוכר שהביאו לידיעתו ידיעות על קידום מטוסים לשדות קדמיים, או משמעות הגעת חטיבת טנקים 47, (במחלקת המחקר שירת עמוס גלבוץ שהשתתף בחקירת שבויי מבצע ארגז, הוא ידע על "ידיעת זהב זו"), או ידיעת "קינשה". האם ענף 5 היה מודע לכל אלה וכיצד הוצגו הדברים בדיוני בכירי המחלקה ובדוחות?

לא מצאתי אזכור והתייחסות לתנועת שתי דיביזיות הטנקים הסוריות ממחנות הקבע (פענח 2 באוקטובר) שלהערכתי היו בתנועה לשטחי כינוס או הערכות בעורף רצועת ההגנה הראשונה, בעוד מפענחי יחידה 399 "מיקמו אותן ברצועת ההגנה השנייה" וענף 5 מיהר לקבוע שהדבר מעיד על הערכות הגנתיות. גם כאשר התברר שרצועת ההגנה השנייה אינה תפוסה ודוח הפענח תוקן, נשארה הערכת ענף 5 – "המגמה הגנתית" ומתבקשת התשובה, על סמך מה? (אולי צפויות עוד "ידיעות זהב" באמתחתו של עמוס גלבוץ).

הכנות מול כוונות

ברקאי מציין שזעירא כותב בספרו: "ההתרעה היא ידיעה על עובדות בשטח... נדע שיש סיורי מפקדים והזזת כוחות קדימה. מערך הגנת האוויר מתוגבר ועוד סוללות ונראה שמנקים את הסוללות המוזנחות לאורך התעלה". האם זה לא תופס לגבי כל זירה אפשרית?

אלה בדיוק היו הידיעות (ועוד) שנצפו ודווחו על ידי מודיעין פקוד הצפון בתקופה שקדמה למלחמה. לאמירת ברקאי – "הבטחת התרעה ריקה מתוכן" (שנתן ראש אמ"ן לראש הממשלה באפריל 73) זעירא משיב-שואל: "הייתי אמור בכל זאת להציג בפניהם את שתי האפשרויות". בוודאי. אלו הן הדפאו"ת! האם הוצגו דפאו"ת לרמטכ"ל על ידי קמ"ן הרמטכ"ל?

מותה של "הסבירות הנמוכה"

במהלך יום שישי דנו דיין ודדו בנושא גיוס המילואים, וניסחו את הדברים לקיסנינגר: "...סעיף רביעי: שהם ידעו שאנחנו יודעים והם לא יפתיעו אותנו". 25 שעות לפני פרוץ המלחמה! כלומר, אין הפתעה. כאשר דדו אומר (ביום שישי, 5 באוקטובר): "ההערכה הבסיסית של אמ"ן שאין ידיעות שהם הולכים לתקוף אבל גם אין ידיעות שלא מתכוונים".

איך לא קפץ ראש אמ"ן, המעריך הלאומי, מפרט ומזכיר לפחות את הידיעות של

- עשרת הימים שקדמו למלחמה והוערכו על ידי כהתרעתיות מהמעלה הראשונה? כך ראה זאת גם מפקד הפיקוד האלוף חופי:
- א. ביקור המלך חוסין 25 בספטמבר (שלא הובא לידיעת האלוף וקמ"ן פיקוד הצפון);
- ב. התרעת ה-C.I.A ב-29 בספטמבר (שלא הובאה לידיעת האלוף וקמ"ן פיקוד הצפון);
- ג. איתור ציוד הגישור הסורי;
- ד. הגעת חטיבת טנקים 47 והיערכותה בדרום רמת הגולן. (משמעות הגעתה מחומץ – למלחמה – מבצע ארגז יוני 72 לא היה ידוע לי);
- ה. העברת מטוסים משדה T 4 לשדות חולחלה ובליי;
- ו. קידום שתי דיביזיות הטנקים (להערכת אמ"ן מחקר לרצועת ההגנה השנייה, להערכת י – לעורף רצועת ההגנה הראשונה במגמה התקפית);
- ז. פינוי חפוז של משפחות היועצים הסובייטים;
- ח. התרעת "קינשה" על איסור יציאת כפריים לשדות הסמוכים לגבול;
- ט. הזעקת ראש המוסד לאירופה.
- י. כל ידיעה בפני עצמה היה בה כדי להתריע על המלחמה הקרבה, קל וחומר צבר הידיעות.

מותם של סימני השאלה

בסיכום מודיעין מחקר מיום שישי ב-10 בבוקר נכתב: "אנחנו רואים בכך (פינוי המשפחות) אולי ניסיון התנתקות סורית מברית המועצות... אפשרות שנראית לנו בסבירות לא רעה". האם כותבי הדוח מנותקים מהידיעות האחרות והאווירה? האם יש מי שמתאם הוצאת דוחות המגיעים גם לשטח?

ברקאי מדבר על דיווח לא מפורט של ראש אמ"ן בישיבת ממשלה ביום שישי שעה 11:30 וזעירא משיב: "גולדה ודיין כל הזמן קיבלו חומר כתוב..." ומה באשר למשתתפים האחרים? לי נראה שגם בשעה זו (וכבר הוכרז מצב כוננות "ג"), "בחורינו הטובים" במחלקת המחקר ובראשם זעירא ואריה שלו עדיין שבויים בקונספציה פרי בית מדרשם.

"ידיעת הזהב" – דיווח שגריר עיראק בברית המועצות שפינוי משפחות היועצים הוא על רקע מלחמה ביזמת מצרים וסוריה. ביום שישי בשעה 16:00-17:00 נקלטה ופוענחה הידיעה על ידי ירדור ביחידה 848, ושוב אשתמש במושג "התרעה מהמעלה הראשונה". זעירא מכנה ידיעה זו "ידיעה מאוד התרעתית". ידיעה זו מתקבלת 20

שעות לפני פרוץ המלחמה, ואיש אינו מיידע את אלוף פיקוד הצפון הנמצא כבר בחפ"ק. איך לא מתכנסים מיד כל בכירי המחקר ביום רווי ידיעות, חששות וספקות? תפוח האדמה הלוהט מתקרר במד"ת. בין טלפון אחד לאחר מופצת הידיעה ביום שבת ה-6 באוקטובר בשעה 06:35. למי מופצת ידיעה זו – אינני יודע. אני כן יודע שהידיעה לא הופצה לאלוף פיקוד הצפון או לקמ"ן הפיקוד. אני יודע אם ידיעה זו לא הייתה אמורה להגיע אליי ישירות מיחידה 848, או מרע"ן 5 במחלקת המחקר באופן בהול (מה גם שהייתה לידי צפ"טית – מכשיר טלפרינטר). בהקשר זה, מוסיף זעירא לשאלת ברקאי: "טעינו בשיקול הדעת ואני מניח שהיו עוד טעויות שאתה עדיין לא גילית". ביני לביני אני תוהה אם צפויות עוד "ידיעות זהב".

זכור, באותו בוקר הוכרז מצב כוננות "ג" ובהתאם לפקודות יצא חפ"ק האלוף והתמקם בערב יום הכיפורים בשעות אחר הצהריים במחנה נפח. (אם איני טועה היה זה החפ"ק היבשתי היחיד). צוות המודיעין בחפ"ק קמ"ן הפיקוד, ראש מדור סוריה, שני מש"קי מודיעין, צפ"טית (מכשיר טלפרינטר) כדי שיתאפשר לי לקבל ידיעות מסווגות.

אשמתו של מי הייתה גדולה יותר...

אביעזר יערי – המודיעין. אם אמ"ן היה עומד על הרגליים ואומר, יש התרעה למלחמה – צה"ל היה נערך ומקבל את המלחמה בצורה יותר הגיונית. כל השאר שטויות. כל מי שיגיד לך שהמדינאים עצרו את זה ודדו ישן או לא ישן זה שטויות. אם אלי זעירא, אפילו אריה שלו, היו אומרים יומיים קודם שיש סיכוי למלחמה צה"ל היה מוכן טוב יותר למלחמה. נקודה". אוסיף ואשאל – מי זה המודיעין, מי זה אמ"ן? אתה יערי, אתה המודיעין, אתה אמ"ן – היית שם וכנראה היית אחד הקולות בתזמורת שניגנה בטון זהה. לצערי, גם אני לא הצלחתי להבקיע את האטימות, בהזדמנות האחת שניתנה לי ב-2 באוקטובר, בפגישה עם רמ"ח מחקר כאשר יערי השתתף בפגישה זו מבלי להוציא הגה מפיו. גם הדברים שהעליתי לא סדקו את הקונספציה.

זעירא וגם שלו, בספרים שנכתבו על ידם, ביקשו ללמד סנגוריה על עצמם. לא מעט אי-דיוקים (בלשון המעטה) נמצאים בהם ועם זאת עלינו לזכור שהחל מחודש אפריל ועד חודש אוגוסט 73 היה הצבא בכוננות "כחול לבן" לקראת מלחמה צפויה. האם האחראים למוכנות צה"ל אכן בדקו מוכנות זו ואם כן, כיצד קרה שבאוקטובר היו הימח"ם במצב בו היו? נראה שלא רק באמ"ן הייתה רשלנות.

ראש בראש

ההסתמכות המוחלטת על "מקור צמרת" והסגידה לעגל הזהב אשרף מרואן, כמו גם "תעודת הביטוח" – "האמצעים המיוחדים", סיממו והרדימו כנראה את טובי אנשי המחקר שעסקו בזירה המצרית. ומה בהקשר לזירה הסורית? באחד מסיכומי תרגיל צה"לי רחב ממדים אמר מפקד פיקוד הצפון, האלוף חופי: אמנם מצרים היא האויב העיקרי, אך עלינו לזכור שהסורים לא בהכרח "נוכשלפרס" (נגררים, נסחבים) ויש להתייחס אליהם במלוא הרצינות. חוץ מחקה מי עוד הבין שהסורים יכולים לפעול גם בעצמם?

לפני שנים רבות, בשנות השישים, היה דודיק כרמון רמ"ח מחקר. בכל יום חמישי בשבוע היו מתכנסים במשרדו צר הממדים, אפוף עשן הסיגריות וריח המקטרת, כל נציגי ענפי המחקר באמ"ן, נציגי מודיעין הזרועות (ח"י, ח"א) קמ"ני הפיקודים המרחביים (או נציגיהם, בדרך כלל קציני מערך אויב) כדי להתרשת במידע שהתקבל במהלך השבוע שחלף ולהביע דעותיהם. למפגש זה הייתה, לעניות דעתי, חשיבות רבה ביותר. איני יודע מתי פסק נוהל זה וחבל. סיעור מוחות, העלאת דעות אחרות היו יכולים לערער את הביטחון העצמי המופרז שהיה נחלת מחלקת המחקר בימים שלפני המלחמה.

ברקאי מתייחס להצלחת ההונאה שנקטו המצרים והסורים, ואומר: "מועצת החכמים של אמ"ן הייתה אמורה לקלוט את הסימנים המחשידים, להבין שאולי מדובר בהונאה, לעשות קידוד מחדש של החשיבה, לשנות את הסבירות למלחמה". תגובתו של זעירא מפתיעה, לדעתי: "אילו במחלקת מחקר היו אנשים יותר טובים, יותר חכמים, יותר פיקחים, יותר בעלי ניסיון – יכול להיות שהם היו עולים על זה". אני חושב שמספיק לו היו יותר מקצועיים ופחות שרלטנים. הם היו צריכים לשכוח לרגע את האגו ולעשות סיבוב פרסה.

שפר מזלי, ומפקד הפיקוד, האלוף חופי, נתן לי את מלוא הגיבוי בתקופה שקדמה למלחמה, במהלך המלחמה ואחריה, דבר שאפשר לי להציג בחופשיות ובשיקול דעת מקצועי את הנתונים וההערכות. קציני מחלקת המודיעין וחייליה גילו מקצועיות ומסירות רבה בעבודתם. אלה היו הנתונים עליהם נסמכו הערכות המודיעין.

אבירם ברקאי עשה לעניות דעתי עבודה טובה, חשף לא מעט קצות עצבים רגישים. עם זאת, יש לעשות כל מאמץ כדי שייפתחו הארכיונים ותהיה נגישות לחומרים האוטנטיים, ויפה שעה אחת קודם, כל עוד יש מי שיגיב.

גם עובדות מהשטח לא ערערו את הקונספציה

אריה מורג (צ'אצ')

אל"ם (מיל'), מפקד ביה"ס למודיעין לשעבר, קמ"ן החטיבה הצפונית
בסיני במלחמת יום הכיפורים

עובד מתוך ריאיון שערך עימו אבירם ברקאי

בעקבות קריאת החוברת "משק כנפי הטעות", ובעיקר הפרק "הכנות מול כוונות",
שבו מוכיח אבירם ברקאי לאלו זעירא שגם עובדות מהשטח לא ערערו את
"הקונספציה", ברצוני לתרום כמה מילים משלי על אי-התייחסותו של אגף המודיעין
להכנות למלחמה של צבא מצרים בגזרת התעלה.

באוקטובר 1973 הייתי קמ"ן חטמ"ר בלוח (חטיבה 275), תפקיד אליו הוצבתי
באפריל 1972 ואליו צמחתי אחרי סדרת תפקידי מודיעין בתוך פיקוד הדרום. החל
מחודש ספטמבר 1973 התחילו להגיע אליי דיווחים מהתצפיות בגזרת החטיבה על
אודות פעילות מוגברת של המצרים בהכנת הירידות עד שפת התעלה, טיפול יותר
אינטנסיבי במשטחי הצליחה וברמפות, הפעלת כוחות לטיפול במכשול הגדרות
ופינוי מוקשים משפת המים. בשבועיים שלפני המלחמה התגברה פעילות זו. כל מה
שצפינו בשבועיים האלה הייתה פעילות הקשורה בהכנות לצליחה.

במהלך הימים האחרונים לפני פרוץ המלחמה התחילו להישמע תנועות כלים
כבדים בלילות. מהתצפית בקנטרה (מעוז מילנו ב') ראינו מספר רב של רשתות
הסוואה וזיהינו משטר חירום לאורך הקו – חיילים לא עסקו יותר בדיג ובשטח
הופיעו מפקדים שלא נראו קודם בגזרה. אז גם החלו להגיע דיווחים על פריצת
עמדות השקים שהוצבו בחלק מהירידות אל המים (במהלך פריצת הירידות אל
המים הוצבו בחלק מהן קירות של שקים, כאילו מדובר בעמדה. סוג של הונאה
ליעד האמתי – הצליחה). ברגע שהמצרים הפילו את השקים, הם חשפו את נתיבי
הירידה למים, השלימו במקומות שהיה צורך בכך את הנתיב עד שפת התעלה

עצמה, ועכשיו עשו גם משהו שלא עשו קודם מעולם – פוצצו, או פרצו באופן מכני, את דופן התעלה המבוטנת, פעולה שהשלימה מסלול ישיר ובטוח למים. פריצת דופן התעלה – יותר מכל דבר אחר – הדליקה אצלנו אור אדום. באפריל-מאי 1973 לא היו פריצות של דופן התעלה. גם לא בדצמבר 1971 וב-1972. המצרים לא נגעו בדופן התעלה. תעלת סואץ היא נכס בינלאומי. אתה לא פורץ את דופן התעלה סתם כך, אלא אם אתה הולך על צליחה. דיווח כזה לא היה מעולם והוא, יחד עם יתר הדיווחים, היה צריך ליצור "מנגינה" אחרת בקבלת ההחלטות של אגף המודיעין.

המח"ט ומטה החטיבה היו כמובן בעניין. אל"ם פנחס נוי (אלוש), מח"ט 275, טען בתכניתו של מיכה ברעם "צרובים" (שלושים שנה למלחמת יום הכיפורים בערוץ 10) שעשרה ימים לפני המלחמה דיווחתי לו על הפרצות למים ועל הירידות לתעלה ואף הצגתי לו צילומים פנורמיים של גדת תעלת סואץ המערבית, לרבות סימון הפרצות ופינוי המוקשים. כמובן שגם מפקדת האוגדה הייתה בתמונה. דיברתי עם קמ"ן האוגדה (יוסי טיאר ז"ל) פעמים אחדות ביום ודיווחתי לו על כל מה שראו התצפיות. יוסי אמר לי: "צ'אצ', זה מה שמדווחים גם יתר הקמ"נים לאורך התעלה. המטה הכללי והפיקוד איתנים בדעתם שזה תרגיל". הרמתי טלפון ליאיר ורדי (קמ"ן חטיבה 14, שהייתה אחראית על הגזרה מהאי אל בלח ודרומה). "מה העניינים אצלך, יאיר?"

"צ'אצ', מה שרואים אצלך רואים גם אצלי", ענה לי.
אז צלצלתי לסא"ל גבי ליבנת ז"ל, סגן קמ"ן דרום, אתו הייתי מיודד עוד מהתקופה ששימשתי מש"ק מודיעין בפקוד הדרום.

"גבי מה קורה בפיקוד עם הדיווחים שאנחנו מעבירים לכם?" שאלתי אותו.
"צ'אצ', המטה הכללי איתן בדעתו שמה שאתם מדווחים עליו זה תרגיל", הוא ענה לי.

לסיכום: המח"ט, אלוש, טען בתכנית הטלוויזיה שהוא לקח את החומר שמסרת לי והעביר לקמ"ן הפיקודי. על פי מיטב ידיעתי וזיכרוני, החומר מקו התעלה הגיע לפיקוד הדרום בכל יום בדו"ח הבוקר של אוגדה 252, שריכז את כלל הפעילות בקו תעלת סואץ. יתר על כן, אני באופן אישי פניתי ב"מסלול עוקף" לסגן קמ"ן הפיקוד. מה קרה עם החומר בפיקוד הדרום? מה הם עשו עם זה? צריך לשאול את הגורמים הרלוונטיים בפיקוד הדרום.

דבר אחד אני בטוח – הבעיה לא התמקדה במערכי האיסוף של פיקוד דרום או במודיעין המשקפת. הבעיה הייתה בהערכה. החומר שהעברנו לא קיבל את המשקל הנכון על שולחן מקבלי ההחלטות.

תגובה בראיית פני העתיד

יהושע צור

אל"ם (דימוס), רמ"ח איסוף לשעבר, מפקד צמ"ח (צוות מחקר מטעם אמ"ן ביחידה 848 (8200) במלחמת יום הכיפורים

הגדרות

1. בניגוד לאמור בפתיח של ד"ר שטאובר, אין לאמ"ן אחריות רשמית להערכת המודיעין הלאומית. אמ"ן אחראי על ההתרעה למלחמה.
2. ממשלת ישראל, באמצעה את המלצות ועדת אגרנט, קיבלה את עקרון הפלורליזם בהערכת המודיעין. לשון אחר, כל עוד הממשלה לא שינתה מהחלטתה דאז, הרי שאמ"ן הוא המתריע מפני מלחמה.
3. חובתם של גופי המחקר במוסד, בשב"כ ובמשרד החוץ, להגיש הערכות מודיעין לממשלה בתחומי אחריותם. כמו כן זכותם להשיג על הערכות אמ"ן ולהגיב עליהן.
4. מדי שנה אמורה הממשלה (או הקבינט או ועדת השרים לענייני ביטחון) לדון בהערכות המודיעין של כל שירותי המודיעין. הערכות מודיעין אלו מהוות נדבך בהערכת המצב הלאומית, שהיא באחריותו של ראש הממשלה, כקברניט וכשר הממונה על קהילת המודיעין. כיוצא בזה, כל מפקד בכל רמה אחראי להערכת מצבו, כאשר הערכת המודיעין היא רק חלק ממנה. הערכת המצב מחברת בין תמונת האויב ודרכי פעולתו ובין יכולות כוחותינו ויעדיהם. התוצר של הערכת המצב היא דרך פעולה נבחרת (דפ"ן) לישראל, לכוחותינו וכולי – בכל דרג.

אחריותו של קצין המודיעין (הקמ"ן)

5. הקמ"ן, מדרג ראמ"ן (קמ"ן הרמטכ"ל) ועד דרג הגדוד, מייצג את האויב כלפי "כוחותינו". הקמ"ן הוא הבקיא באויב, שמהווה נעלם בלתי מוכר/ידוע/מוטמע (כפי שקרה ב-1973).
6. לכן, על הקמ"ן להיות מעודכן בתמונת מצב האויב ולהיות מוכן בכל עת להציגה ולפעול "לפי הספר", לאמור:

- א. לעמוד על יכולות האויב ואם אפשר – על כוונותיו.
- ב. להציג למפקדו את דרך הפעולה של האויב (דפ"א) המסוכנת ביותר לכוחותינו (כאמור חלקית בעמוד 114 בפרסום 'משק כנפי הטעות'). ובראש ובראשונה כפי שהיא עולה מיכולותיו (ויתר המידע).
- ג. ליטול חלק בשיקולי המפקד לבחירת הדפ"ן, כסיכום להערכת המצב.
7. הדפ"ן אמור לענות על הדפ"א המסוכנת לפי העיקרון של ההתמודדות עם האפשרות הגרועה ביותר לנו, כדי להבטיח ניצחון.
8. בפועל וכלקח היסטורי, שמוכח גם בימים אלו, אין כל סיכוי שהקמ"ן, בכל דרג, יוכל לעמוד במטלות האלה אך ורק מכוחה של הערכת מודיעין. צודק האלוף (בדימוס) אלי זעירא באבחנתו זו (עמוד 108 בפרסום האמור).
9. הפערים בהערכת המודיעין ומתן המענה להם. הפתרון הרצוי הוא יצירת מגוון יכולות איסוף, שתייתרנה את הצורך בהערכת המודיעין; יכולות שיאפשרו התרעה ברורה וידיעות בדוקות, הן על יכולות האויב והן על כוונותיו.
10. דא עקא, אין כל סיכוי לממש את יכולות האיסוף האלו. פערי איסוף היו, הווים ויהיו. לפיכך יידרש המודיעין (והקמ"נים) לגשר על הפערים באמצעות הערכה.
11. עם זאת:
 - א. על הקמ"ן להדגיש בהערכתו את היכולות של האויב שניתנות למדידה גם מבחינת הכמות וגם מצד האיכות.
 - ב. לסכם, את הערכתו בדפ"א המסוכנת (כאמור לעיל).
 - ג. לוודא שהדפ"ן של מפקדו יענה על הדפ"א המסוכנת בהיבטי סדר הכוחות, היערכותו ותגולותיו. ניתן, כמובן, להשליך מכך גם על דפ"ן ברמה האסטרטגית.
12. מנהיגות מודיעינית. כלקח מהפרסום ומהעבר, אני מבקש לעמוד על כמה היבטים של מנהיגות מודיעינית כדלקמן:
 - א. הקמ"ן חייב לשמור על עצמאותו, כלפי פקודיו וכלפיו מפקדיו. אסור לו להיות שבוי בידי מי מהם (עמוד 27, סיפא). משאיבד הקמ"ן את עצמאותו הרי שהוא חוטא לתפקידו ולייעודו.
 - ב. הקמ"ן חייב "להפוך שולחנות" כאשר לדעתו הדפ"ן אינו מגובש לפי הדפ"א המסוכנת – בכל רמה ועד לרמה האסטרטגית. האלוף (בדימוס) אלי זעירא אכן מכה על חטאו בנדון.

ג. שומה על הקמ"ן לגבות את פקודיו. לעניות דעתי, כאשר פסל האלוף (בדימוס) אלי זעירא במומם של קציני אמ"ן מחקר (עמוד 150) הרי שבמומו פסל. באוקטובר 1973 כבר מלאה שנה לכהונתו, זמן שדיו לבחון את פקודיו ולשדד את מערכתיהם, אם כך נדרש.

סיכום

13. מ-1967 ועד אוקטובר 1973, חטאו המודיעין, צה"ל, הדרג המדיני ואפשר שגם החברה בישראל, בזחיחות ובזלזול באויבים. הזלזול ותוצאותיו הקשות מונחים אפוא בראש ובראשונה לפתחו של המודיעין, שכן הוא האמון על "דע את האויב" והצגתו לכוחותינו.
14. לצערי אני סבור שלקחי 1973 ואף חדשים מהם, לא יושמו במלואם. חוששני שגם כיום יש פערים בין הנדרש לבין המבוצע.
15. לתפיסתי, הקמ"ן בכל דרג הוא "המוכיח בשער", שנדרש להתריע על כל הפערים שבאחריותו, התרעה שהיא בסמכותו הבלעדית. (יחזקאל, ל"ג א-ז).

מי שהתעלם מ"ים" הסימנים המעידים הייתה בראש ובראשונה מחלקת המחקר של אמ"ן

שבתאי בריל

סא"ל (מיל'), קצין אג"ם ביחידה 848 (8200) במלחמת יום הכיפורים

עובד מתוך ריאיון שערך עימו אבירם ברקאי

אהרן יריב, ששירתי בתקופתו, היה אומר תמיד: "חבר'ה, זכרו את לקחי אביב 1968 בצ'כוסלובקיה". הרוסים עשו תרגיל גדול על גבול צ'כיה, שהיה תרגיל הונאה, הרדימו את כל המודיעין המערבי ואז לקחו תשעים מעלות שמאלה וכבשו את צ'כוסלובקיה. ולכן, כל אימת שיש תרגיל גדול על גבולותינו, היה יריב אומר: "התייחסו אליו כאילו עומדת לפרוץ מלחמה". אלי זעירא, שגם בתקופתו שירתי, היה מרצה בעיקר על לקחי פרל הרבור.

בכל הרצאה הוא היה משתמש בחוברת שערכתי בנושא ובה רוכזו עיקר הידיעות ההתרעתיות שהגיעו לידי המודיעין האמריקאי לפני התקיפה, ידיעות אותנטיות שלוקטו על ידי כל חיל בנפרד ולא רוכזו במרכז התרעה אחד, ומנתח את תמצית הלקחים והמסקנות על כישלון ההתרעה מול מתקפת הפתע היפנית על בסיס הצי האמריקאי בהוואי. מה שקרה לנו ביום הכיפורים תשל"ד היה שילוב של שני הדברים. השגיאה העיקרית של המודיעין שגרמה לכשל ההתרעה במלחמת יום הכיפורים הייתה ההתעלמות ממאות הידיעות ההתרעתיות שנאספו, ידיעה לידיעה, עוד סימן מעיד ועוד אחד, שהפכו למסה קריטית שאמורה הייתה לנפץ את הקונספציה או לפחות לסדוק אותה. מי שהתעלם מים הסימנים המעידים הייתה בראש ובראשונה מחלקת המחקר של אמ"ן, שקיבלה את החומרים הנהדרים שנאספו, בראש ובראשונה ביחידה 8200 דאז וגם ביחידות איסוף אחרות, ולא ניתחה כראוי. מחלקת המחקר טעתה בכך שחיכתה ל"ידיעת הזהב". טעות גדולה היא לצפות לכך שתגיע לידיך בזמן הנכון "ידיעת זהב", שתעיד על מועד פרוץ המלחמה והיקפה. זה לא קורה בדרך כלל ובוודאי שאין לסמוך על כך מראש. החוכמה היא להתמקד

בעבודת הנמלים הקלסית, השגרתית והסיזיפית. ללקט ידיעה אחת ועוד אחת מכל המקורות הגלויים והחסויים ולחפש בהם את נקודות התורפה, את הסימנים המעידים ההתרעתיים, ולא לחשוב שהישועה תגיע דווקא מראשי המדינה, מפי הגבורה, שהרי שם המסרים עשויים להיות עמומים, דו-משמעיים או במקוון - נטועי דיסאינפורמציה. ולכן צריך להגיע למקורות ה"לא חשובים" כביכול, ששם אין נזהרים כל כך על מה שאומרים ועושים. כוונת האויב תיחשף מהכנותיו בשטח. עמד בפנינו צבא מצרי היושב בדרך קבע על הגבול והמטלה שלנו הייתה לאתר את הסימנים המעידים שהוא מתכוון לעבור מהמערך ההגנתי הקבוע שלו למערך התקפי.

לצורך מלחמת התשה, היה הצבא המצרי יכול לפעול מהמערך הקבוע שלו ללא תגבור נוסף, אבל לצורך צליחת התעלה היה עליו לבצע תוספות, שינויים ותגבורות, פעולות שהמודיעין היה אמור להבחין בהן ולהתריע.

מדובר בעשרות הכנות של הרגע האחרון שיעידו על שינויים בדפוס הפעולה של המצרים ועל קידום אמצעים מיוחדים לצליחה. סימנים מעידים הם כמו פיקסלים בתמונה: מסה גדולה של ידיעות או סימנים מעידים מזירות שונות ובנושאים שונים, המתרכזים בסוף למסה קריטית - תמונה חדה יותר - שמצביעה על הכנות וכוונות לצאת למלחמה. **סימנים כאלה, עשרות ומאות מהם, אותרו והועברו על ידי יחידה 8200, אבל לא נותחו נכון במחלקת המחקר.** זה מקומם מכיוון שמתוך התבנית, התזמון והבהילות שלהם, אפשר היה להבין שמדובר בסימנים מעידים למלחמה. זאת אומרת, ניתוח נכון של המסה הקריטית של הידיעות הצביע באופן ברור על מהלך מובהק - אלה הכנות אחרונות למלחמה ולא תרגיל.

"ידיעת הזהב"

הטעות הכי גדולה של אמ"ן מחקר הייתה ההסתמכות על אשרף מרואן ועל "האמצעים המיוחדים". אינני בטוח שאם אלו היו פועלים הם היו מספקים את ההתרעה. רמטכ"ל צבא מצרים במלחמת יום הכיפורים, סעד שאזלי, כותב בספרו שרק שלושה ימים לפני המלחמה קיבלו מפקדי הדיביזיות את הידיעה על המלחמה. מפקדי החטיבות קיבלו אותה יום אחריהם, ומפקדי הגדודים - יום לפני המלחמה. המצרים שמרו על ביטחון שדה ועל ביטחון קשר גבוהים למדי ויודעי הסוד היו מעטים. לכן לא הייתה שום סיבה לצפות שתתקבל "ידיעת זהב", גם אם הכול היה פתוח במהלך השבוע הראשון של אוקטובר.

יחד עם זאת, נכון שעצם קיומם של המקורות האלה שיחק תפקיד חשוב אצל הקברניטים שהאמינו שיקבלו באמצעותם את "ידיעת הזהב". היה בכך אקט

פסיכולוגי יותר מאקט מעשי. ולכן כאשר דדו אמר ביום שישי, "נמתין לאינדיקציות נוספות", הוא התכוון בעיקר ל"אמצעים המיוחדים", וכל עוד הם לא נותנים התרעה אין צורך בגיוס המילואים. הרמטכ"ל ידע שהצבאות האלה ערוכים בהיערכות מרבית על הגבול מוכנים לצאת לפי פקודה למלחמה ולכן מה שצריך הוא לאתר את נקודת הזמן שבה הם באמת מתכוונים לפעול. והוא הבין מראמ"ן שהוא ידע לתת לו את נקודת הזמן, באמצעות כלל מקורות ההאזנה ובעיקר "האמצעים המיוחדים". ופה הטעות הכי גדולה של אמ"ן: במנותק מהוויכוח האם ראמ"ן הטעה את הצמרת הביטחונית של ישראל בנוגע למצב הפעולה של האמצעים (פתוח או סגור), הרי שאמ"ן עצמו היה חייב להפנים שאסור לו, בשום פנים ואופן, להמתין לידיעה "האחת" בלבד.

אשרף מרואן

חבל שהמקור הזה של המוסד היה קיים כלל לפני המלחמה. הוא הפריע למערכת להבין מה קורה. בדיעבד, מה שמנע ממחלקת המחקר את סדיקת הקונספציה הייתה הציפייה לשמוע מה יגידו "האמצעים" ומה יגיד אשרף מרואן. שני אלה היו האורים ותומים, האורקל מדלפי.

* * *

אם הייתי צריך להגדיר את תחום ההתמחות שלי באמ"ן, מכל התפקידים שביצעתי, הייתי אומר שההתמחות שלי הייתה בנושא התרעה, בדגש על הזירה הסורית בהיותי מזרחן ורמ"ד ב"ר (בינה רשתית) סוריה בתקופת "המלחמה על המים" בשנות השישים. בשנתיים של מלחמת ההתשה שימשתי מפקד מרחב סיני של יחידה 8200 ונחשפתי גם לזירה המצרית. הייתי גם רע"ן אלינט לפני שמוניתי לקצין אג"ם היחידה, זמן קצר לפני פרוץ המלחמה. כל תפקידיי אלה הכשירו אותי לנתח באופן עצמאי את הידיעות הזורמות. סימן מעיד התרעתי עשוי להיות אירוע בודד המדבר בעד עצמו. לעומתו ישנם סימנים מעידים שרק צבר של ידיעות באותו נושא, לאורך זמן, הופכים אותם להתרעתיים.

להלן מקבץ דוגמאות מובהקות לסימנים מעידים שאותרו בזמן ושהיו צריכים לייתר את הצורך ב"ידיעת הזהב":
בחודשים אוגוסט-ספטמבר 73 עלה מספרן של סוללות הטק"א בסוריה מחמש

ל-31. לפני תגבור הסוללות, הייתה סוללת טק"א אחת בגולן ויתר הארבע מסביב לדמשק. ולפתע הם מעבירים לגולן כמעט את כל המשלוח החדש שהתקבל מהרוסים, אפילו מדללים את מספר הסוללות באזור דמשק. באמ"ן מחקר אוחזים בדעה, שהסורים חוששים מתקיפה שלנו. אבל אם הסורים רוצים להגן על עצמם מפני תקיפה שלנו, הם אמורים לעבות סוללות מסביב לסמלי המשטר: המטכ"ל, בסיסים צבאיים, חטיבות ההלם. בקיצור, להגן על המקומות החשובים והרגישים ביותר. אלא שבדמשק נותרו שלוש סוללות בלבד וכמעט כל היתר הוצבו קרוב לגבול עם ישראל. איך אפשר לטעון שמדובר במערך הגנתי? הרי זה מערך התקפי מובהק, לתת מטרייה אווירית לכוחות המתקדמים לעבר ישראל. זו דוגמה לסימן מעיד מצטבר שניתן היה להפיק ולהבין אותו כהתרעתי רק על ידי מעקב לאורך זמן.

דוגמה נוספת לסימן מעיד מצטבר הייתה העובדה, המבוססת על ניסיון של שנים, שבחלוף חודש ספטמבר, שבו ביצעו בדרך כלל פינוי לאחור של כמה גדודי שריון סוריים לצורכי אימונים (לקראת בוא החורף, נהגו הסורים לדלל את כוחותיהם, בעיקר השריון, ממוצביהם בגולן בגלל הבוץ הבזלתי שהיה גורם לשקיעת טנקים ולקשיי תנועה). לא רק שאין דילול של כוחות בגולן, אלא יש דווקא תגבור.

על רקע שני הסימנים המעידים המצטברים האלה שכבר עוררו את תשומת לב, מתקבלת ידיעה מסוג הידיעות הבודדות המדברות בעד עצמן, ידיעה התרעית ממדרגה ראשונה, שהקפיצה אותי בהביני שאנו עומדים לפני מלחמה. ב-28 בספטמבר 73 יורטו על ידי יחידה 8200 ידיעות שלפיהן העבירו הסורים את שתי טייסות המפציצים שלהם מבסיס על גבול עיראק המרוחק, לשדה תעופה סמוך לדמשק. הלקח המרכזי של הסורים ממלחמת ששת הימים היה בניית דת"קים והעברת מטוסי הפצצה שאינם מיועדים לקרבות אוויר, רחוק ככל הניתן מהגבול הישראלי. המצרים העבירו מטוסים כאלה לאסואן, על גבול סודן והסורים העבירו אותם לגבול העיראקי, כדי שאם תהיה התקפה ישראלית יהיה להם זמן התרעה מספיק להזניק את המטוסים ולסלקם מהמקום. לקירוב מטוסי הפצצה מבסיסים רחוקים לבסיסים הממוקמים במרחק חמש דקות תקיפה של מטוסינו יש משמעות אחת בלבד - לייצר פלטפורמה יעילה לתקיפת מטרות בישראל. איך אפשר לפרש את העברת שתי טייסות המפציצים קרוב לקו הסגול בתור אקט הגנתי? הרי זה אקט התקפי ממדרגה ראשונה.

הניסיון הקודם שלי בזירה ובתפקיד איש התרעה הביאו אותי למסקנה, חד-משמעית, כבר ב-28.9.73, שאנו עומדים בפני מלחמה. משניסיונותיי, החוזרים

ונשנים, לשכנע את מפקד היחידה בהערכותי המבוססות לא צלחו, לא נותר לי אלא לעקוף אותו ולפנות לעוזר ראמ"ן תא"ל צביקה לידור, אותו הכרתי אישית כאשר ביקר אותי במרחב סיני של היחידה עליו פיקדתי, כדי לבדוק את צורכי המרחב בזמן מלחמת ההתשה. הצגתי בפני לידור שורה של ידיעות התרעטיות וניתחתי אותן בפניו. לא הסתפקתי באמירה שהן התרעטיות אלא הבהרתי לו, בלשון ברורה ובהתרגשות, שאין לי כל ספק שפני סוריה למלחמה ובקרוב מאוד. הטענה של המחקר, הבהרתי לו, הייתה שמצרים היא המפתח למלחמה. מצרים יכולה לפעול גם ללא סוריה, אבל סוריה לבדה לא תעז לפתוח במלחמה ללא מצרים. והנה סוריה השלימה את הכנותיה והיא עומדת לתקוף בקרוב, ולכן, אמרתי לו, אם המצרים הצליחו, עד אותו רגע, להסוות את הכנותיהם ולהונות את אמ"ן הרי שמוכנות סוריה לצאת לקרב פירושה שגם מצרים תצטרף. חד וחלק. תא"ל לידור שוכנע, הופתע מאוד מדבריי, שלא שמע להם הדים קודם בלשכה אותה חלק עם ראמ"ן והבטיח להעבירם הלאה. בהרצאה בפני "פורום החווה" בשנת 2005 אמר אלי זעירא (ההרצאה סוקרה בעיתון "מקור ראשון") שאחרי המלחמה טענו אנשים שונים שהם באו אליו והתריעו בפניו שעומדת לפרוץ מלחמה, אבל "אף אחד לא בא אליי להתריע על מלחמה פרט לשבתאי בריל, שגם הוא לא בא אליי אלא לצביקה לידור". צביקה לידור אמר לי, אחרי המלחמה, שמיד אחרי פגישתנו הוא ניסה לשכנע את רמ"ח מחקר לקבל את הערכתי ומשנכשל, ניסה לשכנע את אלי זעירא ולא הצליח.

* * *

גם במצרים היו לא מעט סימנים מעידים למלחמה. בתחילת חודש אוקטובר, קודם כל ציוד הגישור המצרי לתעלה. באירועים קודמים, המצרים הביאו ציוד גישור רק למקומות שבהם נערכו תרגילים אבל הפעם הגיע ציוד גישור והנדסה לכל אורך התעלה. במהלך "תרגיל תחריר 41" עשו את דרכן 300 משאיות תחמושת מקהיר לכיוון סואץ. מהלך בקנה מידה כזה בזמן תרגיל לא בוצע מעולם קודם לכן. אפשר לטעון כמובן שזה בסך הכול חלק מתרגיל לוגיסטי, אך צריך לבדוק האומנם כך. מצרים וסוריה הן מדינות דיקטטוריות. אי־אפשר להניע יחידה בגודל של גדוד ומעלה ממקום הקבע שלה למקום אחר לפני שאתה מעדכן את כל נקודות הביקורת לאורך הדרך המיועדת של השיירה: מי ומי בשיירה, שם מוביל השיירה, אישור חתום מדרג גבוה וכיוצא באלה. וראו זה פלא. האלחוטנים המצרים בנקודות הביקורת השונות, שדיברו ברשת המנהלתית לאורך ציר ההתקדמות, נשמעו תמהים ונבוכים

ונתנו לכך ביטוי קולני ברור על שעוברת דרכם שיירה המצוידת בכל האישורים הנכונים והם לא קיבלו התרעה על כך מראש. המצרים רצו להסוות את התנועות האלו אבל לא ציפו שרשת מנהלתית שלהם תדווח על כך בראש חוצות ובהתרגשות רבה. האם עדיין ניתן להעריך שמדובר בתרגיל לוגיסטי?

במהלך כל "התרגיל" במצרים, זעקה באוזניים הדממה ברשתות הקשר - אותן רשתות שבתרגילים קודמים עברה בהן תקשורת רבה האופיינית לתרגילים. יום-יומיים, חמישה של "תרגיל" כביכול, ועדיין לא שומעים כלום. סימן מעיד נוסף שלא הובן.

את ידיעת השגריר העיראקי במוסקבה שהתקבלה ביום שישי אחר הצהריים תייקו במחקר כידיעה ממקור לא אמין. גוזמאי. והוא אכן היה מקור לא אמין מהיכרות קודמת אתו. אבל אם יש עשר ידיעות ממקומות שונים שמעידות על מלחמה או לפחות על סימנים מעידים למלחמה ואליהן מצטרפת עכשיו ידיעה שיורטה ממוסקבה שמדברת על מלחמה בפתח, אז אולי הפעם הבלופר הזה לא משקר וצריך להתייחס אליו ברצינות?

אם הוא היה היחיד שמדווח על מלחמה הייתי זורק את הידיעה שלו לפח. אבל הידיעה שלו יורטה על רקע של כל כך הרבה ידיעות התרעתיות אחרות וההבנה באיזה הקשר היא נמצאת הייתה חייבת להפוך אותה לידיעה התרעתית.

למה באמ"ן לא הבינו שמדובר במלחמה?

כי מחלקת המחקר התעלמה מכל הידיעות, חלקן התרעתיות ממדרגה ראשונה, שלא התאימו לקונספציה וחיכתה רק ל"ידיעת הזהב" מ"האמצעים המיוחדים" או מאשרף מרואן.

טעויות מובנות במחלקת המחקר

קציני המחקר באמ"ן צריכים לשלוט בשפה הערבית, במנהגי האויב ובמנטליות שלו כדי להבין כיצד הוא חושב ומהן הרגישויות שלו. יש מושג שנקרא "לבנטיני". הבנתי אותו רק אחרי שמוניתתי למושל בית לחם. היו מגיעים אליי אנשים רציניים, לבושים יפה, מדברים שלוש שפות, למדו בחו"ל. ראשי ערים; רופאים; עורכי דין; מהנדסים. מנומסים. אנשי העולם הגדול שלמדתי להכירם משיחותי הרבות אתם, בשפתם כמובן, אבל כאשר נקלעו לסיטואציות רגשיות כמו ריב או סכסוך כלשהו, היו שוכחים לפתע את נימוסיהם הנרכשים. גירדת קצת מבוגר הרוארד ערבי את הקליפה החיצונית, והוא היה חוזר להיות "ערבי אסלי" עם כל משחקי הכבוד העצמי, הרגישות וההיעלבות.

במחלקת מחקר לא היו אנשים שהבינו את "הראש הערבי". ולכן, כאשר סאדאת הכריז שהוא מוכן להקריב מיליון איש, צחקו עליו והתייחסו לדבריו בזלזול וכאל הגזמה מזרחית. אבל הוא התכוון לזה במלוא הרצינות. ומי שלא מבין את זה, לא יכול להיות איש מחקר. ובכל מחלקת המחקר, כידוע לי, למעט אדם אחד, לא היו מזרחנים. בוודאי לא בעלי ניסיון בעבודה אישית וישירה עם ערבים. ומכיוון שכך, הם לא יכלו להבין שהישג קטן של סאדאת בתעלה, בלי להתחשב בקורבנות שהוא יקריב לשם כך, עשוי לשקם את הכבוד העצמי שלו ושל מצרים כולה. בספרות שלל אחרי מלחמת ששת הימים ראינו עד כמה נושא החזרת הכבוד העצמי של צבא מצרים היה מוטיב חשוב ביותר.

אלי זעירא אמר ש"לא כדאי לסאדאת לפתוח במלחמה נגדנו..." מה זאת אומרת לא כדאי לו? הוא הרי חושב אחרת ממך. אולי כן כדאי לו כי הוא חושב במושגים אחרים והוא מרגיש ויודע שחובה עליו להחזיר לעמו את הכבוד הערבי שנפגע ובכל מחיר?

על הכשל האג"מי

כשנה לפני המלחמה התקיים התרגיל הכי גדול שהיה בצה"ל - "איל הברזל". העלו שם את האפשרות שצה"ל יצטרך להיכנס למלחמה גם בלי התרעה מראש. צה"ל היה צריך להבין שקיימת אפשרות כזאת והוא אמור להיות מוכן לקראתה. והוא לא היה. ולכן אני חושב שהמחדל האג"מי, לפני הכול, הוא אם כל חטאת.

טעות בבחירת הזירה העיקרית

מאז מלחמת ששת הימים דובר על כך שבסיני ישנו מרחב הכלה מעל מאה קילומטרים בטרם ייווצר סיכון ליישובים בישראל, מספיק זמן כדי לארגן את המילואים. ברמת הגולן, לעומת זאת, ישנם קילומטרים בודדים עד הכינרת, ולכן רמת הגולן הייתה צריכה להיות הזירה המרכזית שבה יוצבו עיקר הכוחות הסדירים. אם לצבא הסדיר בצה"ל היו אז 470 טנקים בלבד שאמורים היו לבלום את שני הצבאות, מן הראוי היה לפרוס 300 טנקים בגולן ואת יתרת 170 הטנקים בסיני ולא להפך, שכן 300 טנקים בגולן היו יכולים לבלום את השריון הסורי גם ללא סיוע של חיל האוויר.

לשם כך היה צריך לתכנן מראש, שעם פרוץ הקרבות יפונו מידית כל המעוזים מאזור התעלה (שמן הראוי היה מלכתחילה שלא יהיו שם כלל) כדי לא להגביל, לא ליפול לטורח ולא להוות שיקול במהלכים האופרטיביים. תפקיד הטנקים הסדירים היה לזנב ולהטריד את הכוחות הצולחים ולעכבם עד כמה שניתן עד לגיוס המילואים,

שוב, ללא צורך בסיוע חיל האוויר בתחילת המערכה. בינתיים היה ניתן לחיל האוויר מספיק זמן כדי לחסל את הטק"א הסורי והמצרי על פי התכנונים המורכבים שתורגלו בהצלחה ולהפוך למלך המערכה, במקום לחשוף אותם לטק"א שלא הושמד עד סוף המלחמה ולגרום להם הרבה אבדות מיותרות. אם התכנון האג"מי ופריסת הכוחות היו מתבצעים כך, וחיל האוויר היה מטפל קודם כול בטק"א בשתי הגזרות, הייתה המלחמה יכולה להסתיים תוך זמן קצר יחסית ובהרבה פחות אבדות לכוחותינו.

מזל"טים במלחמת יום הכיפורים

לא היינו מופתעים. ביום חמישי לפנות ערב הגיע לשולחן המחליטים, לראשונה באותו שבוע, פענוח הגיחה לאורך התעלה שהביא למפנה בהבנת המצב, אם כי לא עד כדי גיוס מילואים. מסיבות שונות הגביל חיל האוויר את גיחות הצילום בשבוע שלפני המלחמה, בעיקר כדי למנוע תקרית שעלולה להטיל את אשמת ההתגרות או פתיחת המלחמה על ישראל.

ברצוני לבחון ולהבהיר לקורא את טיב החומר שמקבלים הרמטכ"ל, שר הביטחון, המטכ"ל והממשלה מגיחות הצילום. תצלום אוויר מגיע לידיעת נמעניו בצורת מסמך כתוב המתאר מה שהמפענחים גילו בשטח. כשם שמגיעים לשולחנם מאות מסמכים אחרים, מגיע לצרכנים גם מסמך תוצאות הפענוח. תמונות אינן מוצגות שם מפני שרק מומחים יודעים לפענח את הנקודות, הקווים, הסימנים והצללים מהם מורכבים תצלומי האוויר.

לעומת זאת, במיני-מזל"ט שפיתחתי ושבצע גיחת צילום מעבר לתעלת סואץ במלחמת ההתשה כבר בשנת 69, התקבלו תמונות ברורות מגובה מאה מטר שבהן ניתן היה לראות ציוד ואמצעים ואפילו תעלות קשר ב"עין בלתי מזוינת". אילו הופעלו המיני-מזל"טים לפני המלחמה ובזמנה, הם היו מסוגלים לצלם, בנוסף להערכות הטנקים והארטילריה, גם את ציוד הגישור הרב שקודם לקרבת התעלה ואת דרכי הגישה לציוד זה לכיוון סוללות העפר שהוכנו לצורך הצליחה, משאבות מים, זרנוקים וכדומה. כל הדיוט יכול לראות להבין מה שהוא רואה, גם בעין אחת, בלי סטריאוסקופ, ולהבין את משמעות הדברים.

ולכן, אני טוען שאם הקברניטים היו מקבלים סדרת תמונות ברורות להבנה מהתעלה או מהגולן, תמונות אמיתיות ממיני-מזל"ט ולא מסמכי פענוח של תצלומי אוויר ממטוסי צילום, אין ספק שהיו נזעקים. המיני-מזל"טים, שפיתחתי בעזרת שלמה ברק שהיה המפעיל הראשי ועזרא דותן (בבן) שהיה היועץ של הפרויקט, לא הופעלו במלחמת יום הכיפורים, אף שהוכיחו את עצמם כבר ארבע שנים לפני

המלחמה, שכן מפקד היחידה הטכנולוגית באמ"ן החליט להפסיק את פיתוח הפרויקט ב-1971? עד היום אינני מבין מדוע. תארו לכם מה היה קורה אם ברשות צה"ל במלחמה זו היו אפילו המיני-מזל"טים הראשונים שהפעלנו, שצילמו לטווחים של כשני קילומטר, שלא לדבר על כך שבמשך ארבע שנות פיתוח ניתן היה לפתח מיני-מזל"טים שיכולים להגיע בקלות לטווחי כיסוי של חמישה ואולי עשרה קילומטר. רוב ההכנות ה"מרשיעות" נעשו ברצועה הקרובה קילומטרים ספורים מהתעלה ומיני-מזל"טים היו יכולים לספק את המידע ההתרעתי הנחוץ. גם אם אחד או שניים מהם היו מופלים, לא היה אירוע זה זוכה לתהודה ובוודאי שלא היה נחשב להתגרות.

לסיכום

אינני מנסה להמעיט, ולו במקצת, מאחריותם הרבה של ראמ"ן ומחלקת מחקר באמ"ן להפתעת מלחמת יום הכיפורים, אבל אני טוען, שאילו התכנונים האג"מיים הקודמים למלחמה, ההכנות הלוגיסטיות והביצוע של כמה מהפעולות במלחמה עצמה היו נעשים יותר נכון, היו תוצאות העדר ההתרעה על תוצאות המלחמה שונות לגמרי, הן במשכה של המלחמה, הן במספר הקורבנות של צה"ל והן בהישגים של מצרים וסוריה בראשית המלחמה.

* * *

איך נמזער סיכוי הופעה חוזרת של הכשל המודיעיני של מלחמת יום הכיפורים

ראמ"ן ומחלקת מחקר צריכים לייצג את האויב במטכ"ל ולנסות להציג את דרכי הפעולה שלו תוך הכרת יכולותיו לרבות המנטליות שלו. קצין מחקר צריך להיות מזרחן וערביסט. יש לבחור את בעלי התפקידים המתאימים לא רק על סמך מנת המשכל שלהם אלא גם על פי יכולתם לחשוב עצמאית ולגלות אומץ לב אישי. מומלץ, כמו כן, לשלב יועצים במחלקת מחקר - קבוצת "אלדרווייס" - זקני השבט, כאלה שלא אחראים על ניהול המחלקה, לא מפחדים מאף אחד, אין להם אחריות יומיומית, ולא מתקתק להם שעון אופק שירות והקידום; חבורת אנשים בעלי דמיון יצירתי ויכולת ניתוח מוכחת מנופים ומרקעים שונים: טכני, כלכלי, פסיכולוגי וערביסטי. כוח משימה מיוחד שבו האחד מפרה את האחר.

הנבחרת הייתה בעייתית

מ"ג

גמלאי מחלקת מחקר באמ"ן, ואיש 8200 לשעבר

עובד מתוך ריאיון שערך עימו אבירם ברקאי

השאלה העיקרית שעלתה אצלי בעקבות קריאת החוברת "משק כנפי הטעות" היא האם אין כאן "פקשוס" של התקלה הגדולה של המודיעין. מודיעין אינו רק קברניטים; מודיעין מתחיל מלמטה. אלי זעירא לא סתם אומר בטריוניה: "זאת הנבחרת שהייתה לי". הוא צודק. זאת הנבחרת שהייתה לו והוא נאלץ לסמוך עליה, אלא שהיא הייתה נבחרת בעייתית.

כל הזמן מתמקדים באלי זעירא ו"הקונספציה", אבל מחלקת המחקר היא זאת שהייתה אמורה לשבור עבורו את הקונספציה. שורש הבעיה היה מחלקת המחקר. לשם דיוק - רמת אנשיה. מחלקת המחקר הייתה צריכה להתריע בפני זעירא על סמך מצבור סימנים מעידים שהחלו להיערם בפניהם הרבה לפני חודש אוקטובר. שהרי צבא, כל צבא, לא מפעיל את הסטרטר כמו אוטו ונוסע. צבא זה ארגון ענק ואפשר לאתר סימנים מקדימים רבים לכוונות מלחמה עוד לפני שמתחילים להזיז את כלי המלחמה.

הרבה לפני הזזת האוגדות לקרב הצבא, צריך לעשות שינויים בכוח אדם, בשלישות, בלוגיסטיקה, במחסנים, בדלק ובבתי החולים. מחלקת המחקר לא עלתה על זה. למה? בגלל הבינוניות שלהם - כי הם לא קראו את החומרים המקוריים. ולמה הם לא קראו את המקור? בגלל שכמעט אף אחד מהם לא ידע לקרוא חומרים בערבית.

וזה בלתי נתפס, שהרי אנשי המחקר היו חייבים להיות קרובים יותר למקורות של 8200 או 154. והם לא עשו את זה, כי הם לא ידעו ערבית. אנשי המחקר לא ירדו אל "העם" לשמוע מה יש לחברים בשטח להגיד. כשאתה יושב בראש פירמידה שכולה מבוססת על ידע ומידע, אתה חייב להיות מחובר לשורשים. דגימות של מקומות ואנשים. אתה צריך ללכת ולראות בעיניים את אלה שמספקים לך את המידע. לרדת

ולהרגיש את האנשים. לחוש את המקורות שמהם נשאבים חומרי האיסוף. איש מחקר צריך להיות קרוב יותר לאובייקט. להבין אותו. לשמוע את שפת הגוף שלו. פנים אל פנים. לחוות בעצמו. אחרת יהיו פקשופים. והיו פקשופים.

כשאתה לא דובר ערבית במדורים הצבאיים (במדור המדיני דיברו, כי הם היו חייבים לקרוא ערבית), אתה לא באמת מבין מה המנהיגים של מדינות העימות אומרים או חושבים. כשאתה מקשיב לאסאד בעצמך, אתה מבין לפי הדיבור שלו למה הוא באמת מתכוון. שליטה בשפה הערבית היא אחד הכלים לעלות מהבינוניות. אף אחד לא יספר לך אחר כך סיפורים על אסאד. אתה מתחיל להבין מאילו תבניות הוא בנוי, וביחד עם הביוגרפיה שלו ושפת הגוף שלו - אתה יודע להרכיב טוב יותר את התמונה. אבל הם לא דיברו ערבית.

ועוד משהו. במחלקת המחקר, כל אחד בא ל"משמרת" שלו. כל אחד רצה לגמור משמרת בשלום וללכת הביתה. שנתיים-שלוש ולתפקיד הבא. כולם חשבו על הקידום הבא. וכשאתה בא לדפוק שעון וללכת, אז אנשים שיוצרים את הידע אינם יוצרים בסיס ידע רחב מספיק ואינם משמרים כמו שצריך את מה שיש להם. עולם של בינוניות.

ולכן כל הדיון באשמה של זעירא - מי התריע מי לא התריע - מחמיץ את העיקר: הבינוניות של המודיעין, ובעיקר של מחלקת המחקר. שם נעוץ שורש המחדל המודיעיני.

* * *

אם הייתי צריך לשים את האצבע על הגורם העיקרי, (מעבר למה שתיארתי למעלה), שעיוור את עיני אנשי המחקר מכל "ים" הסימנים המעידים ומנע מהם לצפור בצופרים, הייתי מצביע על המקור המיוחד - אשרף מרואן. זאת הייתה הטעות הענקית. מקור כמו מרואן מעודד עצלות מחקרית. ממתנינים בעיקר למוצא פיו. ואותו הדבר היה עם "האמצעים". כל עוד השניים האלה לא יתריעו - הכול בסדר. אז בשביל מה היה צריך להחזיק מאות אנשים באמ"ן? תחזיק אחד על "האמצעים" ואחד מול המקור המיוחד מרואן ותשחרר את כל האחרים הביתה. הלואי שהחיים היו כאלה קלים.

* * *

גם אלי זעירא שגה.

מצד אחד צריך לזכור שזעירא קיבל מחלקת מחקר מוכנה מאהר'לה יריב. הוא היה רק שנה בתפקיד, אליו הגיע אחרי שנתיים בווישינגטון ולכן לא יכול היה לשנות שם הרבה אלא לסמוך עליהם. יחד עם זאת, אין ספק שזעירא היה אמור לרדת לשטח, או לקרוא אליו את הקמ"נים הפיקודיים, ולהיות ספקן יותר. כמו אהר'לה. והוא לא היה.

* * *

מסקנות לעתיד.

נתחיל בזה שאני חושב שאמ"ן מחקר לא צריך להיות גוף צבאי. אמ"ן מחקר צריך להבין בצבא אבל עדיף שיהיו בו כמה שיותר אזרחים. במחלקת המחקר צריכים להיות האנשים הכי טובים. הרבה מתוכם - אזרחים שרואים בזה מקצוע ודרך חיים ומוכנים להשקיע בזה את מיטב השעות שלהם; אנשים שכבר לא ממהרים לשום מקום ולא מפחדים על הקידום שלהם. ישנה חשיבות גדולה במחקר לצבירת מטעני ידע וזה יתאפשר רק על ידי הערכת השהות במחלקה הזאת ושימוש חוזר בכאלה שכבר היו שם, הטובים שבהם.

חשוב להחזיר אותם לארגון. מחלקת המחקר חייבת להיות משופעת במגוון הסתכלויות על כל אחד ואחד מהנושאים שהיא נדרשת לנתח. הסתכלות רחבה בלי למהר לתפקיד הבא, בלי לפחד על אופק השירות, בלי לפחד ממה יגידו אם אביע דעה שונה. ו... חשוב לערבב ותיקים עם צעירים. שלא תיווצר בטעות שוב "חשיבת יחד". "חשיבת יחד" זה מקום מאוד חם. מאוד מגן. לכן צריך איזונים ובלמים. ותיקים לצד דם חדש. שכל הזמן יגיעו גם כוחות חדשים, מחוץ לתבנית החשיבה המוכרת, שידעו לצעוק "המלך הוא עירום".

* * *

במשולש הכוחות מדינאים - אנשי צבא - אנשי מודיעין צריכים לשלוט דפוס החשיבה והעבודה האלה:

דרג מדיני. מדינאים חייבים להיות נקיים משיקולים לא עניינים. קרי: שיקול מפלגתי ובין-אישי.

דרג צבאי. אנשי צבא צריכים להיות מקצוענים. לא למרוד במרות אבל להיות

מספיק אמיצים לא לפחד ולעמוד על דעתם אם הם מרגישים שהדרג המדיני הולך לכיוונים הלא נכונים. זה כולל הבאת אנשי מודיעין לישיבות ממשלה כדי להביע דעות שונות.

מודיעין. לרדת וללמוד עד הרמות הכי נמוכות. להקשיב. לעודד ראשי מחלקות וענפים להביא אנשים שחושבים אחרת מהם לישיבות ההנהלה. לשלוט בשפה הערבית.

* * *

מלחמת יום הכיפורים הייתה ועודנה פצע מדמם בתודעה של אנשי המודיעין ששירתו באותה תקופה, אך במיוחד אצל אלו אשר שירתו במסגרות שונות גם לאחריו וניסו לחזור ולהבין את הכשל. כמי ששירת במוצב החרמון לפני המלחמה ומיד לאחריה – ולאחר מכן – באמ"ן מחקר, ההלם של המלחמה והמכה המודיעינית שספגנו בה נצרבו לתודעה אשר שרידי הזיכרון שלה עדין צפים גם כיום, 41 שנה אחרי. הניסיון, ה"פופוליסטי" בעיניי, לתלות את כל ה"אשמה" לכישלון בכמה דמויות בודדות בצמרת, הוא תופעה אנושית מוכרת ושיטה ישראלית טיפוסית שפירושה אימוץ פתרון קל ומידי במקום בחינה מייגעת, קשה וכואבת של כל מרכיבי התמונה המשתקפת במראה. הדיון האמתי צריך להיות: האם הגענו היום לתובנות הנכונות? מכיוון שכך, יש להפסיק ולדון במחדל אוקטובר 73 וצריך לדון ולהתמודד עם מחדל 2014 – התגברות אותה תופעה, היום, בצבא ובחברה. אלה לא הסורים המפחידים על הגדרות – אלה אנחנו שלא רוצים לדעת.

"לו היינו אנשי צבא, היינו מבינים את משמעותו של טיל סאגר"

יואל אונגר

סא"ל (מיל"), קצין מחקר באמ"ן במלחמת יום הכיפורים

עובד מתוך ריאיון שערך עימו אבירם ברקאי

בעקבות קריאת החוברת "משק כנפי הטעות", ברצוני להוסיף ולחדד כמה נקודות. אך לפני כן, ברצוני להדגיש כי אני איש אמ"ן ומחלקת המחקר ואינני ולא הייתי אופוזיציונר לדעה (לקונספציה) שהתגבשה לפני מלחמת יום הכיפורים. למעשה, כל הנכתב כאן הוא ניתוח שלאחר מעשה (שכמובן, תמיד קל יותר לבצעו) ומטרתו לעזור להפיק לקחים לעתיד, כי גורלנו תלוי בכך.

כשלי אמ"ן, ובעיקר מחלקת המחקר

א. הקונספציה ותורת הלחימה המצרית

הכשל העיקרי שגרם למחדל ההתרעה הוא ההחלטה של צמרת אמ"ן לדבוק בקונספציה שלא צפויה מלחמה בשנים הקרובות; לכן לא בדקו את הפרטים הקטנים שאולי היו יכולים לנפץ אותה. במחלקת המחקר של אמ"ן היו אנשים נבונים. כולם מעל הממוצע. אבל ככלל, אף אחד מהם לא היה איש צבא מקצועי. אם הם היו אנשי צבא, הם היו קוראים את החומר הגולמי אחרת לגמרי. קציני המחקר הצבאי היו רובם ככולם אנשי אמ"ן "מלידה", ללא הכשרה כקציני שריון וחת"ם ולכן מחלקת המחקר הפנתה את עיקר מאמציה לחקר המרכיב הכמותי שבעוצמת צבאות ערב. חקר המרכיב האיכותי (שאובייקטיבית, הוא קשה בהרבה) תפס מקום משני. לו היינו אנשי צבא, היינו מבינים את משמעותו של טיל "סאגר" ומה מסוגל לעשות מגנן נ"ט של טילים כאלה להתקפה חטיבתית של טנקים. לא רק לדקלם מספרים. אבל לא היינו, ולכן התקשינו בניתוח תורת הלחימה המצרית ובעקבות זאת, בקביעת רמת הלחימה של צבא זה בהגנה ובהתקפה. זאת בניגוד (לדוגמה) למחלקת מודיעין אוויר, שחלק משמעותי מקציניה היו אנשי צוות אוויר ולכן היה להם קל לעסוק

באלמנט האיכותי של חיל האוויר המצרי. אם נתייחס כאן לשילוב האג"מי, הרי פיקוד חיל האוויר דרש לדעת כמה שיותר על רמת הטייסים והנ"ם, והוקדשה לכך אותה חשיבות כמו לסד"כ (סדר הכוחות) הכמותי ולהערכות. הצד האגמי של צה"ל לעומתם, דרש כמויות והיערכות.

לסיכום: אמ"ן העביר למטכ"ל פרטים מדויקים על סד"כ הכוחות המצריים והקפיד לא לטעות חס וחלילה במיקום ובמספר של טנק אחד או שניים או להחסיר אותם מהסד"כ, ובזמן שעסק בזה החטיא מרכיב חשוב לפחות באותה מידה - את תורת הלחימה של המצרים; החמיץ את העובדה שהשריון המצרי, שהוזכר הרבה בתרגילים צה"ליים, היה בעל תפקיד שולי בתכנון מלחמה המצרי (שהסתמך בעיקר על הפעלת חי"ר, חת"ם וחת"ם נ"ט).

ב. גיחות הצילום (בעיקר הגיחה האחרונה שלפני המלחמה)

לאמריקאים היו כללי ברזל בכל הנוגע לגבולות הצילום האווירי ממטוס. פענוח סביר יתקבל רק מצילום אנכי שנעשה מגובה שלא עלה על 20,000 רגל. צילום גבוה יותר שתוצאות הפענוח שלו עדיין תהיינה תקפות ומקובלות, יכול להתקבל רק מלוויין. אצלנו, לעומת זאת, הכול פרוץ. צילום (קשת) אלכסוני מגובה 60,000 רגל? תקף בהחלט. וזה בלתי מתקבל על הדעת שכן צילום אלכסוני תמיד מעוות, על אחת כמה וכמה מגובה של 60,000 רגל (שהרי מטוסי הצילום היו צריכים להתרחק ככל האפשר מאיומי הטיילים המצריים).

המשמעות היא תלות מוחלטת בדברי המפענחים וביושר המקצועי שלהם, ללא כל יכולת אובייקטיבית לבדוק אותם. מחלקת מחקר, שיחידת הפענוח הייתה חלק ממנה, לא ראתה בכך בעיה מהותית. למרבה הצער, מערך החת"ם המצרי היה ערוך בהערכות חירום זמן רב (שבועות) לפני איתורו בגיחת הצילום המפורסמת של ערב המלחמה. כלומר, לא היו פענוחים טובים. והסתפקנו בזה. לאור החשיבות המכרעת של מרכיב החת"ם המצרי בעוצמתו של צבא זה, מעניין מה הייתה גישת מחלקת מחקר לוויכוח "תרגיל או מלחמה" אם היה ברור לחוקרי המחלקה כי הצבא המצרי ערוך במערך חירום לפחות שניים-שלושה שבועות לפני פרוץ המלחמה. לדעתי הייתה לכך גם השלכה על ההתייחסות לאשרף מרואן.

בשלב מסוים שקלו בצה"ל אם להתקדם מהקילומטר ה-101 לקהיר. שאלו אותנו במחקר אילו כוחות צבא מצריים נמצאים עד קהיר. אמרנו - על סמך ההאזנות שלנו - כלום. בא ענף הפענוח ואמר - יש המון סד"כ. בלילה שאחרי הוויכוח, עבר

בטעות הנהג של ראש אגף המבצעים של הארמיה השלישית את הקווים ונפל בשבי כוחותינו ובידו מפת היערכות של צבא מצרים. וכמובן לא היה מאום בין הקילומטר ה־101 וקהיר.

ג. מזעור מעמדו של סאדאת

המסמך שכתבו אנשי האקדמיה בראשות פרופ' שמעון שמיר לאחר מותו של נאצר (28 בספטמבר 1970) על סאדאת הוא בושה וחרפה. במסמך תואר סאדאת כגולם מוחלט; חמור; פלאח נבער מדעת שמנסה בכוח להיכנס לנעליו הגדולות של נאצר. והרי כבר אחרי שלושה חודשים ניתן היה לראות שסאדאת, בניגוד למה שכתב שמיר, הוא בעל בית אמת. ואף אחד לא שינה את ההערכה של שמיר.

ד. אשרף מרואן

אין ספק שהחומרים שמרואן הביא היו מרשימים ביותר. אני זוכר ששלום הררי (קצין מהמדור הצבאי בענף מצרים) בא אליי ואמר: "תיכנס לחדר של מאיר מאיר (ראש ענף מצרים), יש שם קלסר עם הסטנוגרמה של שיחת סאדאת-ברז'נייב בשנת 71". אחרי שאתה קורא את הסטנוגרמה הזאת, אתה אומר: מה לעשות? הבן אדם הזה מביא את הדברים מ"קודש הקודשים". מפי הסוס. ומכאן שהסטנוגרמה המפורסמת שהביא אשרף מרואן חיסלה למעשה את כל המחשבה העצמאית והביקורתית (כולל של כותב שורות אלה) על אפשרות של פריצת מלחמה בעתיד קרוב, אלא אם מרואן יגיד אחרת. האמת שכבר אז הפריע לנו שלמרואן יש רק מפעיל אחד - על כל המניפולציות שאפשר לעשות על מפעיל בודד. ונושא המפעיל היחיד הועלה במדור, בעיקר מאחר שהיה חסר כל ידע בתחום הצבאי.

לדעתי האישית בלבד, כל נושא הפעלת מרואן היה שערורייתי, ובניגוד לכל תורת הפעלת הסוכנים. האיש, שדרש 100 אלף פאונד לפגישה, והיה ידוע לכולם שהוא מושחת ברמה האישית, גרם להתמכרות מוחלטת של צמרת המוסד לידיעות שהביא. אלא שצבי זמיר אמר לנו להפסיק להתעסק בקטנות עם אשרף.

סאדאת היה חכם בצורה בלתי רגילה וכל חייו היה במחתרת. צירוף התכונות האלה הביא לכך שהוא ידע איך יוצרים הטעיה ואיך שומרים על סודיות. לפי דעתי, הוא בא לאשרף מרואן ואמר לו: כל מה שאתה יודע תמכור ליהודים. שני דברים לא תמכור להם: את המועד ואת היעדים האמתיים. וכך היה. הוא בא וחשף בפנינו הכול, וזה יצר את האמינות שלו. כך כולם במחקר חיכו לשמוע מה יגיד האיש מרואן, שככל הנראה, בלי שנדע, הופעל על ידי סאדאת ודפק את כולנו.

ה. "האמצעים המיוחדים"

בגלל מיקומם ומהותם, במועד הנדון, לא היה צפויים "האמצעים המיוחדים" לספק התרעה. כל האמירות לפיהן, אילו הופעלו האמצעים הם היו מספקים את "ידיעת הזהב", הן קשקוש שמהווה כסת"ח לכל הנתלים בהפעלתם או באי-הפעלתם.

כשלים אג"מיים/מטכ"ליים

א. כשל ה"סאגרים"

בשנת 71 הייתי קצין במדור צבאי ענף מצרים במחלקת המחקר ונשלחתי לתת הרצאה בקורס מפקדי פלוגות של השריון. תיארתי להם את המערך של דיביזיית חי"ר מצרית בהגנה והראיתי את כל הסד"כ ובעיקר שכל עשרים מטר יש להם טיל נ"ט – או R.P.G. או "סאגר". כמות ה"סאגרים" בדיביזיה הייתה 72-108 משגרים. כמות עתק. אחרי עשר דקות של הרצאה, עצר אותי מפקד הקורס ואמר: "סליחה אתה פוגע במורל של החיילים. פחד אלוהים מה שאתה אומר כאן. לך הביתה". ואני אומר לעצמי: מטומטם אחד. אני חוזר מכאן לעניינים שלי, אבל הם אלה שיצטרפו להילחם, והם טומנים את הראש בחול. ואחר כך סיפרו השריונרים שהם לא ידעו על טילי ה"סאגר". אנשים שכחו שבמוצב "המזח" בשנת 69 או 70, נורה טיל מצרי על פטון שלנו והצריח עף קיבינימט וכל הצוות נהרג. לפי דעתי, המוסד גם הצליח לשים יד על טיל כזה. בעקבות זה נכתב ספר אדיר על ה"סאגר", והיה בו תיאור של כל תכונותיו הטכניות והטווחים וכושר החדירה. זה לא הופץ. כנראה נשאר אצל קמ"ן הגיס.

ב. כשל המינויים – אלו שאינם יודעים לשאול

את "מלחמת ששת הימים" ניצח צבא שהתכונן למלחמה, אף שלא היה ברור אם מלחמה כזו תפרוץ אי פעם. בשנתיים שלפני המלחמה נזרעו זרעי הניצחון:

1. תכנית "מוקד" של חיל האוויר והקצאת כל כולו – פיתוח ואימונים – להצלחתה.
2. תרגיל העל-אוגדתי גדול שנערך ב-1965. מפקדי האוגדות ואלוף הפיקוד שתורגלו בו, הם אלה שניצחו את מצרים במלחמת ששת הימים: גביש, יפה, שרון וטליק.
3. הכנת "מקור אסטרטגי" של חיל המודיעין.
4. הבאת המיג 21 – תרומה להשגת עליונות אווירית.

הצבא כמעט הפסיד את "מלחמת יום הכפורים" – אף שהיה ברור לכולם, לדרג הצבאי ולדרג המדיני, כי בוא תבוא – מאחר שלא התכונן למלחמה. לכך נוסף חטא

על פשע: מלחמת ההתשה בשתי חזיתות הבליטה נקודות חולשה רבות בצה"ל, אך לא ננקטו צעדים לטפל בהן. חיל האוויר וחיל השריון היו הפחות מוכנים מכולם וגם שילמו את המחיר הגבוה מכולם. והכשל הזה הוא בראש ובראשונה כשל המינויים שאחרי מלחמת ששת הימים - מערכת מינויים קטסטרופלית.

שייקה גביש היה צריך להיות הרמטכ"ל ולא דדו. רמת ההכשרה שלו הייתה בערך פי עשרה והכישורים שלו פי שניים או שלושה משל דדו, אבל בר־לב רצה את דדו, החבר היוגוסלבי השריונר שלו. מי שמינה את גורודיש לאלוף פיקוד דרום אחרי הפיאסקו של כראמה, עשה טעות בלתי נסבלת. פעולת כראמה לא תוחקרה ונתנו לגורודיש להתקדם ולהיות אלוף פיקוד בלי רקע של פיקוד על אוגדה סדירה. אותם מינויים כושלים לא התייחסו ברצינות להערכת המודיעין החצי־שנתית שיצאה מאמ"ן.

אנשים משכילים ונבונים שהיו קוראים את הנתונים האלה, היו אמורים לגזור את המשמעויות. לא ייתכן שנוספו 240 משגרי טילים לצבא המצרי והרמטכ"ל לא ישאל שאלות. והוא גם לא ישאל למה הסורים מזמינים עוד ועוד טנקי T-62 והמצרים לא מבקשים טנקים חדשים ומסתפקים ב־T-54 וב־T-55. לא היה שם מישהו מספיק חכם שידע להבין את המשמעות של העדר הבקשה: מי שהיה מנתח את הדבר הזה היה מבין, שהמצרים מיייתרים את מעמדו של הטנק ובונים בעיקר על נ"ט וחת"ם רגיל. ואם כך, אולי בכלל כל תכנית המלחמה שלהם איננה הגעה למעברים אלא צליחת התעלה, התבססות כמה קילומטרים ממנה והסתמכות על מגנני הנ"ט? ולא ניתחו. כי את הרמטכ"ל, מפקד גייסות שריון ואלוף הפיקוד זה כנראה לא עניין.

שאלה קריטית בתפר שבין הטקטי למערכת, בין המודיעיני לאג"מי

אמציה ברעם

פרופ', אוניברסיטת חיפה

בעקבות עיון במסמך "משק כנפי הטעות", אני מעלה את שאלותי/הערותי, מנקודת השקפה של רס"ן, מפקד כוח שריון (טנקים) באוקטובר 1973 וקצין מודיעין (מיל') באמ"ן מחקר 1981-1994.

לא אתייחס כאן לשאלות הרחבות הנוגעות ל"קונספציה", כמו לשקלול המידע שהיה על מלחמה קרובה שהגיע מהשטח וממקורות ערביים בעלי גישה, לאיכות החשיבה ולהסברים שהמודיעין סיפק לממשלה כבר באפריל, ולשאלות כמו האם ידעו על "תכנית המלחמה החדשה" של המצרים. גם לא אעסוק בשאלה האג"מית האם התפיסה של הגנה קשיחה על קו המים ותכנית "שובך יונים" היו כישלונות ידועים מראש (לפחות לזעירא ולטל, עמודים 23-24).

בדעתי להעלות כאן שאלה קריטית שמעולם לא נשאלה והיא בתפר שבין הטקטי למערכת, בין המודיעיני לאג"מי: כיצד קרה שצה"ל, מרמת ראש אגף המודיעין, דרך הרמטכ"ל, אג"ם ופיקוד דרום ועד רמת המח"ט והמג"ד באוגדת סיני היו בלתי מודעים, עיוורים וחירשים לתרחיש צבאי בסיסי מאוד, דפ"א סבירה או לפחות אפשרית ביותר מבחינת המצרים? אופן הפעלת הכוחות בסיני עם פרוץ המלחמה – מחדל טרגי – הייתכן שגם לאגף המודיעין היה חלק חשוב בו?

איך ניתן להסביר שבניגוד לתורת השריון הבסיסית ביותר, אוגדת סיני כולה נכנסה בתנופה אדירה היישר לתוך מלכודת שהמצרים הכינו בגלוי זה שנה לפחות? אם כלל לא ידעו על המלכודת, אזי היה שם פשוט מחדל מודיעיני חסר תקדים מרמת אגף המודיעין ועד לרמת קצין המודיעין החטיבתי והמח"ט. ואולי היה משהו אחר? מבחינה זו אין כל משמעות לשאלה האם ידעו או לא על "תכנית המלחמה החדשה" של המצרים (שלב ראשון: כיבוש רצועה עד עשרה קילומטר מהתעלה; שלב שני:

המעברים). עד רמת המ"ם, חייבים היו כל מפקדי השריון לדעת שבמקרה של מלחמה כוללת יש אפשרות של ממש שהמצרים יארגנו לצה"ל מלכודת פתאים רצחנית, בין אם כשלב ראשון בלבד או כתכנית שלמה ומוגמרת בפני עצמה. עד רמת המ"ם חייבים היו כל מפקדי השריון להישמר מכל משמר שלא להיכנס למלכודת זו. אלא שהמפקדים בשטח, הצרכנים הקריטיים ביותר של המוצר המודיעיני הצה"לי, נהגו כאילו המלכודת אינה קיימת. התוצאה הייתה שבסיני, בלילה הראשון למלחמה, נחל צה"ל את התבוסה הקשה ביותר בתולדותיו. האבדות היו נוראות ותמורתן לא הושג דבר (פרטים בהמשך).

מה הייתה המלכודת?

בעמוד 73 מצטט ברקאי את צבי זמיר:

"מה שידענו שכל ההדרכה של הצבא המצרי הייתה מבוססת על חציית התעלה עם חמש דיביזיות וביסוס קו הגנה. יותר מזה, הם לקחו... חלק מגדודי הטנקים... למהלך החצייה הראשונה כדי לעזור ולחזק את קו ההגנה אחרי הצליחה".
בעמודים 75-76 אומר זמיר: "... (המטרה המצרית הייתה) לצלוח את התעלה. לייצב קו ממזרח לה. לאפשר לישראלים לתקוף ולגרום להם כמה שיותר אבדות ורק אחרי זה הדיביזיות המשוריינות יעברו דרכם לתקיפת היעד הבא: ...המעברים... השלב השני יהיה מותנה במה תהיה התוצאה של השלב הראשון". ובעמוד 78: סאדאת הסביר לגנרלים המצרים: "שם, עשרה קילומטר מהתעלה, יהיה קו העצירה, קו השבירה... כוחות צה"ל יתנפצו עליו עם מקסימום אבדות בנפש ובציוד. השלב השני...המעברים". זאת, אם השלב הראשון יוכתר בהצלחה (עמודים 76, 78) וכך בדיוק אירע בשלב הראשון: אוגדת סיני הסתערה בעיניים עצומות לרווחה היישר אל תוך המלכודת המצרית.

בלילה הראשון של המלחמה התנהגו המפקדים הישראלים בשטח בדיוק על פי הצפי של סאדאת וחיילינו שילמו את המחיר המלא. באותו לילה חוסלו 178 מתוך 283 (63%) הטנקים של אוגדת סיני ומספר גדול של זחל"מים. טנקים רבים אחרים נפגעו אף שעדיין היו שמישים. בדרך כלל מוסכם כי כאשר יותר ממחצית היחידה מחוסלת, היא איננה אפקטיבית יותר ככוח לוחם ויש לבנותה מחדש. המפקדים הישראלים בתגובה קטטונית שנמשכה לילה שלם, כאילו היו "על טייס אוטומטי", המשיכו לשלוח עוד ועוד יחידות זעירות אל תוך המערך המצרי המסיבי המחופר.

מחלקות טנקים בודדות (3-4 טנקים) נשלחו להשמיד ולאבד חטיבת חי"ר מחופרת, או פלוגה (8-11 טנקים) לרמוס דיביזיה מצרית עמוסה בכלי נ"ט קטנים, כש"סאגרים" (עליהם ידעו) תומכים בהם מן הגדה המצרית, אם כי ה"סאגרים" לא היו עיקר הבעיה בלילה הראשון. וחמור יותר: שום תועלת, ותהא אפילו טקטית ומוגבלת, לא הושגה בשום גזרה.

המערך המצרי לא נפגע, ואם כי עם שקיעת החמה מרבית הכוחות המצריים כבר צלחו, המשך הצליחה לא נפגע כלל. הלחימה ההתאבדותית של השריון הישראלי באותו לילה השיגה רק אבדון ומיתוס גבורה ישראלי חדש. כשלעצמו, היה המיתוס מוצדק: הצוותים, מפקדי הטנקים, מפקדי המחלקות, מפקדי הפלוגות, הסתערו כמטורפים. מג"דים אחדים הסתערו גם הם. אלא שבזה אחר זה שופדו הפטונים: חלק התפוצצו בשל פגיעת רנ"ט במאגר הפגזים, חלק נשרפו כאשר השמן ההידראולי התלקח, חלק פרסו זחל וחטפו רנ"ט מטווח אפס וכן הלאה. בפשטות: מכיוון שצייתו לפקודות שגויות מיסודן שבעקשנות עיוורת לא שונו לאורך כל הלילה – למרות ההתחסלות המתמשכת של האוגדה – לא היה לצוותים, למפקדי הזחל"מים ולמט"קים שום סיכוי למלא את המשימה, ורק בני המזל הצליחו לחלץ עצמם ברגל מן התופת. כמה מהם חוסלו על ידי צוותי הטנקים הישראליים שטרם נכנסו לקרב.

זו הייתה כעין חזרה על ההסתערות החזיתית ההתאבדותית של חטיבת הפרשים הקלה, פאר הצבא הבריטי, על סוללות התותחים הרוסיים בקרב בלקלאבה בחצי האי קרים באוקטובר 1854. בקורסי קציני השריון, "חיל הפרשים" של צה"ל, הוזהרו החניכים תמיד בחומרה מפני חזרה על קרב בלקלאבה. שם, בשל טעות בהבנת הפקודה מלמעלה, ובגלל טמטום וחשש לשמו הטוב, הכריח מפקד אוגדת הפרשים בבלקלאבה את מפקד חטיבת הפרשים הקלה להסתער כשני קילומטר בגיא פתוח היישר לתוך האש שטוחת המסלול של תותחי האויב. מה שלא גמרה אש התותחים הרוסיים מן החזית, סיימה אש הסוללות הרוסיות מן הגבעות שמשני צדי הגיא. התוצאה הייתה ידועה מראש. לזכותו, המח"ט הנואש והאמיץ לפחות הסתער בראש פרשיו. ההסתערות הייתה נושא שירו של אלפרד לורד טניסון, *The Charge of the Light Brigade* שסייע להפכה למטבע לשון המתאר אווילות צבאית.

חצי ליגה, חצי ליגה (שני קילומטר),
חצי ליגה לפנים.
בגיא צלמוות,
שש מאות רוכבים.
'קדימה הבריגדה הקלה,
הסתערי על התותחים' קרא.
בגיא צלמוות, ללא לאות,
רכבו שש המאות.

"קדימה, הבריגדה הקלה!"
היש מי יסרב?
כל חייל ידע,
את שאחד ייבב:
"רק לבצע ולמות – אל להם לשאול למה,
כי לא תינתן להם תשובה".
בגיא צלמוות, ללא לאות,
בעוז רכבו שש המאות.

בשונה מן המח"ט האנגלי שהבין את הטעות וניסה בכל כוחו – אם כי לשווא – למנוע אותה, אבל ממש כמו מפקד הדיביזיה האנגלי שמעליו שהתעקש לשלוח את החטיבה להתאבדות חסרת תוחלת, מפקדי השריון הישראלים מרמת אלוף הפיקוד, דרך מפקד אוגדת סיני ועד רמת המח"ט בבונקר והמג"ד בחבורת הפיקוד הקדמית שלחו את צוותי הטנקים והזחל"מים שלהם כל הלילה אל תוך המלכודת, אל מות גבורה חסר תוחלת בלב המאפליה על קו המים.

המפקדים המצרים אפילו לא תפסו את גודל ההישג: עם שחר נותר פיקוד סיני כמעט ללא כוח שריון אפקטיבי. כל המקורות הידועים זה שנים רבות מאשרים שסאדאת לא רצה בשלב השני (הגעה אל המצרים) ויצא אליו רק באיחור של כשבוע, בלחץ ברית המועצות וסוריה. השלב השני המצרי נכשל שכן לישראל היה זמן לגייס ולדחוף לסיני את כוחות המילואים. אולם, אילו ידע סאדאת בבוקר יום א' ה-7 באוקטובר שהדרך למעברים כמעט פתוחה, אולי היה מנצל את ההצלחה למרות הסכנה שביציאה מתחת למטריית הטילים. מזאת פחד משה דיין שביקר

בבוקר יום א' בפקוד צפון ובסיני.

ובחזרה לדבריו של זמיר. איך ניתן להסביר את העובדה שמפקדי השריון בסיני עברו על כל ה"לאווים" המקצועיים? במקום לבנות שלושה או ארבעה "אגרופים משוריינים" אפקטיביים, הם פיזרו את הכוח ליחידות זעירות שנפרשו על פני חזית שאורכה היה ממש בל ייאמן.

גדוד הפטונים 79, למשל, במצבה של שני שלישים מכוחו התקני, היה "אחראי" ולכן פוזר ביחידות קטנטנות על חזית של כחמישים קילומטר. אמנם זה היה חלק מ"שובך יונים" (הגדול), אך "שובך יונים" תוכנן למקרה של יום קרב ויזמה מצרית מוגבלת כמו חציית התעלה על ידי כוח קטן יחסית. זעירא מדבר על "דיביזיה, שתי דיביזיות" (עמוד 113), אך הוא מתקן עצמו ל"חטיבה אחת או שתיים או שלוש", כלומר: דיביזיה אחת לכל היותר (עמוד 114) אלא שכבר בשעות אחר הצהריים המאוחרות של יום כיפור, בעקבות ההתקפות מן האוויר (והמסה האדירה של פגזי ארטילריה), היה ברור לכול שזוהי מלחמה טוטלית (עמוד 139), ועל כן כל הכוח המצרי שהוכן לצליחה, חמש דיביזיות, עלול לצלוח.

על פי זעירא וזמיר, ידוע היה לכול שהמצרים אכן מכינים חמש דיביזיות (אוגדות) שמוכנות לצליחה בכל רגע (עמודים 111-113). אם הבינו שזוהי מלחמה טוטלית, אזי ברגע זה חובתם של המפקדים לדרגותיהם הייתה "להחליף דיסקט" ולהתעקש על זניחת "שובך יונים" הבלתי מתאים למצב החדש: עם רדת החשכה, שאז מרבית השריון הישראלי רק הגיע לקו המגע, חלק ניכר (עד חצי) מחמש האוגדות המצריות כבר חצו והתחפרו על הגדה המזרחית לכל אורכה. לא היה זה עוד אירוע מקומי מוגבל. במצב זה היה על מפקדי השריון לדרגיהם לפסול כל רעיון "לדחוף את המצרים למים" (פקודה מפורשת שאחד המג"דים דיווח לי עליה) או לשלוח שלושה טנקים דרך חטיבה מחופרת להשמיד גשר שאיש לא ידע בדיוק היכן הוא (פקודה אחרת שניתנה). במקום זאת היה עליהם לרכז מסות שריון קריטיות (לפחות גדוד תקני, ורצוי חטיבה) להשגת משימה צרה יחסית ומוגדרת היטב (פריצה לחיסול גשר מרכזי, ולאחריו אחר, חילוץ כל חיילי מעוז ולאחריו עוד מעוז, פקודה שאגב לא ניתנה כלל). לחילופין, יכול היה מפקד האוגדה לבצע נסיגה טקטית ולהיערך להגנה עם כוחות חטיבתיים על הצירים העיקריים, ואם יסתבר שהמצרים ממשיכים להתקדם – להכין מארבים חטיבתיים. בעיקר היה עליו להתארגן להתקפת הנגד שתחל עם הגעת המילואים. דבר מכל זה לא נעשה. מדוע?

האם ייתכן שאלברט, מפקד אוגדת סיני, המח"טים והמג"דים כלל לא ידעו על חמש הדיוויזיות הערוכות לצליחה? אמנם "דיין היה משוכנע שהסדיר יבלום בכל תרחיש שיתפתח" (זעירא, עמוד 124), וכך גם "כל המטה הכללי" (עמודים 134-135). אבל האם קציני השריון מרמת האוגדונר ועד מפקד המחלקה או מפקד הפלוגה ידעו על "תרחיש" חמש הדיביזיות הנכונות לזנק? האם חומרת האיום הייתה ברורה להם? אם לא, היכן היה המודיעין הצה"לי כל החודשים הקודמים? האם ייתכן שהמודיעין הרדים את הצבא בתחום הדפ"א וכלל לא הציג את אפשרות חמש הדיביזיות כריאלית אף שזו הייתה דרך פעולה לא רק אפשרית אלא גם סבירה מבחינה צבאית טהורה?

ואם האוגדונר והמח"טים שלו ידעו שאפשרות כזו קיימת במקרה מלחמה ממש, איך אפשר להסביר את אופן פעולתם כשהסתבר להם שהם אכן במלחמה ממש וכבר הייתה צליחה מסיבית? האם קציני המודיעין החטיבתיים והפיקודיים שכחו לדווח מה מגיע מן השטח? האם הגיע משהו מהשטח? האם קציני האיסוף שבחלקם פעלו נכון עד בוקר יום הכיפורים נרדמו על משמרתם בערבו? מה זה אומר על מודיעין השדה של פיקוד הדרום לדרגיו ועל האיסוף? ומה באשר למפקדי השריון?

אמנם לא כל המג"דים נכנסו עם חייליהם לעומק המערך המצרי המחופר: חלקם נותרו (לרוב תחת אש ארטילריה) מחוצה לו, אבל הם היו בשטח ממש. האם כולם היו עיוורים וחירשים? האם לא הבינו מה הם עושים ליחידות שלהם מבלי להשיג דבר? ואם הבינו ודיווחו, האם מחו? ואם מחו ונדחו על ידי המח"טים? והמח"טים, אם מחו ונדחו על ידי האוגדונר, מה היה עליהם לעשות? האם מחויבותם כלפי דרגי הפיקוד שמעליהם, מחויבותם לשמם הטוב ולקרירתה שלהם (מישהו עוד יאמר שהם לא היו דבקים במשימה ואולי יואשמו בסירוב פקודה), עדיפה על מחויבותם לביצוע המשימה (לא זו שהוגדרה מלמעלה לשחרר מיד כל מטר מגדת התעלה, אלא לנצח במלחמה) ולחיי חייליהם שייספו לשווא? האם חייבים היו להתעלם מן הפקודות מלמעלה ולשמור על הכוחות ככל האפשר עד הבוקר, ועם התבהרות המצב לחשוב ולהגדיר מחדש את מטרות הקרב הבא?

אני סבור שאצל רוב המפקדים נוצר ביטחון אדיר באל-טעותיות של הדרג הממונה, מה שיצר התניה כה חזקה שהם לא הצליחו להשתחרר ממנה גם כשעיניהם חזו ממש בקטסטרופה המתרחשת ב"הילוך אטי" והאוזניות שבקסדה על ראשם זעקו שהם עושים טעות נוראה. ההתניה הייתה חזקה מן המציאות. זה אפשרי במיוחד אם לא היו מודעים לדיביזיות הערוכות לצליחה.

אולם הייתכן שגם שיקולי קריירה ושמש הטוב השפיעו? לפחות אם לשפוט לפי דברי זעירא הייתה תופעה כזו בצה"ל אפילו בדרג המטכ"ל. בפגישה עם האלוף טל, ראש אג"ם וסגן הרמטכ"ל, מיד עם היכנסו לתפקיד, הדגיש זעירא כי "כל הישיבה על התעלה היא נוגדת את ההיגיון הצבאי... אנחנו צריכים לשבת על קו ההר... אום-חשיבה", והסביר עצמו היטב. וטליק ענה: "אם תגיד את זה לפוליטיקאים יזרקו אותך מכל המדרגות",

(עמודים 23-24). זעירא החליט שמוטב לו לשתוק ובלבד שלא ייזרק מכל המדרגות אף שחש בסכנה עצומה. גם טליק אולי חשב כמוהו: הוא לא התווכח ולא סתר את עמדת זעירא. זמיר מצדו מסביר שנמאס לו להתריע על מלחמה קרבה שכן במאי, לאחר שהתריע אך לא פרצה מלחמה, לא זכה לעידוד ולתמיכה מאיש: "כולם התנתקו ממני. אז אמרתי לעצמי: ...תישקו לי בתחת", (עמוד 95). אם אלופים כך, האם אפשר שגם אלופי משנה וסגני אלופים כך? ברומא הקדומה זכה המפקד הצבאי והפוליטיקאי מרקוס פרוקיוס קאטו לתהילת עולם כאשר, למרות לעג וביקורת, התעקש כי "קרתגו חייבת להיות מחוסלת", שאם לא כן רומא בסכנה גדולה. בלטינית זה נשמע יותר טוב: "Carthago delenda est". האם חסר היה לנו קאטו שלנו? כמה קאטו? היכן במערכת המודיעינית והאג"מית? האם יש היום?

כך או כך, האם הופקו לקחים משמעותיים בצה"ל משתי האפשרויות: קיבעון מחשבותי והתניה מחד גיסא, ופחד משתק מן הדרג הממונה מאידך גיסא? האם עצמאות מחשבתית זוכה ליותר עידוד באמ"ן וביחידות הלוחמות? האם ניתוח דפ"א של האויב באמ"ן עבר מהפכה? ברור שיש שיפור רב של ממשק התקשורת ברמה הטקטית, בין אמ"ן לשטח, אבל האם יש תקשורת טובה גם לגבי התמונה הגדולה? זעירא מדבר פעמים אחדות על כך שהמודיעין בצבאות אחרים נכשל לרוב בחיזוי פעולות האויב, אך למסקנה זו הגיע כנראה בדיעבד מקריאה מאוחרת. האם הקצונה קוראת ספרות צבאית רלוונטית באנגלית (הרבה לא זכה עדיין לתרגום) ומנסה ללמוד משגיאותיהם של אחרים?

חידוד נוסף – בהמשך למאמרו של פרופ' ברעם

אבירם ברקאי

בשנים 1971-1973, כפועל יוצא לסבב פגישותיו עם מפקדי צבאו, הפנים אנואר סאדאת, נשיאה החדש של מצרים ("פלאח נבער מדעת שמנסה בכוח, ובהפרחת אמירות חסרות כיסוי, להיכנס לנעליו הגדולות של נאצר" – ראו מחקרו של שמעון שמיר ואמירות של אחרים שרווחו באותו זמן במסדרונות מחלקת המחקר של אמ"ן) – שצריך להחליף דיסקט בתפיסת המלחמה המצרית; לשנות את משוואת העימות הצבאי בשטח. לו ינסה השריון המצרי ללכת ראש בראש עם האויב הישראלי, הוא יובס בקרב. כמו ב-56, כמו ב-67. לו ינסו מטוסי חיל האוויר המצרי להתעמת עם מטוסי האויב הציוני הם יופלו בזה אחר זה. כמו ב-56, כמו ב-67, ובעיקר כמו בהתשה.

ומכיוון שכך, בליל 24 באוקטובר 1972, בסיומה של ישיבת המועצה העליונה של הכוחות המזוינים במעון הנשיא בגיזה, שלח סאדאת את הגנרלים להתכונן למלחמה אחרת, בגבולות הכוח של צבא מצרים – מלחמה כוללת ביעדים מוגבלים – כזאת שתמזער את היתכנות מלחמת השריון המצרי בשריון הישראלי ועימותי חיל האוויר המצרי מול זה הישראלי. ומכיוון שכך, בהמשך לגידול הניכר במספר סוללות טילי הקרקע-אוויר של מצרים שהחל במהלך מלחמת ההתשה כתרופה ליתרון האווירי הישראלי, גדל באופן ניכר גם רכש נשק הנ"ט האישי (R.P.G. לטווח הקצר; סאגרים לטווח הרחוק). יתר על כן, כל יחידות הצבא המצרי עד רמת המחלקות, חזרו והתאמנו שוב ושוב על שיטת הלחימה החדשה. כמו שהטיל המצרי (סובייטי) התחיל לכופף את כנף המטוס הישראלי (אמריקאי), לקראת סיום מלחמת ההתשה, היה נשק הנ"ט אמור לרסק את השריון הישראלי במלחמת אוקטובר 73.

וכך קרה. בדיוק כפי שמתאר פרופסור ברעם.

וזה מקומם שבעתיים שכן ההתעצמות בנשק הנ"ט, נוכחות ה-R.P.G. וה"סאגר" בזירה וגם שיטת ההגנה המצרית המבוססת על מערכי הגנה רווי נ"ט עליהם יתנפץ השריון הישראלי הייתה ידועה לכולם – מחכמי אגף המודיעין ועד אחרון המח"טים בשטח.

ורק דבר אחד לא נעשה – ההיקש המתבקש. הצורך המידי לשנות דיסקט בצה"ל אצל כל דרגי הפיקוד, כולל שינוי מהותי של מתווה האימונים בקורסי המפקדים בשריון. מישהו היה אמור לקום ולצעוק בקול רם: "שימו לב לנשק הנ"ט: הוא קטן. הוא בלתי נראה. יש זירה רוויה בו. והוא מסוכן. מאוד מסוכן". אלא שאף אחד לא קם. ולמה שיקומו אם זחיחות הדעת שאפיינה את צה"ל עד שישה באוקטובר 73 גרמה לו לטעון שעם מרגמה 120 מ"מ הוא יכול לעצור את הצליחה? (ציטוט מפיו של סא"ל גדעון חושן, ראש ענף חקר ביצועים בחיל האוויר. אמירה אותה שמע מקצינים בכירים במהלך 'תרגיל עוז' בראשית 1972 בסיני).

ובסוף, כרגיל, היו אלה דרגי השדה ששילמו בליטרת בשר מדממת על מצג כוחנות ויהירות וחשיבה רדודה ושטחית, שאפיינה את שדרת דרגי הפיקוד הגבוה באוקטובר 73. כמה חבל.

”מה שאני רואה בימים האחרונים מבחינתי זה מצעד יום העצמאות”

אבי ליבנה (וייס)

קצין מודיעין באוגדת סיני במלחמת יום הכיפורים. נפל בשבי המצרי

עובד מתוך ריאיון שערך עימו אבירם ברקאי

במהלך חודש ספטמבר 73 ועד לתחילת חודש אוקטובר, נצפתה לאורך תעלת סואץ פעילות אינטנסיבית של צבא מצרים, חריגה בהיקפה ובגיוונה מכל מה שהכרנו עד אז לאורך התעלה (מסיום מלחמת ההתשה).

במהלך שנות השבעים הוכנה טבלת סימנים מעידים למלחמה, שכללה מעל שבעים סימנים, ונועדה לשמש מרכיב נוסף בסל האיסופי להתרעה למלחמה, בנוסף למערכי האיסוף האחרים. בתחילת אוקטובר 73 נצפו לאורך החזית רוב הסימנים המעידים להכנה למלחמה. יכולנו לסמן פלוס כמעט ליד כל סימן מטבלת הסימנים המעידים. המידע הועבר כמובן לגורמי המודיעין באוגדה ובפיקוד הדרום.

כמה סימנים מעידים היו אמורים להעיד יותר מכול על העומד להתרחש:

1. **מילוי המחפורות:** במהלך חודש ספטמבר ובתחילת אוקטובר 73 נצפו מדי לילה שיירות של מאות כלי רכב בדרכן מקהיר לכיוון תעלת סואץ. השיירות כללו כלי רכב מסוגים שונים: רק”ם, משאיות תחמושת, מובילי טנקים, מובילי תותחים, טנקי גישור. הרק”ם וכלי הרכב הנוספים פוזרו בתוך מחפורות רבות שהוכנו בעוד מועד לאורך התעלה במרחק של שניים-שלושה קילומטר ממנה (מעט ממערב לתעלת המים המתוקים). בכל בוקר, עם זריחה, ניתן היה לראות בעזרת המשקפת את אחרוני כלי הרכב העושים דרכם או מחפשים את דרכם למחפורת המיועדת להם. מחפורות שהיו ריקות לאורך תקופה ארוכה, התמלאו בכלי רכב שונים. בתחילת חודש אוקטובר פסקה כמעט לחלוטין

- תנועת השיירות ובמקביל הסתבר לנו - מתצפיות בעין ומצילומי אוויר שבוצעו בימים האחרונים שלפני המלחמה - שאכן המחפורות בתפוסה מלאה.
2. **הכנת הירידות למים:** בשלב הקמת התעלה לא לקחו מקימיה בחשבון את האפשרות לענות על צורך צבאי שיחייב את חציית התעלה. לאור זאת, מיד עם תום מלחמת ההתשה, החלו המצרים להכשיר נקודות חציה לאורך התעלה שכונו אצלנו "ירידות למים". לאורך השנים הכשירו המצרים עשרות רבות של "ירידות למים", מול כל הגזרה, על פי מאפייני התוכנית האופרטיבית של כל דיביזיה. כדי לאפשר, בצורה חלקה, את ירידת כלי הרכב האמפיביים והסירות אל המים (בדרכם לחציית התעלה לצד הישראלי), היה צורך להכשיר את הירידה: שבירת דופן התעלה ומיתון השיפוע היוורד אליה. עם סיום הכשרת הירידות למים, גידרו המצרים נקודות אלה ומיקשו אותן כדי למנוע אפשרות שכוחותינו יעשו בהן שימוש. במהלך חודש ספטמבר, ובעיקר לקראת תחילת אוקטובר, זיהינו לאורך התעלה טיפול מסיבי בכל הירידות למים: הסרת הגדרות, פיצוץ מוקשים שהונחו במקום ושיפור השיפועים במידת הנדרש. הפעילות הגיעה לשיאה בימים שלפני המלחמה, שבהם ניתן היה לראות ערמות של חגורות הצלה כתומות שהונחו בקרבת הירידות למים ואמורות היו לשמש את הכוחות הצולחים. מיותר לציין כי מכלול הפעילות שתוארה כאן לא נראתה לאורך התעלה בעבר. כל המידע הזה דווח למודיעין אוגדה ולמודיעין פיקוד הדרום.
3. **הכנסת טילי קרקע-קרקע לעמדות:** כשנה לערך לפני המלחמה נצפתה לאורך התעלה, בעיקר מול המוצבים המאווישים, בניית עמדות ייחודיות ומדופנות היטב שכמותן לא ראינו בעבר. העמדות צולמו על ידינו במהלך הקמתן וניסינו להבין את פשרן. כשנה לפני המלחמה הופץ לקט מודיעין על ידי פיקוד הדרום, אולי במשותף עם אמ"ן מחקר, ובו ניתוח העמדות האלה ומסקנה כי תפקידן לקלוט טילים כבדים שנועדו לפיצוח המוצבים (התגברות על השכפ"צים). מסקנה נוספת וברורה שהופיעה בלקט ציינה כי הכנסת הטילים לעמדות אלה בקו החזית תהיה כ-24 שעות לפני פריצת מלחמה. מתחילת חודש אוקטובר צפינו בגזרה הדרומית בטילי קרקע-קרקע נוצצים כשהם נפרקים מרכבים, נגררים לתוך העמדות הייעודיות ומוסווים בתוכן. הדבר נעשה לאור היום. צילמנו ותיעדנו את כל התהליך והצילומים הועברו לפיקוד הדרום. במקביל התחלנו לראות נוכחות של חיילים סביב העמדות שעד אז היו נטושות. אין ספק כי אירוע זה היה מהחריגים שנראו בגזרה באותם ימים.
4. **נוכחות טילי S.A 6 בקרבת התעלה:** טילי ה-S.A 6 הוכנסו לפעילות מבצעית

במצרים בסמוך למלחמה. עד כשבוע לפני המלחמה לא נראו טילים אלה בחזית התעלה. מתחילת אוקטובר 73 נצפו טילים אלה, מול עינינו המשתאות, בגזרה הדרומית של התעלה וממש בקרבתה. הטיילים, ממוקמים על מרכב נייד, היו ראשונים מכל מערך הטיילים במצרים שהיו בעלי יכולת ניידות עצמית. באותם ימים באוקטובר ראינו את המצרים מתרגלים צידוד והגבהה של הטיילים האלה בעמדות השונות בגזרה. מידע מפורט על הגעת הטיילים וצילומים שלהם הועברו למודיעין האוגדה ולפיקוד הדרום.

5. **הכנת רמפות הטנקים:** לאורך כל הגזרה, ובסמוך לתעלה, בנו המצרים רמפות גבוהות, נקודתיות, שמטרתן לאפשר עליית שלושה-ארבעה טנקים, בו זמנית, לעמדות ולייצור ירי יעיל לשטחנו, מעל מכשול הסוללה הגבוהה שצה"ל הרים לאורך התעלה. במהלך חודש ספטמבר ובתחילת אוקטובר נצפו הכנות אחרונות בהכשרת הרמפות לייעודן, כולל עליית טנקים לעמדות ולימוד תרגולות. כמו כן, בימים שלפני המלחמה נראו חיילים הפורסים ברזנטים על הרמפות ומשאיות המעלות תחמושת לעמדות שנבנו על הרמפות. גם פעילות זו לא נצפתה קודם לכן. גם מידע זה הועבר לאוגדה ולפיקוד, כולל צילומים.

* * *

מה שמסקרן אותי מאוד ולא מצאתי לכך מנוח הוא מה נעשה ברמת האוגדה וברמת הפיקוד עם מכלול המידע הרב שהועבר אליהם בימים שלפני המלחמה; מה נכתב בדוחות היומיים של האוגדה והפיקוד, שאמור היה להתבסס על הדיווח החזותי מתצפיות קו המגע, ובקשר הבלתי אמצעי עם השטח ללא צורך בפרשנות או הערכה?

* * *

הגורמים המרכזיים למחדל ההתרעה בעיניים של קמ"ן צעיר:

1. האופוריה של הדרג הבכיר: פעמים רבות שמענו מהמפקדים, דור גיבורי מלחמת ששת הימים, אמירות מזלזלות על האויב שהובס אך לפני זמן קצר כמו - "הם לא יעזו"; "ננפנף אותם תוך כמה שעות"; וכיוצא באלה...
2. דפוסי התנהלות הדרג הפיקודי: רוב המפקדים שאבו את הסמכות הפיקודית שלהם משלטון הפחדה, נוקשות, העדר פתיחות, אי-נכונות לקיים סיעור מוחין,

היעדר עידוד לדו־שיח ברמות השונות ובוודאי חוסר חשיבה מחוץ לקופסה (מונח שכל כך שגור כיום). הם ידעו הכול ולא ניתן היה ללמד אותם... סיפור קטן להמחשת דבריי: ימים ספורים לפני המלחמה ערך אלוף הפיקוד סיור לאורך התעלה. קצין ממודיעין האוגדה המתין לחבורת האלוף (שכללה גם את קמ"ן הפיקוד וקמ"ן האוגדה) ונתן סקירה על אירועים בגזרה. לאחר הצגת העובדות אמר הקצין כי הוא חושב ש... וכאן הוא נבלם על ידי האלוף שאמר לו: "לא ביקשתי שתגיד מה אתה חושב אלא רק מה שאתה רואה"... ובשפה עממית – תישאר ראש קטן!

3. הנתק בין גורמי המודיעין ברמות השונות: אין ספק כי המרחק הגאוגרפי בין תל אביב לתעלת סואץ יצר נתק טבעי בין גורמי ההערכה והמודיעין בקריה לבין אלה שבשטח. התנהל דו־שיח טלפוני שהיה מבוסס בעיקרו על קשרים אישיים בין האנשים מהיכרות לאורך הדרך ולא היה בו כדי להגיע לדו־שיח מקצועי אמתי. ברמת הפיקוד שררו מתח וחוסר פרגון בין הקמ"ן הפיקודי ובין קמ"ן האוגדה, והם הקרינו על מערכת יחסי העבודה, אף שברמת הקצונה היחסים היו תקינים. לאורך הדרך היו מעט מאוד מקרים של דיונים או סיעור מוחות בין האוגדה ובין הפיקוד, חרף הדיווחים החריגים בחודש שלפני המלחמה.

4. מקומו של המודיעין החזותי במערך האיסופי: מעמדו של המודיעין החזותי בתקופה זו היה נמוך מאוד בקרב מקבלי ההחלטות ואף ארחיק לכת ואומר שכלל לא נלקח בחשבון. ברמת האוגדה, המודיעין החזותי תפס נתח מרכזי. האוגדה בנתה את מערך התצפיות, הגדירה צי"ח, סיפקה אמצעים למערך, הכשירה את התצפיתנים ופיקחה על מוצרי התצפית. כמה ימים לפני פרוץ המלחמה זכה מערך התצפיות בחזית התעלה לתגבור משמעותי של אנשי מודיעין מפיקוד הדרום והאוגדה וסיפק מידע רב־ערך על סימנים מעידים, ולמעשה סיפק את ההתרעה למלחמה. באמצעים הדלים שעמדו לרשותנו (משקפת 20X120) הצלחנו לספק מידע שתרגומו הנכון בזמן אמת היה מציב את צה"ל והמדינה בנקודת פתיחה שונה לחלוטין מזו שנמצאנו בה. אוסיף כאן ציטוט מדו"ח ועדת אגרנט האומר: "לוגורמי המודיעין היו מתייחסים ברצינות הראויה לדיווחי התצפיות אין ספק כי היה בהם כדי לערער את הקונספציה בה היו שבויים". אלא שמקבלי ההחלטות, משום מה, לא ראו בחומר שזרם מחזית התעלה מידע תומך החלטה אלא מידע משבש החלטה.

חשוב לציין עם זאת, שאמנם גורמי המודיעין השדה בתקופה של לפני המלחמה

הפעילו היטב את מערך התצפיות לקבלת מידע אולם, ככל הנראה, לא מימשו את אחריותם. לפחות ברמת הקמ"ן הפיקודי וקמ"ן האוגדה, מימוש האחריות היה אמור להביא אותם לידי ניתוח נכון של המידע החזותי ובעיקר דפיקות על כל שולחן אפשרי, עד שתישמע דעתם אצל הדרג המחליט. זה כנראה לא נעשה. וחבל.

* * *

עד היום מתנהל ויכוח סוער לגבי יעילות הפעלת "האמצעים המיוחדים" (סיגינט). בקהילת המודיעין יש היום הסכמה, כמעט מקיר לקיר, שאין שום ודאות ש"האמצעים" היו מספקים מענה התרעתי - את "ידיעת הזהב" - גם אם היו פועלים ברציפות כל השבוע שקדם לפרוץ המלחמה. היום גם יש ספקות בנוגע לאמינותו של המרגל אשרף מרואן - "המלאך". ויכוח זה מתנהל במלוא עוזו מכיוון שמערך האיסוף הושתת על מקורות יומינט (אשרף) וסיגינט (האמצעים) כאשר המידע החזותי נדחק לשוליים. עד היום לא התקיים כלל ויכוח, או דיון, מדוע נזנח המידע החזותי. האם הידע החזותי סיפק התרעה למלחמה? מדוע השילוב עם המידע החזותי מגובה בתוצאות צילומי אוויר לא גרם לבלקע בקונספציה? ומי אחראי לכך שזה לא קרה? אין ספק כי התסכול בקרב אנשי המודיעין שצפו בנעשה מעבר לתעלה והעבירו את המידע, אינו מרפה עד היום.

* * *

איך אפשר לגרום לכך שמודיעין חזותי יקבל בעתיד התייחסות ראויה יותר? ראשית, אני חושב שיש הכרח להגדיר בצורה ברורה יותר "אחריות מודיעינית מהי?" אצל כל גורם - החל ממודיעין החטיבה ועד לרמת מודיעין הפיקוד. בנוסף, יש לתת משקל ראוי לכלל מערכי האיסוף, ללא "בנים חורגים". חשוב ליצור איזון וגיוון בין מקורות המידע. ההערכה הסופית ראוי שתתכלל על בסיס המידע שהצטבר מכלל מקורות האיסוף, ללא יוצא מהכלל. רק כך ניתן יהיה למזער טעויות. ראוי להדגיש כי במקרים מסוימים, המידע החזותי פחות חשוב לתרגילי הונאה מכוונת של האויב. ההיסטוריה לימדה כי הונאות אסטרטגיות בוצעו בדרך כלל באמצעות סוכנים או באמצעי תקשורת.

* * *

גם אני לא צעקתי "מלחמה", אבל העליתי סימני שאלה נוקבים. ממרומי מגדל התצפית בגובה של 16 מטר, כאשר אירוע רודף אירוע, וכולי מרוכז במה שאני רואה ובהעברת דיווחים, אני מודה כי לא יצא לי לקחת פסק זמן, לשאול מה קורה כאן, ולהשתמש במילה המפורשת "מלחמה". יחד עם זאת, ביום שבת, שעות ספורות לפני פרוץ המלחמה, התקשר אליי קצין המערך של האוגדה ששהה כבר באום חשיבה והתעניין בנעשה בחזית. הבהרתי לו כי מה שאני רואה בימים האחרונים מבחינתי זה מצעד יום העצמאות, הכולל את כל ארסנל הנשק של הצבא המצרי, שאת רובו הכרנו קודם רק מפנקסי הרק"ם שלמדנו בקורס קמ"נים. קצין המערך ציין בפניי כי למרות כל מה שרואים, הערכת אמ"ן מדברת על תרגיל. תגובתי הייתה כי אינני יכול לקבוע אם מדובר בתרגיל, אולם הפעילות שאני רואה חריגה בהיקפה ובמאפייניה, דבר שאני לא מכיר מהעבר. כאן הסתיימה שיחתנו. כעבור שעתיים וקצת שרקו הכדורים הראשונים מעל מגדל התצפית ובזאת תם שלב הצורך בהערכה.

זעירא נפל בפח ההונאה המצרי

פסח מלובני

אל"ם (מיל"), קצין מחקר באמ"ן, לשעבר ראש הזירה הטכנית

הריאיון שערך אבירם ברקאי עם ראש אמ"ן לפני ובעת מלחמת יום הכיפורים, אלוף (מיל') אלי זעירא, ושהתפרסם גם בעיתון "ידיעות אחרונות", נראה לי משום מה כמתן במה נוספת לטיעוני ההגנה שלו, אותם הוא מציג מאז ועד היום. הוא לא ידע, לא אמרו לו, וכיום לאחר ארבעים שנים, ובגילו המתקדם הוא גם לא זוכר. אכן, הגנה מעולה.

אמנם האיש לקח אחריות על המחדל המודיעיני, אך מעבר לזה אשמים כל האחרים שלא ידעו לומר לו את מה שהיה כתוב בידיעות, וגם הידיעות שהגיעו אליו לא דיברו על מלחמה כי אם על תרגיל כמו אלה שביצע הצבא המצרי כל שנה, גם בשנים הקודמות.

כשקראתי לא ידעתי אם לצחוק או לבכות, שכן כיום, רוב הנפשות הפועלות מאותה תקופה, שיכלו אולי לסתור את דבריו, כבר אינן בין החיים, דבר שיש בו משום הקלה על טיעוניו של זעירא, בנוסף להיחלשות הזיכרון. ייתכן שזעירא צודק בכך שמידע כזה או אחר לא הגיע אליו, אך גם בכך הוא יכול להאשים רק את עצמו, שכן הוא עמד בראש המערכת, ויכול היה לקבוע איזה מידע הוא רוצה שיגיע אליו ואיזה לא, וגם לחדד את נוהלי הדיווח אליו במצבים של חשש מפעילות בעלת אופי התרעתי בצד השני.

הטענה של זעירא כי המצרים פעלו בחוכמה, וכי הוא נותן להם צל"ש על כי הצליחו להעלים (כנראה ממנו) את כל הסימנים המעידים, מראה כי לא רק שהוא נפל בפח ההונאה המצרי, אלא גם סייע להגבירה על ידי הבנה לא נכונה של הקורה בשטח - בדיוק מה שהמצרים רצו שיקרה. זעירא מעיד בעצמו כי המכשלה שלו ושל אנשי המחקר לפני המלחמה הייתה "בקונספציה המצרית" שהפכה להיות הקונספציה שלנו. "אם לא היה לנו את כל זה היינו יותר חופשיים לחשוב על כל מיני אפשרויות אחרות", (עמוד 47).

זעירא טוען כי איש מאנשי המחקר של אמ"ן לא הביע בפניו דעה אחרת, אבל

מתעלם מכך שמפקד יחידה 848 (היום 8200) דאז, יואל בן פורת, ניסה להציג בפניו ובפני ראשות המחקר את הדעה שרווחה אז ביחידה, כי המידע שנקלט במקורותיה חריג בהשוואה לעבר, וכי ה"סימנים המעידים" שהיחידה ואמ"ן קבעו להיווצרות מצב התרעתי לקראת מלחמה הולכים ומתממשים. זעירא ואנשי המחקר שחשבו כמוהו, דחו זאת על הסף, שכן אנשי 848 אינם אנשי מחקר, ולכן מן הסתם אינם מבינים את האויב.

במסגרת השכחה העוברת כחוט השני בריאיון, שכח זעירא כנראה גם כי מאז הפלישה הסובייטית המפתיעה לצ'כוסלובקיה (אוגוסט 1968), שהתבצעה מתוך תרגיל, עמד בפני אמ"ן לקח מרכזי מאירוע זה, שיש להיזהר שבעתים מתרגילים של צבאות מצרים וסוריה, שכן צבאות אלה פעלו על פי הדוקטרינה הסובייטית והסתייעו ביועצים סובייטים. היה חשש שביום מן הימים הם עשויים לנקוט גם מולנו מהלך דומה - יציאה למלחמה חדשה מתוך תרגיל. בהקשר זה זכורני היטב כי זעירא, כשהיה ראש מחלקת איסוף, הופיע בקורס הקב"רים של יחידה 848, בו גם אני נטלתי חלק, שהתקיים בקיץ 1968 על רקע הפלישה הסובייטית לצ'כוסלובקיה, והזהיר אותנו באופן שאינו משתמע לשתי פנים, כי עלינו להיות ערניים בכלל, ולהגביר את ערנותנו במיוחד לנוכח תרגילים ברמת הדיביזיה ומעלה שיתבצעו בצבאות אלה, כדי שלא נופתע ממהלכי אמת בשטח שיווצרו בחסותם (איך זה מתיישב עם תשובתו בעמוד 55 כי לא ידע על מסמך שהוכן באמ"ן לאחר הפלישה הסובייטית לצ'כוסלובקיה - לאלוהים הפתרונים).

אנחנו לקחנו דברים אלה ברצינות הרבה ביותר, ועקבנו אחר כל פעילות בשני הצבאות האלה, כמו בשאר הצבאות בהם טיפלנו. ואכן בשבועיים-שלושה ערב המלחמה, איתרנו סדרה של צעדים חריגים שננקטו בכל אחד מהצבאות, שגם התאימו לרשימת "הסימנים המעידים" אותה שיננו יומם וליל. מסתבר כי ראמ"ן עצמו "שכח" את אותה אזהרה שהנחיל לנו, והוא עצמו לא היה ערני כדי לעמוד על כך כי התרגיל המצרי, שכלל לא התקיים, וההתנהלות המצרית שהייתה קשורה בו, היו שונים לגמרי מהתרגילים שאכן התקיימו בשנים הקודמות בצבאות מצרים וסוריה. ראמ"ן האמין כי אכן פני הצבא המצרי לתרגיל, אף שבמועד שבו היה צריך להתחיל, לא ראינו שום פעילות תרגילית, כי אם פעילויות אחרות, שכל תכליתן הייתה לקדם את מוכנות שני הצבאות לקראת מהלך התקפי נגדנו (בסוריה לא אמור היה להתקיים שום תרגיל).

זעירא מציין בריאיון כי "אני ראמ"ן ואני עובד לפי הידיעות שיש לי", (עמוד 44). אם כך ישאל השואל מדוע לא לקח לתשומת לבו את מכלול הידיעות בעלות האופי

ההתרעתי שהגיעו לאמ"ן מן המקורות השונים?

זעירא גם מסביר את "הקונספציה" בה הייתה שרויה אז ההנהגה הישראלית (וראשות אמ"ן בכללה), שהערבים פוחדים מאתנו על בסיס התקפותינו המפתיעות עליהם ב-1956 וב-1967, ולכן כל מה שהם עושים הם צעדים הנובעים מחשש מפני התקפה ישראלית חדשה עליהם. הוא מתרץ זאת, בין השאר, באי-הבנת הרציונל הערבי, שהוא שונה מזה שלנו.

מעניין כיצד הרציונל שלנו (או של זעירא באותם ימים) הבין את קידום מפציצי הסוכחי הסוריים מבסיס T-4 שבעומק סוריה לבסיסים קדמיים באזור דמשק, אחד מן הסימנים המתריעים הבולטים בזירה הסורית דאז; את קידום טנקי הגישור מרסתן (מרכז סוריה) לחזית הגולן (שלא היה להם כל תפקיד בתכנית ההגנה הסורית); את קידומה של חטיבת הטנקים המטכ"לית 47 מאזור היערכותה בחומס (מרכז סוריה) לדרום רמת הגולן, חטיבה שהייתה אמורה לדאוג לביטחון באזור אופוזיציוני זה למשטר; את קידום דיביזיות השריון ממרחב קהיר לתעלה; את קידום ציוד הגישור, ומאות המשאיות עם תחמושת לתעלה במצרים; וכמובן את פינוי המשפחות הסובייטיות ממצרים וסוריה ערב פרוץ המלחמה, והסיבות לכך.

האם כל אלה נועדו לצורכי הגנה מפני התקפת פתע ישראלית? אנחנו ב-8200 ראינו בכך סימנים מעידים ברורים להכנת מהלך התקפי מצרי וסורי נגדנו. מעניין למה הרציונל של זעירא אז לא היה דומה לשלנו, אנשי היחידה שהיו אמונים על מתן התרעה מפני מלחמה. אמנם לא חשבנו כמו ערבים, אבל הבנו אותם לא רע.

התייחסויותיו של זעירא לשאלותיו של המראיין בדבר הידיעות ההתרעיות שהתקבלו אז במערכת בתשובות של 'לא זוכר' ו'לא יודע', או 'לא הגיע אליי' הן מגוחכות לגמרי, ומצביעות על ניסיון להסתתר מאחורי גורם השכחה או אי-הידיעה. חסר היה למישהו בימים ההם שלא ידווח ידיעות התרעיות וחשובות ללשכת ראמ"ן. הידיעות הגולמיות דווחו ללשכתו והוצגו בפניו בדיונים שונים, וגם לקטי המודיעין של כל הגורמים הרלוונטיים הונחו על שולחנו. הוא ידע לקרוא אותן היטב, וגם ידע להבחין בהערות הב"ר שנכתבו בידיעות של 8200.

בשלב מסוים לפני המלחמה הוא אף הורה להפסיק לכתוב אותן, שכן הן כנראה הפריעו לו בצורה כלשהי. אני זוכר את קודמו בתפקיד, האלוף (מיל') אהרון יריב ז"ל, שבביקוריו בבסיסי היחידה הפגין את חשיבותן של הערות אלה מבחינתו בהבנת הידיעות שהגיעו אליו ממקורותיה. השאלה היא אם זעירא קרא את הידיעות והלקטים והתייחס אליהם, או שכל אלה לא עניינו אותו, ולכן גם אינו זוכר אותם, כי היה בטוח ב"קונספציה" שבה היה נתון, וסמך על תוכים בעלי צבעים שונים (עמוד

118) שיגידו לו מה קורה. כל זה מייתר במידה רבה את המאמץ להוציא מזעירא, לאחר ארבעים שנה, התייחסות רצינית למה שקרה אז אצלו ובראשות אמ"ן, והופך את הריאיון כולו לחוכא ואטלולא, למרות מאמציו הכנים של המראיין. אגב, סיפור התוכים אכן מלמד על הקושי העומד בפני אנשי אמ"ן בכלל וראש אמ"ן בפרט לצעוק "זאב, זאב". קרי: להתריע על מלחמה קרובה. כי אם לא תבוא, ייחשב לו הדבר לכישלון, ואם לא יתריע, יהיה זה כישלון כפול ומכופל. במקרה הזה בחר זעירא את הבחירה הלא נכונה, ולא התריע על המלחמה בשער, כאשר כל המקורות הבהבו באורות הבולטים של התוכי האדום, והוא לא האמין להם מסיבות השמורות עמו.

”נעילת הלסתות’ של ברקאי לא הייתה מביישת אפילו רוטוויילר”

משה כץ

סא”ל (מיל’), קמב”ץ בח”א 5 (שדה תעופה אל-עריש) במלחמת יום הכיפורים

ברצוני להודות על הספר ”משק כנפי הטעות”. ספר מרתק; חשוב במיוחד. ”נעילת הלסתות” של ברקאי לא הייתה מביישת אפילו רוטוויילר. אנחנו שגדלנו על קאובויים ואינדיאנים, נוטים לסווג את העולם לטובים ולרעים. אבל העולם אינו כזה. הקילוף שברקאי עושה לזעירא ולזמיר מרתק, אבל יותר מזה – הוא חשוב מאוד. ספר לימוד חובה לכל קצין מודיעין ולכל מקבל החלטות.

כמה הערות.

ההבדל בין זמיר לבין זעירא הוא משמעותי ביותר. זעירא עומד בראש אמ”ן, הוא המעריך הלאומי. כל המידע מתנקז אליו והוא זה שאמור להציג את ההערכה למקבלי ההחלטות. זמיר עומד בראש המוסד. המוסד הוא סוכנות איסוף, נקודה.

זעירא ”שוכח” לעתים את תפקידו. הוא לא אמור לספק רק התרעה. הוא אמור לצייר את תמונת המציאות, ואם ראש הממשלה ושר הביטחון ”חיים בסרט”, תפקידו להעיר להם ולהאיר את עיניהם ולא לומר (עמוד 44): ”מה אכפת לי מה היא אומרת”, או לגבי דיין: ”לא חשבתי שאני צריך לבוא ולהעיר לו”.

עמודים 81-82 – זעירא טוען כי מרואן לא סיפר את כל מה שהוא ידע. אז מה? זה אינו הופך אותו לכפול. מרואן היה מצרי. הוא התנדב לעבוד עבורנו. זה לא הפך אותו לישראלי. גם אם הוא לא היה מתייצב בלונדון לדווח לזמיר, זה לא היה הופך אותו לכפול. למרגלים מתנדבים או מגויסים יש לא פעם ”אג’נדה” משלהם. הם תופסים את עניין הבגידה אחרת ממה שזה נראה מהצד. יש להם לעתים קווים אדומים משלהם, שלעתים נראים מגוחכים בעיני אחרים אך לא בעיני עצמם. למשל, פולארד, שהתנדב לעבוד עבור ישראל, לא מסר לנו את כל המידע שהוא ידע או את

כל המידע שרפי איתן ביקש ממנו. מרקוס קלינגברג מספר כי כקצין בכיר (סא"ל בשנות החמישים) ערב מבצע קדש הוא ידע על כך ולא סיפר למפעיליו הרוסי. הוא מסביר זאת בכך שמסור לרוסים מידע אחר שיכול לסייע להם בעימות מול האמריקנים, ולכן לא דיווח להם על המבצע. ויש עוד דוגמאות.

עמוד 106 – זעירא מדבר על מותה של הסבירות הנמוכה אצל שר הביטחון. אם אמנם כך היה, מדוע ביום הכיפורים נלחם דיין נגד גיוס המילואים ולקראת הצהריים "מציק" לדדו: "מאה אלף איש יסתובבו יום שלם לפני שיישלחו הביתה?" ("על בלימה" – עמוד 92).

עמוד 107 – הכנות מול כוונות. אדמירל טרנר, מי שעמד בראש ה-C.I.A בתקופתו של קרט, מספר כי ערב הפלישה הסובייטית לאפגניסטן "היו לנו ידיעות טובות מאוד על היכולת הרוסית אבל לא היה לנו מושג על הכוונות". בספר, זעירא מדבר בעיקר על הכנות (שזה דבר שניתן לראות בעין) ולא מדבר על נדבך נוסף חשוב והוא היכולת של הצבאות המצריים והסוריים. לנו, לצערי, לא היה מושג גם על היכולת של המצרים והסורים.

אלף בית במודיעין

עוזי דיסלר

רס"ן (מיל'), סמג"ד חת"ם 870 במלחמת יום הכיפורים

ברקאי עושה זאת בשלישית. פעם ראשונה ב"על בלימה". פעם שנייה "בשם שמים". ועכשיו במסמך ובסדרת הראיונות עם האלוף זעירא ב"ידיעות אחרונות". עבודת השטח שלו מדהימה. כל פרט ופרט, הכול בחדות ובאמינות מוחלטת. הכול אצל זעירא מטווח, הכול פשוט לא נכון. זעירא טוען ומשיב לברקאי שלא ידע על המגעים שהתנהלו בקשר ליוזמת השלום של סאדאת, ומשיב לשאלה אם ידע על המגעים המדיניים: "אפס. אפס". ועוד פעם: "אפס, כלום. חד-משמעי. מעולם לא". ופעם שלישית הוא עונה: "נכון" לשאלה אם הפעם הראשונה שנודע לו על היוזמה הייתה מספרו של קיפניס. ופעם רביעית לשאלה: "ייתכן שהזיכרון מתעתע?" הוא משיב: "כלום. מעולם לא עודכנתי בנושא זה". ועוד פעם: "לא ידענו". ואז כשברקאי מצביע לזעירא על שלוש הזדמנויות שבהן זעירא נחשף ליוזמה המדינית, עונה זעירא בהתחכמות שהתכוון שלא ידע על האזהרה של סאדאת "שאם לא יהיה משא ומתן, הוא יצא למלחמה". אבל מר זעירא, לא על זה שאלו אותך. שאלו אותך אם ידעת על היוזמה של סאדאת; לא על האזהרה של סאדאת. זעירא נתפס ממש במערומיו.

נכון שלא רק הוא היה המחדל. נכון גם שהימ"חים היו מבורדקים, ונכון שגם דיין וגולדה אשמים. אבל המחדל אצלו זועק לשמים. הוא האשם העיקרי בכך שאפילו ביום הכיפורים בשעה 15:00, לא ידעו שפורצת מלחמה וחשבו שזה יום קרב. אם המצרים "חושבים אחרת מאתנו", כפי שהתבטא זעירא, הרי תפקידו העיקרי, הוא לחשוב כמוהם; ותפקידו העיקרי של המודיעין הוא לייצג במטכ"ל את המצרי והסורי, ולא לומר: "אני לא מייצג אותו", (את המצרי, ע"ד). זהו אלף בית במודיעין. הוא, זעירא, האשם העיקרי בהפתעת מלחמת יום הכיפורים, על כל המשתמע מכך. אין ספק. ואבירם ברקאי, בכישרון נדיר, מקלף מעליו את כל קליפות ההגנה ומוכיח שכל מה שאמרו אמת לאמתה.

ישר מהראש וגם חץ קטן מהלב

מילות סיום

אבירם ברקאי

סדרת הראיונות עם האלוף (בדימוס) אלי זעירא, עם ראש המוסד (בדימוס) צבי זמיר ועם כמה בכירים באגף המודיעין של צה"ל ובמחלקת מודיעין חיל האוויר, שקובצה יחדיו בחוברת "משק כנפי הטעות", ניסתה להתחקות, לאתר, להבין וגם לתמוה, על חלק ממרכיבי "פזל" הערכת המודיעין שהובילה לשתיקת הצופרים, טרום מלחמת יום הכיפורים.

האלוף בדימוס זעירא, כמתבקש, היה במוקד סדרת הראיונות. אחרי 1,200 דקות אתו הבנתי חלק מסדרת השיקולים שהנחו אותו. הבנתי. ובדרך כלל לא קיבלתי.

מי שקרא בקפידה את "משק כנפי הטעות", הבחין מן הסתם היכן "קניתי" את משנתו, היכן פקפקתי בה וגם, היכן עמדתי על שתי רגליי האחוריות והתנגדתי לה בתוקף. האם הייתה לי יומרה, באמצעות אסופת הראיונות שקובצה ב"משק כנפי הטעות", לשטוח בפני קהל הקוראים את "תשובת הזהב" למחדל ההתרעה המודיעיני? לא ולא.

באתי אל זעירא, ואל האחרים, בצניעות המתבקשת מול נושא טעון ומורכב כל כך, מודע למגבלותיי, אך גם נסמך על היכרותי את עצמי. היותי חוקר יסודי. מאוד יסודי. ומכיוון שכך, עשיתי כמיטב יכולתי כדי למצוא את המפתח אל נבכי הקופסה השחורה – זאת של זעירא. זאת של שאר בכירי המודיעין.

בסיומן של 1,200 הדקות במחיצת האלוף בדימוס זעירא, ועוד מספר דומה של דקות עם בכירי המודיעין האחרים, הלמה בי ביתר שאת ההכרה ש"עיוורון" אגף המודיעין היה המשגה הגדול מכולם – הטעות שהקרינה יותר מכול על תוצאות "מלחמת יום הכיפורים".

בניתוח כל הידוע לי עד רגע זה, אני מאמין ששבעה נדבכים מרכזיים הובילו לכשל המודיעין הגדול. אילו רק היו הדברים אחרת.

1. אילו היה ראש אמ"ן האלוף זעירא החלטי פחות במסקנותיו, שוקל יותר לעומק את החומרים שהוצגו בפניו, מבקש יותר הבהרות מאנשיו.

2. אילו היה ראש אמ"ן מזמן אליו את קציני המודיעין הפיקודיים לשמוע את חוות דעתם על המתרחש בגזרתם (בעיקר בצוק העתים שבין ראש השנה ויום הכיפורים).
3. אילו היה אגף המודיעין של צה"ל פורץ אל מחוץ לקופסת הקונספציה המצרית/אמ"נית, ומציג לרווחה את תרחיש "מלחמה כוללת בעלת יעדים מוגבלים" כיעד סביר, בר ביצוע מידי, לשיקום הכבוד המצרי.
4. אילו היו אנשי מחלקת המחקר של אמ"ן, גוף ההערכה היחיד באותם הימים, מטריחים עצמם לעזוב את שולחנות הקריה בתל אביב, ואת ניירות המטה שנערמו עליהם, יורדים אל החזיתות וחווים במו עיניהם את "ים הסימנים המעידים".
5. אילו היה אגף המודיעין של צה"ל נחרץ יותר, בהיר יותר, מתריע יותר, בכל הקשור להופעת טילי "סאגר" בזירה ושילובם המאיים, בצוותא עם נשק נ"ט אחר, בשיטת הלחימה המצרית.
6. אילו בשבוע הראשון של אוקטובר היה אלי זעירא מבהיר לנוגעים בדבר, ובצורה שאינה משתמעת לשתי פנים ואינה זקוקה לפירושים, פרשנויות, התעמקויות ודקויות ש"האמצעים המיוחדים אינם פועלים".
7. אילו לא היו מתי המעט במחלקת המחקר, שבכל זאת חשבו אחרת, מסתפקים במלמול ופעייה בסביבתם הבוטחת אלא משמיעים דעתם בקול רם, וברור, שוב ושוב, תחת כל גבעה ועץ רענן.

ויש עוד "אילו". הרבה כאלה.

אלא שסדרת הראיונות עם זעירא חידדה בי משהו נוסף, מלווה בתחושת אי-נוחות הולכת וגוברת.

אמת, אגף המודיעין של צה"ל, וזעירא שעמד בראשו, נחלו כישלון חרוץ בגיבוש הערכת המודיעין אלא שאת השפעת כישלון הערכת המודיעין על תוצאות מלחמת יום הכיפורים ניתן היה למזער אילו רק היו קברניטי צבא הגנה לישראל מסיזמה של מלחמת ששת הימים – שלושה רמטכ"לים ושר ביטחון אחד – מכינים את הצבא כראוי לשעת המבחן. הם לא.

בשש השנים וחצי שקדמו למלחמה הארורה, הם הצעידו את הצבא כולו, מי פחות מי יותר, בעיניים עצומות לרווחה אל מאכלת השישה באוקטובר. בניתוח כל הידוע לי עד רגע זה, אני מאמין ששבעה נדבכים מרכזיים הובילו לכשל גדול אפילו יותר מכשל המודיעין. הכנת הצבא. בעצם אי-הכנתו הראויה. אילו רק היו הדברים אחרת.

1. אילו היו הקברניטים מנתחים נכונה את תוצאותיה של מלחמת ששת הימים ומסיקים מכך שמקור נביעת הניצחון הגדול היה גורם ההפתעה.
2. אילו היו הקברניטים – בהמשך להפגמת כוחה של הפתעת מלחמת ששת הימים – משקללים נכונה את חשיבות המכה האווירית המקדימה.
3. אילו היו הקברניטים – בהמשך לתנאים החדשים שנוצרו בזירה ערב סיומה של מלחמת ההתשה – מפנימים את קשיי חיל האוויר להתמודד בזירה רוויית טילים, ומסיקים גם מכך עד כמה הכרחית המכה האווירית המקדימה בייצוב קו הגנה של צבא סדיר קטן הניצב מול צבאות אדירים.
4. אילו היו הקברניטים מנתחים נכונה את תוצאותיה של מלחמת ששת הימים ואת אינספור המפגשים החזיתיים עם כוחות היבשה של צבאות העימות שבאו בעקבותיה, ומסיקים שלא חולשת צבאות ערב וגם לא העדר רוח לחימה הם שהביאו למפלתם בששת הימים.
5. אילו שבתאי טבת לא היה כותב את ספרו המונומנטלי "חשופים בצריח", תוך האדרת שני גיבוריו המרכזיים: מפקד האוגדה ישראל טל ומפקד החטיבה שמואל גורודיש ומקים עלינו דור מפקדים שניסה לחקות את שני גיבורי ספרו שלמרות כל השבחים שהגיעו להם – ובצדק – על התנהלותם בשדה המערכה, הסתבר שבחיי היומיום לא היו אלא שני רודנים שהטילו אימה ופחד על סביבתם, הצמיתו כל מחשבה חדשנית והמיתו באבו את גרעין הצמיחה והשדרוג של כל ארגון, צבאי או אזרחי – סיעור המוחות של אנשיו.
- וכך בין "ששת הימים" ו"יום הכיפורים" קם דור מפקדים "קרנפים" שפחד לעמוד על דעתו, נאלם דום מול הבכירים ממנו, העדיף לכוון את דבריו למה שציפו ממנו והעתיק את אותה עריצות מחשבתית כלפי הכפופים לו, תוך שהוא ממיט ניוון יסודי, עמוק, על צבא ההגנה לישראל – הארגון שבעיקר הם הופקדו על שמירת חומותיו.
6. אילו היו מכינים את הצבא כמו שצריך למלחמה: בצידוד, באימון, בהכשרה, בפיתוח ובתרגול תכניות הגנה מעשיות (ראו פירוט נוסף בתשובתי לאורי ברייטמן).
7. אילו היו הקברניטים, מדינאים ואנשי צבא כאחד, מפנימים חלק מהותי מהרציונל שמפעיל את האוחזים במושכות בארמונות קהיר ודמשק – "קוד הכבוד" – גוזרים מכך את משמעות הפגיעה ב"כבוד הלאומי" שספגו מצרים וסוריה, מקישים בהתאם עד כמה רחוק מוכנים שליטי מדינות העימות ללכת בדרכם להשבת הכבוד האבוד ומשקללים אחרת את אמירותיהם – "מה שנלקח בכוח יוחזר בכוח"; "לא נוותר על אף שעל אדמה"; "אנחנו מוכנים להקריב מיליון חיילים".

ויש עוד "אילו". הרבה כאלה.

* * *

מתוך זווית ראייה של אחד שהיה שם בעצמו, בעין הסערה, אני נחרץ בדעתי שמי שניצח את מלחמת יום הכיפורים היו דרגי השדה הנמוכים. עד רמת מח"טים. לכל היותר.

הם ניצחו את מלחמת יום הכיפורים – למרות ההפתעה, ותנאי הפתיחה, ויחסי הכוחות, ופריסת הכוחות הקלוקלת, והתאיידות חיל האוויר ברגעים הקריטיים, וניהול המערכה השערורייתי (בדרך כלל) על ידי "המנהיגות הצבאית" (מרמת מפקדי אוגדות ומעלה).

הם, רק הם, עשו זאת. בעוז רוחם, במסירותם, בנחישותם, בחיילות הפרט שלהם. החיילים הפשוטים היו אלה שאחזו בנשק, שמו נפשם מנגד אל מול גייסות האויב, ושמרו בכל נפשם ובכל מאודם על חומות ארץ ישראל. ואלה החיילים, לא הוכנו כИАות למלחמה.

וזאת סיבה אחת, מני כמה, שבגינה, למרות הכול, אני סולח לאלי זעירא (ראו תשובתי המנומקת בנדון ליוסקה אדמוני).

אני סולח לזעירא למרות אי-התרעת המלחמה, (ואולי) אי-אמירת אמת (פה ושם), וניסיונו הנואש עד סדרת פגישותיו אתי, ולעתים גם במהלך הראיונות, לגמד את חלקו במחדל.

אני גם סולח לו אף שהתקשה לבטא את המילה "סליחה" וכדי להכעיס עוד יותר אפילו כינה אותנו "דור מפונקים ויללנים" (אמירה שחזר ממנה יותר מאוחר באוזניי. וגם הצר עליה).

ואני אפילו סולח לו למרות שורת החללים הארוכה שגבתה המלחמה הארוכה ההיא שהוא ועוד רבים אחרים היו שותפים למחדל שהביא אותה לפתחנו – זה שגרם לי לאבד לנצח חברי ילדות, וחברים לנשק.

אני סולח לזעירא כי הגיע הזמן.

ואני גם סולח לו כי אין שלוה בלי מחילה.

והבחירה בשלוה תאפשר לי, אולי גם לך, להרפות. וללכת קדימה.

לחיות את המעט שנותר לנו בטוב.

כי הגיע הזמן.